

De arbeidsmarktpositie van
afgestudeerden van het
hoger beroepsonderwijs

HBO-Monitor 1998

J.P. Allen
G.W.M. Ramaekers

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde
Universiteit Maastricht

Uitgave: In- en Externe Communicatie HBO-raad

Den Haag, juni 1999

De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden
van het hoger beroepsonderwijs

HBO-Monitor 1998

Betreft: afgestudeerden uit examenjaar 1996/1997

De HBO-Monitor is in opdracht van de HBO-raad en hogescholen ontwikkeld door het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde van de Universiteit Maastricht, en wordt uitgevoerd in samenwerking met DESAN Marktonderzoek te Amsterdam.

Auteurs

J.P. Allen
G.W.M. Ramaekers

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt,
Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde,
Universiteit Maastricht

Uitgave

In- en Externe Communicatie HBO-raad
Prinsessegracht 21
Postbus 123
2501 CC Den Haag
Telefoon 070 - 3 12 21 21
Telefax 070 - 3 12 21 00
Email post@hbo-raad.nl

Druk en omslag

Drukkerij/Uitgeverij Van Gorcum, Assen

Prijs f 75,- landelijk rapport en statistisch supplement tezamen,
inclusief verzendkosten

ISBN 90-6390-225-5

© Copyright HBO-raad, juni 1999

Ten geleide

Het hoger beroepsonderwijs (hbo) richt zich op de overdracht van theoretische kennis en op de ontwikkeling van vaardigheden. Een nauwe aansluiting op de beroepspraktijk is hierbij voor hogescholen een belangrijk uitgangspunt. De samenleving verwacht van de hogescholen doelmatig en kwalitatief hoogwaardig onderwijs. Kwaliteitszorg is een van de belangrijkste instrumenten om dit te bewaken.

Om inzicht te krijgen in hoe de opleiding aansluit op de praktijk, kwalitatief en kwantitatief, is in opdracht van de HBO-raad de HBO-Monitor ontwikkeld. De HBO-Monitor 'volgt' afgestudeerde hbo'ers op de arbeidsmarkt. Het stelt hogescholen in staat om jaarlijks zicht te krijgen op de arbeidsmarktsituatie van de eigen afgestudeerden, alsmede op de landelijke situatie. De uitkomsten van het instrument zijn ook waardevol voor onder meer het bedrijfsleven, branche en beroepen organisaties en instellingen op het terrein van de arbeidsvoorziening.

Voor u ligt de achtste editie van de landelijke rapportage van het onderzoek, de HBO-Monitor 1998. Ten behoeve van dit onderzoek zijn in 1998 zo'n 38.000 afgestudeerden benaderd. De uitvoering van dit project lag in handen van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt van de Universiteit Maastricht en is uitgevoerd in samenwerking met DESAN Marktonderzoek te Amsterdam. Alle sectoren, te weten: de sectoren agrarisch, economie, techniek, pedagogiek, sociaal-agogisch, gezondheidszorg en kunst, zijn in de monitor vertegenwoordigd. De resultaten worden in dit rapport per sector gepresenteerd. In het statistisch supplement kunt u de resultaten per studierichting van de verschillende sectoren vinden. In het thema-hoofdstuk wordt dit jaar aandacht besteed aan het oordeel van afgestudeerden over de hbo-opleiding.

Prof. dr. F. Leijnse,
Voorzitter HBO-raad

Drs. A.B. de Graaf,
Secretaris HBO-raad

Inhoudsopgave

	Bladzijde
Voorwoord	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	15
1.1 Opzet HBO-Monitor	15
1.2 Samenstelling onderzoekspopulatie	16
1.3 Leeswijzer	18
2 Kwalificaties van hbo'ers	21
2.1 Vooropleiding en additionele kwalificaties	21
2.2 Doorstroom naar vervolgonderwijs	24
2.3 Deelname aan bijscholing	26
3 Actuele arbeidsmarktpositie van hbo'ers	29
3.1 Zoeken naar werk en arbeidsparticipatie eind 1998	29
3.2 Wijze van functieverwerving	35
3.3 Typering werkorganisatie	37
3.4 Belang van competenties voor functie-uitoefening	39
3.5 Functievereisten	40
3.6 Arbeidsvoorwaarden	42
3.7 Belang dat hbo'ers toekennen aan werk	46
3.8 Hoofdbevindingen per hbo-sector	49
4 Ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie in de jaren negentig	51
4.1 Arbeidsmarkttrisico van hbo-opleidingstypen	51
4.2 Ontwikkeling van de werkloosheid	53
4.3 Ontwikkeling van de werkzekerheid	54
4.4 Ontwikkeling van de aansluiting opleiding-werk	56
4.5 Ontwikkeling van de beloning	58
4.6 Ontwikkeling van de werkgelegenheid naar bedrijfsgrootte	59
4.7 Resumé	61
5 Thema: Oordeel afgestudeerden over hbo-opleiding	63
5.1 Tevredenheid over studiekeuze en oordeel over de opleiding	63
5.2 Tevredenheid over studiekeuze in de jaren negentig	67
5.3 Tevredenheid over studiekeuze en arbeidsmarktpositie	68
Literatuur	73
Bijlage 1 Bepaling van on- en off the job zoekgedrag	75
Bijlage 2 Arbeidsmarktperspectieven van hbo-opleidingen	77
Bijlage 3 Logistische regressie-analyse van de tevredenheid over de studiekeuze	79
Bijlage 4 Definitie van variabelen	81
<i>Landelijk rapport HBO-Monitor 1998</i>	5

Voorwoord

De HBO-raad heeft in 1991 het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), dat verbonden is aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde van de Universiteit Maastricht, de opdracht verleend een instrument te ontwikkelen waarmee de arbeidsmarktintrede van afgestudeerden van het hbo in kaart kan worden gebracht. Dit instrument, de HBO-Monitor, is het afgelopen jaar voor de achtste achtereenvolgende keer uitgevoerd.

Eind 1998 zijn in het kader van de HBO-Monitor 1998 zo'n 38.000 afgestudeerden benaderd. Het ROA heeft bij het uitvoeren van het project de leiding en is verantwoordelijk voor de instrumentontwikkeling, de kwaliteitsbewaking, het databeheer en het openbare landelijk rapport. In het project werkt het ROA nauw samen met DESAN Marktonderzoek te Amsterdam. DESAN is verantwoordelijk voor de gegevensverzameling, de verwerking hiervan en het maken van de vertrouwelijke instellingsrapportages ten behoeve van de deelnemende hogescholen.

De projectleiding was in handen van drs. Ger Ramaekers van het ROA, onder supervisie van dr. Rolf van der Velden. Vanuit de HBO-raad is het project door Felipe Salve begeleid. De analyse en rapportage voor het landelijk rapport zijn uitgevoerd door dr. Jim Allen en drs. Ger Ramaekers. Bij de uitvoering van het project zijn voorts drs. Timo Huijgen, Lia Potma en Esther Soudant van het ROA betrokken geweest. De tabellen voor het statistisch supplement zijn door Lia Potma en Esther Soudant uitgevoerd, terwijl ing. Hans Rutjes de werkzaamheden van Desan Marktonderzoek voor de HBO-Monitor coördineerde. Bij DESAN zijn voorts drs. Kathrin Becker, drs. Han van Dongen en drs. ing. Karel Pagrach betrokken geweest bij de uitvoering. De integrale deelname aan de HBO-Monitor vanuit het hoger agrarisch onderwijs is gecoördineerd door ing. Michèle Gimbrère van het Bureau Arbeidsmarktonderzoek STOAS te Wageningen.

Tegelijkertijd met deze rapportage verschijnt bij het ROA het rapport *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1998*, waarin de arbeidsmarktintrede van schoolverlaters over de volle breedte van het onderwijs wordt geanalyseerd.

Dat de HBO-Monitor is toegespitst op de informatiebehoefte van de hogescholen zelf komt met name naar voren in de vertrouwelijke instellingsrapportage die elke deelnemende hogeschool ontvangt over de 'eigen' afgestudeerden. De hogescholen zien de HBO-Monitor vooral als een instrument voor kwaliteitszorg en voorlichting. De instellingsrapportage beoogt vooral die taken te ondersteunen.

Ook dit jaar zullen separate rapportages verschijnen over de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van door de hogescholen verzorgde kunstopleidingen (Kunsten-Monitor) en afgestudeerden van pedagogische opleidingen (Onderwijs-Monitor). Kerncijfers uit deze Kunsten-Monitor en Onderwijs-Monitor zijn overigens ook in de voorliggende rapportage opgenomen.

Voorwoord

Als specifiek thema voor het landelijk rapport is dit jaar gekozen voor het oordeel van de afgestudeerden over de gevolgde hbo-opleiding. Nagegaan wordt hoe dit oordeel samenhangt met hun mening over een aantal aspecten van de hbo-opleiding en met hun arbeidsmarktpositie.

Wij bedanken alle betrokkenen voor hun inbreng.

Maastricht, juni 1999

Samenvatting

Eind 1998 - begin 1999 is in het kader van de HBO-Monitor voor de achtste achtereenvolgende keer een arbeidsmarktonderzoek gehouden onder afgestudeerde hbo'ers. Aangezien de enquête één tot anderhalf jaar na het afstuderen plaatsvindt, heeft het onderzoek betrekking op hbo'ers die nog aan het begin staan van hun beroepsloopbaan. In de afgelopen enquête zijn in totaal zo'n 38.000 afgestudeerde hbo'ers benaderd. De respons voor het totale hbo bedraagt evenals vorig jaar 49%. De jaarlijkse onderzoeken onder non-respondenten wijzen uit dat de gevonden resultaten representatief zijn voor de totale populatie.

Zoekgedrag

Voor de overgrote meerderheid van de afgestudeerden vormt de afgesloten hbo-opleiding de eindopleiding. Meestal al vóór afronding van hun hbo-opleiding gaan zij op zoek naar een betaalde baan. Het is aannemelijk dat afgestudeerden niet zomaar een baan zoeken, maar specifieke verwachtingen hebben ten aanzien van de voor hen geschikte baan. Zij kunnen er dan voor kiezen om net zo lang te blijven zoeken totdat een geschikte baan zich voordoet (off the job zoeken). Echter, de meeste hbo'ers accepteren snel een baan en gaan, wanneer deze niet helemaal voldoet, op zoek (dus on the job) naar een meer geschikte baan. De totale on the job zoekduur in de intredeperiode naar een meer geschikte baan bedraagt gemiddeld 9,1 maand, terwijl vanuit een situatie van werkloosheid in totaal gemiddeld 0,7 maand in de intredeperiode naar werk wordt gezocht.

Werkgelegenheid

Het zoekgedrag van hbo'ers resulteert op dit moment vrijwel altijd in een betaalde baan. Mede vanwege de conjuncturele hausse van de afgelopen jaren en de daaruit resulterende groei van de werkgelegenheid, is 97% van degenen die de arbeidsmarkt betreden anderhalf jaar na het afstuderen in een betaalde functie werkzaam. Dit betekent dat de werkloosheid onder afgestudeerden van het hbo in drie jaar tijd meer dan gehalveerd is: van 7% tot 3%. Het overgrote deel van deze baanvinders heeft al een vaste aanstelling of uitzicht op een vaste aanstelling. Hiermee is de werkzekerheid ten opzichte van de vorige meting fors toegenomen. Bij de hoge mate van arbeidsparticipatie en grote werkzekerheid dient als kanttekening te worden geplaatst dat een vijfde van alle werkende hbo'ers onvrijwillig in deeltijd werkt, dat wil zeggen een part-time baan heeft van minder dan 33 uur per week, maar liever meer uren per week zou willen werken.

Geografische mobiliteit

De gunstige werkgelegenheidssituatie moge ook blijken uit het feit dat de overgrote meerderheid van de afgestudeerde hbo'ers op de eigen regionale arbeidsmarkt terecht kan, dat wil zeggen werk heeft kunnen vinden in de provincie waar men heeft gestudeerd of een daaraan grenzende provincie.

Samenvatting

Vanwege de concentratie van werkgelegenheid in het westen van Nederland kan worden geconstateerd dat de meeste migratie op dat landsdeel is gericht. Afgestudeerden die tijdens hun hbo-opleiding buitenlandervaring hebben opgedaan, blijken ná de opleiding vaker in het buitenland te gaan werken dan afgestudeerden zonder buitenlandervaring.

Aansluiting opleiding-werk

De economische hoogconjunctuur van de laatste jaren heeft er niet alleen toe bijgedragen dat het vinden van betaald werk voor pas afgestudeerde hbo'ers nauwelijks nog een probleem vormt, maar ook dat het gevonden werk steeds vaker aansluit bij hun opleidingsniveau: vier op de vijf afgestudeerden (80%) werkt na anderhalf jaar in een baan waarvoor een opleiding op minimaal hbo-niveau door de werkgever wordt vereist. Dit is het hoogste percentage sinds 1992. Eveneens vier op de vijf afgestudeerden (79%) vindt werk dat aansluit bij hun opleidingsrichting, dat wil zeggen werk waarvoor (uitsluitend) de eigen opleidingsrichting of een daaraan verwante opleidingsrichting expliciet door de werkgever werd vereist. Dit is een lichte daling met 2% ten opzichte van de vorige meting. Per saldo, bekleden twee van de drie betaald-werkende hbo'ers (67%) na anderhalf jaar een functie die qua niveau én richting aansluit bij de gevolgde opleiding. Het aandeel van betaald-werkende afgestudeerden met werk dat aansluit bij het niveau én de richting van hun opleiding varieert van 52% bij het hso en 56% bij het heo tot 80% bij het hpo en 81% bij het hgzo.

Wellicht vanwege de steeds krappere wordende arbeidsmarkt zien werkgevers zich gedwongen om minder strenge eisen te stellen bij het aannemen van personeel: het aandeel van functies waarvoor expliciet werkervaring werd vereist door de werkgever is ten opzichte van de vorige meting met 6% gedaald.

Beloning

De huidige krapte op de arbeidsmarkt voor afgestudeerden van het hbo blijkt overduidelijk uit de ontwikkeling van het loon. Ten opzichte van de in 1997 gehouden enquête is het bruto uurloon gestegen van fl. 21,95 naar fl. 23,87: een stijging met maar liefst 9%. Voor afgestudeerden van voltijdopleidingen bedraagt de stijging zelfs 10%. Een deel van de loonstijging kan worden verklaard door de toename van arbeidsduurverkortings.

Vereiste competenties

De eisen die het vaakst aan pas-afgestudeerde hbo'er worden gesteld, zijn dat zij moeten beschikken over een gedegen vakkennis en in staat zijn om, zowel in teamverband als zelfstandig, zich aandienende problemen op te lossen.

Belang dat hbo'ers toekennen aan werk

Meer dan driekwart van alle hbo'ers vindt dat afwisseling, uitdaging en creativiteit in het werk, alsmede zelfstandigheid, omgang met collega's en verantwoordelijkheid belangrijke aspecten in het

arbeidsleven zijn. Zaken als beloning, werkzekerheid, maatschappelijk nut en het combineren van werk en privéleven scoren iets minder hoog.

Sekseverschillen in arbeidsmarktpositie

Hierboven is reeds aangegeven dat de arbeidsmarktpositie van hbo'ers, mede vanwege de hoogconjunctuur, het afgelopen jaar nog verder is verbeterd. De vraag is of mannelijke en vrouwelijke afgestudeerden hiervan in gelijke mate hebben kunnen profiteren. Dit blijkt niet altijd het geval te zijn, getuige het feit dat vrouwen gemiddeld drie keer vaker in deeltijd werken dan mannen. De overgrote meerderheid van deze vrouwen zou echter liever meer uren willen werken.

Niet alleen worden vrouwen vaker in hun arbeidsparticipatie belemmerd dan mannen, maar ook wanneer zij deelnemen aan het arbeidsproces blijkt dat zij minder werkzekerheid genieten en minder goed worden betaald dan mannen. Dit komt bij iedere opleidingssector naar voren.

Vrouwen hechten overigens meer waarde aan werkzekerheid dan mannen, terwijl mannen een hoog inkomen belangrijker vinden. Met betrekking tot het grotere belang dat vrouwen toekennen aan werkzekerheid lijkt sprake te zijn van een opleidingsaspect: vrouwen kiezen relatief vaak voor die opleidingssectoren waarvan de afgestudeerden (zowel mannen als vrouwen) veel waarde hechten aan werkzekerheid. Bij de bevinding dat mannen een hoog inkomen belangrijker vinden is echter sprake van een sekse-effect. Bij iedere opleidingssector kan worden geconstateerd dat mannen meer waarde hechten aan een hoog inkomen dan vrouwen.

Ontwikkeling arbeidsmarktpositie in de jaren negentig

Nieuwkomers op de arbeidsmarkt reageren sterker op veranderingen in de algemene arbeidsmarktsituatie dan de zittende beroepsbevolking. Dit verklaart waarom afgestudeerden van het voltijd-hbo sterker door de in de tweede helft van de jaren negentig opgetreden arbeidsmarktkrapte zijn beïnvloed dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo, die vaak al een baan hebben tijdens studie. Zo heeft de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het voltijd-hbo laten zien dat:

- * de werkloosheid na de piek van 1993 snel en gestaag daalt;
- * de werkzekerheid, na tot 1996 gestaag te zijn gedaald, de laatste twee jaar flink toeneemt;
- * het aandeel van niveau-passend werk de laatste twee jaar flink stijgt;
- * de reële lonen, na eerst te zijn gedaald, de laatste twee jaar fors stijgen.

Het lijkt erop dat kenmerken van werk zich met enige vertraging aanpassen aan veranderingen in de kans op werk. Pas vanaf 1996 is een duidelijke verbetering zichtbaar in termen van vaste aanstellingen, werk op eigen niveau en uurloon.

Afgestudeerden van het deeltijd-hbo lijken minder direct te worden beïnvloed door veranderingen in de algemene arbeidsmarktsituatie dan afgestudeerden van voltijdopleidingen. Dit heeft vrijwel zeker te maken met het gegeven dat veel deeltijders al een baan hebben tijdens hun opleiding. Zo is de werkloosheid onder afgestudeerden van deeltijdopleidingen gedurende de beschouwde periode nagenoeg gelijk gebleven en is de zekerheid van hun werk veel minder aan veranderingen onderhevig

Samenvatting

geweest dan bij afgestudeerden van het voltijd-hbo. Dit laat onverlet dat de omslag in de landelijke arbeidsmarktsituatie ook gevolgen heeft gehad voor afgestudeerden van deeltijdopleidingen, en wel voor het niveau van hun werk en hun beloning. Met het verder aantrekken van de economie neemt het aandeel van afgestudeerde deeltijders met een baan op het eigen opleidingsniveau sneller toe dan bij afgestudeerde voltijders. Dit wijst in de richting van een inhaalslag. De ontwikkeling van de reële lonen van afgestudeerden van het deeltijd-hbo vertoont eenzelfde patroon als bij afgestudeerden van voltijdopleidingen, maar dan op een hoger niveau.

Thema: Oordeel over de opleiding

Het antwoord op de vraag of afgestudeerde hbo'ers achteraf bezien opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen, kan worden beschouwd als een indicatie van hun algemene tevredenheid over de gevolgde hbo-opleiding. Welnu, veruit de meeste hbo'ers zijn achteraf gelukkig over de destijds gemaakte studiekeuze: zij zouden opnieuw voor dezelfde opleiding kiezen. Na aanvankelijk licht te zijn gestegen, blijft het aandeel van hbo'ers die tevreden zijn met de opleidingskeuze de afgelopen vier jaar rond 79% schommelen. Overigens zijn afgestudeerden van het deeltijd-hbo steeds tevredener geweest dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Binnen het voltijd-hbo zijn de afgestudeerden van het kuo steeds (in 1992 samen met hgzo'ers) het meest tevreden geweest.

Het aandeel van afgestudeerden die vinden dat het hbo best wat zwaarder zou mogen zijn, is de afgelopen drie jaar gestaag toegenomen. Thans vindt 44% dat de opleiding zwaarder zou mogen zijn, terwijl vrijwel niemand (1%) zegt dat de opleiding te moeilijk is. Tenminste 40% van de afgestudeerden vindt dat het hbo tekortschiet ten aanzien van de actualiteit van de vakkennis, inzicht in informatie- en communicatietechnologie, de praktische toepassing van kennis, mondeling presenteren, het stimuleren van onderhandelings-technische, commerciële en organisatorische vaardigheden, alsmede het leren om problemen op te lossen en te functioneren onder werkdruk. Dit laat onverlet dat de overgrote meerderheid (84%) van de betaald-werkende afgestudeerden de aansluiting tussen de gevolgde hbo-opleiding en hun werk als goed of voldoende kwalificeert. Overigens is de tevredenheid over de aansluiting hbo-werk de afgelopen drie jaar gestaag toegenomen.

Een multi-level analyse op gegevens uit de meetjaren 1992 tot en met 1998 laat zien dat de overigens geringe verschillen tussen de meetjaren in het aandeel van afgestudeerden van het hbo-voltijd die opnieuw voor dezelfde opleiding zouden kiezen statistisch niet significant zijn. Wel zijn er significante verschillen tussen opleidingen in de kans dat men achteraf spijt krijgt van de opleidingskeuze. Deze verschillen blijken slechts in beperkte mate samen te hangen met de sector waarin men is afgestudeerd. Gemiddeld zijn kuo'ers, hgzo'ers en in mindere mate hao'ers vaker tevreden over hun opleidingskeuze, maar binnen alle sectoren zijn er tamelijk grote verschillen tussen de opleidingen. Op individueel niveau blijkt de arbeidsmarktpositie van grote invloed te zijn op de kans dat men de destijds gemaakte opleidingskeuze betreurt. Met name werklozen, maar ook studerende en anderen die geen betaald werk verrichten, hebben significant vaker spijt dan mensen die wel een betaalde baan hebben.

Een aanvullende analyse is uitgevoerd op gegevens van betaald-werkende afgestudeerden uit het meetjaar 1998. Hieruit blijkt dat de kans dat betaald-werkende afgestudeerden opnieuw voor dezelfde

opleiding zouden kiezen sterk wordt beïnvloedt door zowel het oordeel dat men heeft over de opleiding zelf als de aansluiting tussen de opleiding en de beroepspraktijk. Mensen die de hbo-opleiding te gemakkelijk en/of te algemeen vonden, zouden - achteraf bezien - minder vaak opnieuw voor dezelfde opleiding kiezen dan mensen die de opleiding niet te gemakkelijk en/of te algemeen vonden. Mensen die werken in een baan die aansluit bij het niveau en/of de richting van hun opleiding zijn vaker tevreden over hun opleidingskeuze dan mensen waarbij de aansluiting naar niveau of richting minder gunstig is.

1 Inleiding

1.1 Opzet HBO-Monitor

In opdracht van de HBO-raad heeft het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) eind 1998 voor de achtste keer de HBO-Monitor uitgevoerd. Het onderzoeksproject is gericht op het in kaart brengen van de arbeidsmarktintrede van afgestudeerde hbo'ers en bestaat uit een schriftelijke enquête. Deze wordt jaarlijks gehouden in de maanden oktober-december onder afgestudeerden van het daaraan voorafgaande studiejaar. Dit betekent dat de enquête zo'n anderhalf jaar na het afstuderen plaatsvindt, afhankelijk van de maand waarin men is afgestudeerd en de maand waarin men de vragenlijst heeft ingevuld (de eind 1998 gehouden enquête betrof de afgestudeerden uit studiejaar 1996/1997). De enquête geeft aldus informatie over de startfuncties van de afgestudeerden. De gehanteerde vragenlijst bevat vragen over de persoon, de afgesloten opleiding, de vooropleiding, de eventuele werk- en bestuurservaring vóór het afstuderen, de belangrijkste activiteiten na het afstuderen tot het moment van enquêteren, de huidige arbeidsmarktpositie, eventueel gevolgd onderwijs na het afstuderen en, bij betaald-werkenden, enkele kenmerken van de huidige functie en van de organisatie waarin men werkzaam is alsmede vragen over de aansluiting van de genoten opleiding op de beroepspraktijk. De definitie en classificatie van de variabelen sluit waar mogelijk aan bij de gangbare indelingen die worden gehanteerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).

De HBO-Monitor omvat alle zeven hbo-sectoren: agrarisch (hao), pedagogisch (hpo), technisch (hto), economisch (heo), gezondheidszorg (hgzo), sociaal-agogisch (hsao) en kunst (kuo). Het onderzoeksproject wordt jaarlijks uitgevoerd in samenwerking met Desan Marktonderzoek. In het eerste uitvoeringsjaar, eind 1991, zijn ruim 16.000 afgestudeerden aangeschreven, terwijl het afgelopen jaar circa 38.000 afgestudeerden zijn benaderd. Dat is bijna 80% van alle afgestudeerden in dat jaar. De respons voor het totale hbo bedraagt evenals vorig jaar 49% en is daarmee vrij gebruikelijk voor een schriftelijke enquête. Het onderzoek dat door het ROA jaarlijks wordt gehouden onder non-respondenten wijst overigens doorgaans uit dat de gevonden resultaten representatief zijn voor de totale populatie.

Naast het streven naar een grote mate van vergelijkbaarheid van gegevens tussen de verschillende hbo-sectoren onderling, heeft een ontwikkeling plaatsgevonden naar het meer specifiek toepasbaar maken van de gegevens voor afzonderlijke opleidingen en sectoren. Dit heeft onder meer geleid tot de ontwikkeling van deelinstrumenten die specifiek zijn toegesneden op de sector kunst (Kunsten-Monitor) en de sector pedagogisch (Onderwijs-Monitor). Ook voor de agrarische opleidingen wordt een vragenlijst gehanteerd die door het Bureau Arbeidsmarktonderzoek STOAS specifiek is toegesneden op de situatie in de agrarische sector. De informatie uit deze sectorspecifieke deelinstrumenten is op kernpunten vergelijkbaar met de informatie uit de overige hbo-sectoren.

Inleiding

Het voorliggende rapport bevat een algemene rapportage over de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs. Daarnaast zal door het STOAS afzonderlijk worden gerapporteerd over de afgestudeerden van het hbo en zullen in het kader van de Kunsten-Monitor en Onderwijs-Monitor door het ROA opnieuw afzonderlijke sectorrapportages worden uitgebracht.

Hogescholen die deelnemen aan de HBO-Monitor ontvangen een vertrouwelijke instellingsrapportage waarin de resultaten per opleiding zijn weergegeven. De uitkomsten van de hogeschool en de landelijke gegevens staan hierin steeds in dezelfde tabel, zodat de hogeschool de positie van haar eigen opleiding ten opzichte van het landelijke resultaat voor die opleiding in één oogopslag kan bepalen. Bovendien hebben de deelnemende hogescholen gegevens over hun 'eigen' afgestudeerden als geautomatiseerd bestand ontvangen, zodat zij op dit bestand zelf nog aanvullende schoolspecifieke analyses kunnen uitvoeren. Daarnaast worden in de instellingsrapportage ook gegevens over individuele afgestudeerden gepresenteerd. Dit betreft alleen de afgestudeerden die hiervoor uitdrukkelijk toestemming hebben gegeven.

Met ingang van 1998 is er voor de eerste keer sprake van een systematische monitoring van schoolverlaters over de volle breedte van het onderwijs. Dit betekent dat de arbeidsmarktgegevens van hbo-ers thans kunnen worden gepositioneerd ten opzichte van alle andere onderwijssectoren. Dit gebeurt in de rapportage *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 1998* dat tegelijkertijd met het voorliggende rapport door het ROA wordt uitgebracht.

De in dit rapport beschreven landelijke resultaten zijn gewogen naar de totale uitstroom van afgestudeerde hbo'ers uit het studiejaar 1995/1996 in Nederland. Op deze wijze ontstaat een representatief beeld van de arbeidsmarktpositie van afgestudeerde hbo'ers in Nederland als totaal. Waar mogelijk en relevant is bij de weging rekening gehouden met de deelname aan de HBO-Monitor naar opleiding, sekse en regio. Opleidingen die in het geheel niet in de HBO-Monitor zijn vertegenwoordigd, zijn ook bij de weging buiten beschouwing gelaten.

In het onderhavige rapport worden de gegevens voor de voltijd-sectoren met elkaar vergeleken, evenals voor het totale voltijd-hbo (hbo vt) en het totale deeltijd-hbo (hbo dt). In het statistisch supplement zijn de resultaten per studiecluster terug te vinden, waarbij waar mogelijk en relevant een onderscheid is gemaakt naar voltijd- en deeltijdonderwijs. In de bijlage van het statistisch supplement is aangegeven op welke wijze deze studieclusters zijn samengesteld.

1.2 Samenstelling onderzoekspopulatie

De verdeling van de hbo'ers over de in dit rapport onderscheiden opleidingsectoren wordt weergegeven in tabel 1.1. Tabel 1.2 typeert de uitstroom uit het hbo aan de hand van drie persoonskenmerken, namelijk geslacht, etniciteit en leeftijd.

Geslacht

Ruim de helft (55%) van de uitstroom uit het hbo bestaat uit vrouwen. Dit betekent een lichte stijging ten opzichte van de vorige meting (53% vrouwen) en de daaraan voorafgaande meting, toen 52% van

de uitstroom uit vrouwen bestond. Wat het aandeel van vrouwelijke afgestudeerden betreft, scoort het deeltijd-hbo duidelijk hoger dan het voltijd-hbo. Tabel 1.2 laat verder zien dat vrouwen de meerderheid vormen in de uitstroom van het hgzo, het hsao, het hpo en het kuo.

Tabel 1.1
Opleidingsectoren

	%	waarvan aandeel voltijd (%)
hao	4	97
hpo	20	67
hto	21	96
heo	25	90
hgzo	9	75
hsao	14	70
kuo	7	90
Totaal	100	83

Etniciteit

In de vorige enquêtes is steeds gevraagd tot welke bevolkingsgroep de afgestudeerde zichzelf rekent. In de afgelopen enquête is gevraagd naar het geboorteland van zowel de afgestudeerde als zijn vader en moeder. Welnu, om als allochtoon te worden aangemerkt, dienen tenminste twee van de volgende drie personen (te weten de afgestudeerde en zijn of haar vader en moeder) te zijn geboren in één van de landen die worden genoemd in de Wet Bevordering Evenredige Arbeidsdeelname Allochtonen (WBEAA).

Tabel 1.2 toont dat volgens bovenstaande definitie 'slechts' 2% van de hbo-uitstroom uit allochtonen bestaat. Het deeltijd-hbo heeft een hoger aandeel van allochtonen dan het voltijd-hbo. In tabel 1.2 komt verder naar voren dat het hsao het hoogste aandeel van allochtone afgestudeerden heeft.

Leeftijd

Op het moment van de enquête (zo'n anderhalf jaar na het afstuderen) bedraagt de gemiddelde leeftijd van de afgestudeerden van het voltijd-hbo 25 jaar (tabel 1.2). Afgestudeerden van het deeltijd-hbo zijn gemiddeld 11 jaar ouder dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Binnen het voltijd-hbo zijn afgestudeerden van het kuo gemiddeld het oudst.

Tabel 1.2
Typering uitstroom naar geslacht, etniciteit en leeftijd

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Aandeel vrouwen (%)	55	64	53	32	78	17	50	83	81	61
Aandeel allochtonen (%)	2	4	2	0	1	2	1	1	3	1
Gemiddelde leeftijd op enquêtemoment	27	36	25	25	25	25	25	25	25	27

Sociale herkomst

In de enquête is gevraagd naar het hoogst behaalde opleidingsniveau van zowel de vader als de moeder van de afgestudeerde. Als indicator voor de sociale herkomst van de afgestudeerden is gebruik gemaakt van het hoogst behaalde opleidingsniveau van hetzij de vader (indien de vader een hoger opleidingsniveau heeft dan de moeder), hetzij de moeder (indien de moeder een hoger opleidingsniveau heeft dan de vader), hetzij beiden (indien beiden hetzelfde opleidingsniveau hebben). Tabel 1.3 typeert de hbo-afgestudeerden aan de hand van het hoogst behaalde opleidingsniveau van hun ouders.

Tabel 1.3
Typering uitstroom naar hoogst behaalde opleidingsniveau van ouders (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Opleidingsniveau ouders (=100%):										
* laag	40	51	38	43	36	41	40	36	36	27
* middelbaar	27	21	28	32	28	29	28	27	28	26
* hoog	33	28	34	25	36	30	32	36	36	48

Tabel 1.3 laat zien dat tweederde (67%) van de afgestudeerden hoger is opgeleid dan hun ouders: 40% heeft ouders met een laag opleidingsniveau (lagere school, lagere beroepsopleiding, mavo of mulo) en 27% ouders met een middelbaar opleidingsniveau (havo, mms, vwo, hbs, gymnasium of mbo). Eenderde van de hbo'ers heeft hoog (hbo of universiteit) opgeleide ouders. Afgestudeerden van het deeltijd-hbo hebben vaker laag opgeleide ouders dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Vergeleken met afgestudeerden van andere hbo-sectoren hebben afgestudeerden van het hao het vaakst laag of middelbaar opgeleide ouders en afgestudeerden van het kuo het vaakst hoog opgeleide ouders.

1.3 Leeswijzer

Afgestudeerden betreden de arbeidsmarkt met bepaalde kenmerken: persoonskenmerken (geslacht, leeftijd en etniciteit), de gevolgde opleidingsrichting en extra kwalificaties die zij vóór of tijdens de hbo-studie eventueel hebben opgedaan. De *persoonskenmerken en gevolgde opleidingsrichting* zijn reeds in paragraaf 1.2 beschreven.

De eventuele *extra kwalificaties* waarover hbo'ers beschikken, komen aan bod in *hoofdstuk 2*. Paragraaf 2.1 gaat in op de extra kwalificaties die zij vóór het afstuderen eventueel hebben opgedaan (vooropleiding, werkervaring, bestuurlijke ervaring en eventueel gelopen stage). De extra kwalificaties die zij na het afstuderen eventueel hebben opgedaan, namelijk deelname aan verder regulier onderwijs en volgen van bijscholing, komen respectievelijk aan bod in paragraaf 2.2 en 2.3.

De positie die de afgestudeerden van examenjaar 1996/1997 eind 1998 op de arbeidsmarkt innemen, wordt besproken in *hoofdstuk 3*. Het zoekgedrag en de kans op werk vormt het thema van paragraaf 3.1. Om zicht te krijgen op de *kans op werk* tijdens de intrede is gekeken naar de werkloosheid op het moment van enquêteren (zo'n anderhalf jaar na afstuderen).

De volgende paragrafen van hoofdstuk 3 gaan in op de huidige banen van de werkenden, d.w.z. degenen die ten tijde van het onderzoek voor minimaal 12 uur per week betaald werk hebben en geen student zijn. Paragraaf 3.2 beschrijft de wijze waarop de afgestudeerde hbo'ers aan hun huidige baan zijn gekomen. In aansluiting hierop wordt in paragraaf 3.3 nagegaan in welke werkorganisaties zij terecht komen. De werkorganisaties worden getypeerd naar personeelsomvang, marktsector en geografische lokatie. Paragraaf 3.4 beschrijft welke eisen aan beginnende hbo'ers worden gesteld in termen van kennis, technieken, vaardigheden en houdingsaspecten. Vervolgens wordt de *kwaliteit van het werk* aan de hand van een aantal indicatoren in kaart gebracht. Daartoe wordt in paragraaf 3.5 eerst gekeken naar het opleidingsniveau, de opleidingsrichting en de eventuele werkervaring die voor de functie is vereist. De bespreking van de kwaliteit van het werk wordt in paragraaf 3.6 vervolgd aan de hand van een aantal arbeidsvoorwaarden, namelijk de zekerheid van het werk, de lengte van de werkweek en de hoogte van het loon.

De beschrijving van de actuele arbeidsmarktpositie wordt in paragraaf 3.7 afgerond met een uiteenzetting van het belang dat afgestudeerde hbo'ers in het algemeen toekennen aan 'werken'. In paragraaf 3.8 worden de belangrijkste bevindingen met betrekking tot de actuele arbeidsmarktpositie per hbo-sector samengevat.

In *hoofdstuk 4* wordt beschreven hoe de arbeidsmarktintrede van afgestudeerde hbo'ers gaandeweg de jaren negentig is verlopen. Deze ontwikkelingen in de tijd worden beschreven aan de hand van vier indicatoren, namelijk kans op werk (werkloosheid), zekerheid van het werk (aandeel vaste aanstellingen) en aansluiting opleiding-werk naar niveau en richting. Ook wordt ingegaan op de ontwikkeling van het aandeel van kleine en middelgrote organisaties in de werkgelegenheid van hbo-afgestudeerden.

Evenals in de voorgaande rapportages wordt ook in deze rapportage een specifiek thema behandeld. Dit jaar staat de vraag centraal hoe de afgestudeerden terugkijken op hun hbo-opleiding. Als indicator voor hun oordeel over de opleiding is gekozen voor de vraag of zij, achteraf bezien, opnieuw dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen. In *hoofdstuk 5* wordt nagegaan hoe dit oordeel samenhangt met hun mening over een aantal aspecten van de hbo-opleiding en met hun huidige arbeidsmarktpositie.

2 Kwalificaties van hbo'ers

2.1 Vooropleiding en additionele kwalificaties

De kwalificaties waarover hbo-afgestudeerden beschikken, worden in de eerste plaats bepaald door de hbo-opleidingsrichting die zij hebben gevolgd. Daarnaast kunnen zij vóór, tijdens of na hun opleiding additionele kwalificaties hebben opgedaan. Het gaat hierbij om zowel formele als informele kwalificaties die het functioneren binnen arbeidsorganisaties en op de arbeidsmarkt beïnvloeden. Formele kwalificaties zijn kwalificaties die men in het reguliere onderwijs verwerft, terwijl informele kwalificaties worden opgedaan buiten het reguliere onderwijs, bijvoorbeeld in een werkkring of in een bestuurlijke functie.

Deze paragraaf gaat in op de kwalificaties die vóór het afstuderen eventueel zijn opgedaan. De kwalificaties die hbo'ers na het afstuderen eventueel opdoen, komen aan bod in de volgende twee paragrafen.

Zoals gezegd, worden in deze paragraaf de additionele kwalificaties besproken, die vóór of tijdens de hbo-opleiding zijn behaald. Deze kunnen verband houden met de genoten vooropleiding, een eventuele andere voltooide opleiding in het hoger onderwijs, de opgedane werkervaring en bestuurlijke ervaring en de eventueel gelopen stage.

Vooropleiding

Tabel 2.1 geeft een beeld van de vooropleiding in het voortgezet onderwijs op grond waarvan men is toegelaten tot de hbo-opleiding. De tabel laat zien dat de grootste groep hbo'ers op grond van het havo-diploma is toegelaten tot het hbo. Ruim een kwart heeft een mbo-opleiding afgerond alvorens een opleiding in het hbo te gaan volgen. Eveneens ruim een kwart beschikt over een vwo-diploma bij aanvang van de hbo-opleiding.

Tabel 2.1
Hoogst voltooide vooropleiding in het voortgezet onderwijs (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Vooropleiding (=100%):										
* havo	40	31	42	42	66	31	30	54	49	43
* vwo	28	23	29	23	17	28	43	26	18	32
* mbo	27	31	26	33	13	38	26	17	29	15
* andere vooropleiding	5	15	3	2	4	3	2	3	5	11

Kwalificaties van hbo'ers

In tabel 2.1 komt verder naar voren dat afgestudeerden van het voltijd-hbo het vaakst zijn ingestroomd vanuit het havo, terwijl de afgestudeerden van het deeltijd-hbo het vaakst zijn toegelaten tot de hbo-opleiding op grond van een mbo-vooropleiding. Wat de verschillen tussen de voltijdsectoren betreft, blijkt dat afgestudeerden van het hpo en hgzo relatief vaak vanuit het havo zijn ingestroomd, afgestudeerden heo vanuit het vwo, afgestudeerden hto vanuit het mbo en afgestudeerden kuo vanuit een andere vooropleiding.

Dubbelkwalificaties

Aan de afgestudeerden is gevraagd of zij vóór of tijdens hun hbo-opleiding nog in een andere opleiding in het hoger onderwijs zijn afgestudeerd. Dit blijkt bij 8% het geval te zijn. Vooral afgestudeerden van het deeltijd-hbo zijn vaak nog in een andere hbo- of wo-opleiding afgestudeerd, te weten 29%. Van de afgestudeerde voltijd-hbo'ers is 4% vóór of tijdens hun hbo-opleiding nog in een andere hbo- of wo-opleiding afgestudeerd, namelijk 14% van de kuo-afgestudeerden, 6% van de hto-afgestudeerden, 4% van de hpo-afgestudeerden, 3% van de hgzo-afgestudeerden, 2% van de hso-afgestudeerden, 1% van de hao-afgestudeerden en eveneens 1% van de heo-afgestudeerden.

Werkervaring

In tabel 2.2 komt naar voren dat bijna de helft van de afgestudeerden vóór of tijdens de hbo-studie betaalde of onbetaalde werkervaring (exclusief stages) heeft opgedaan die relevant is voor hun vakgebied. Ook in de vorige twee metingen bleek 47% van de afgestudeerden te beschikken over voor het vakgebied relevante werkervaring. Tabel 2.2 laat verder zien dat deeltijd-hbo'ers bijna twee keer zo vaak beschikken over vakrelevante werkervaring als afgestudeerden van het voltijd-hbo. Van de voltijd-hbo'ers hebben afgestudeerden van het kuo het vaakst en afgestudeerden van het hto het minst vaak vóór of tijdens de hbo-studie werkervaring opgedaan die relevant is voor hun vakgebied.

Stage gelopen in Nederland

De overgrote meerderheid van de afgestudeerden (83%) heeft tijdens de hbo-opleiding stage gelopen in Nederland (tabel 2.2). Afgestudeerden van het voltijd-hbo beschikken veel vaker over stage-ervaring, opgedaan in Nederland, dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo. Deeltijd-hbo'ers komen vaker in aanmerking voor vrijstelling voor de stage omdat ze al over vakrelevante werkervaring beschikken (zie tabel 2.2). Wordt de deelname aan stage in Nederland onderscheiden naar de voltijdsectoren, dan blijken afgestudeerden van het kuo minder vaak dan anderen stage te hebben gelopen in Nederland.

Bestuurlijke ervaring

Tabel 2.2 laat zien dat ruim een kwart van de afgestudeerden (29%) vóór of tijdens de hbo-studie bestuurlijke ervaring heeft opgedaan. In de vorige twee metingen bleek 28% op het moment van afstuderen over enigerlei vorm van bestuurlijke ervaring te beschikken. Afgestudeerde deeltijders beschikken iets vaker over bestuurlijke ervaring dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Binnen het voltijd-hbo hebben de afgestudeerden van het hao het vaakst bestuurlijke ervaring opgedaan. Bij de

overige voltijd-sectoren variëren de percentages afgestudeerden met bestuurlijke ervaring tussen de 20% voor het hgzo en 32% voor het heo.

Tabel 2.2
Ervaring, opgedaan vóór afstuderen (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Relevante werkervaring	47	76	41	46	37	34	41	46	49	55
Stage-ervaring in Nederland	83	43	89	96	*	90	86	98	98	58
Bestuurlijke ervaring	29	34	28	42	23	29	32	20	23	23

* Niet gevraagd.

Buitenlandervaring tijdens hbo-opleiding

Met de verdergaande Europese eenwording neemt de totstandkoming van één Europese arbeidsmarkt steeds vastere vormen aan. In het licht hiervan staat de internationalisering van het onderwijs, in het bijzonder het hoger onderwijs, hoog op de politieke agenda van niet alleen de Europese Unie en de afzonderlijke lidstaten maar ook de instellingen van hoger onderwijs.

Binnen steeds meer opleidingen voor hoger onderwijs is de internationale oriëntatie van studenten een belangrijk aspect. Het is steeds vaker mogelijk om een deel van de studie, een stage of project in het buitenland te volgen. Daarnaast wordt bij een aantal opleidingen een aanzienlijk deel van het onderwijs in een vreemde taal verzorgd, worden er speciale taaltrainingen aangeboden en internationaal gerichte curricula ontwikkeld. Buitenlandervaring, opgedaan tijdens de studie kan van belang zijn voor de wijze waarop de transitie van studie naar werk en de verdere ontwikkeling van de beroeps carrière verloopt.

Welnu, van alle hbo-afgestudeerden heeft 17% tijdens de hbo-opleiding stage gelopen in het buitenland, 5% een onderdeel van de hbo-opleiding in het buitenland gevolgd en 7% anderszins buitenlandervaring opgedaan tijdens de hbo-opleiding (tabel 2.3). Afgestudeerden van het voltijd-hbo hebben veel vaker tijdens de opleiding buitenlandervaring (met name buitenlandse stage-ervaring) opgedaan dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo. Van alle afgestudeerden beschikken hao'ers het vaakst over buitenlandse stage-ervaring en kuo'ers over buitenlandse studie-ervaring en andere buitenlandervaring.

Tabel 2.3
Buitenlandervaring, opgedaan tijdens de hbo-studie (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
*Stage gelopen in buitenland	17	1	19	48	*	16	25	15	8	14
*Studie-onderdeel gevolgd in buitenland	5	1	6	5	*	2	10	2	3	16
*Andere buitenlandervaring	7	5	8	12	*	7	8	4	5	25

Meerdere antwoorden mogelijk.

* Niet gevraagd.

2.2 Doorstroom naar vervolgonderwijs

Ook na het verlaten van het hbo kunnen afgestudeerden hun competenties middels verder onderwijs blijven doorontwikkelen. Hieronder worden de additionele onderwijskwalificaties besproken die na het afstuderen eventueel zijn behaald. Deze kunnen verband houden met de deelname aan verder regulier onderwijs en bijscholing. Deze paragraaf gaat in op de doorstroom naar regulier vervolgonderwijs. De deelname aan bijscholing (cursorisch onderwijs en bedrijfsopleidingen) komt in paragraaf 2.3 aan bod.

Tabel 2.4 laat zien dat een op de vijf hbo'ers (19%) na het afstuderen gedurende kortere of langere tijd verder onderwijs volgt. In de vorige meting bedroeg de doorstroom naar verder onderwijs eveneens 19%. Bij het hbo-voltijd is de doorstroom naar verder onderwijs iets hoger dan bij het deeltijd-hbo. Binnen het voltijd-hbo varieert de deelname aan verder onderwijs tussen 13% voor het hgzo en 26% voor het hpo.

De doorstroom naar verder onderwijs blijkt voor mannen en vrouwen nagenoeg gelijk te zijn: 20% van de mannen en 19% van de vrouwen volgt na het afstuderen gedurende kortere of langere tijd verder onderwijs. Deze cijfers komen exact overeen met die uit de vorige meting.

Tabel 2.4
Deelname aan en niveau van regulier vervolgonderwijs (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Deelname	19	13	21	19	26	21	22	13	18	18
Niveau (= 100%):										
* < hbo	1	1	1	0	1	0	0	2	1	1
* hbo	41	57	39	42	63	36	20	35	27	82
* wo	58	42	60	59	36	64	80	63	71	18

Doorstroom naar verder regulier onderwijs impliceert in de meeste gevallen een verhoging van de formele kwalificaties van de afgestudeerden: de vervolgoopleidingen betreffen vaker universitaire opleidingen (58%) dan opleidingen in het hbo (41%)¹, zoals blijkt uit tabel 2.4. Overigens is het niveau van de gekozen vervolgoopleidingen ten opzichte van de vorige meting licht gestegen (in 1997 bestond 52% van de vervolgoopleidingen uit universitaire opleidingen). Afgestudeerden van het hbo-deeltijd kiezen vaker voor vervolgonderwijs op hbo-niveau en afgestudeerden van het voltijd-hbo vaker voor universitair vervolgonderwijs. Binnen het voltijd-hbo kiezen de afgestudeerden van het kuo en hpo vaker voor vervolgoopleidingen op hbo-niveau dan op universitair niveau. Afgestudeerden van de andere hbo-sectoren (heo, hsao, hto, hgzo, en hao) kiezen vaker voor universitair vervolgonderwijs dan voor verder onderwijs op hbo-niveau.

Evenals in de vorige meting het geval was, kiezen mannen iets vaker dan vrouwen voor vervolgoopleidingen op universitair niveau. Van de mannelijke doorstromers naar vervolgonderwijs

1. In het geval men na de hbo-opleiding meerdere vervolgoopleidingen heeft gevolgd (of nog steeds volgt), betreft het hier de eerste vervolgoopleiding na afstuderen aan het hbo.

kiest 64% (vorige meting 56%) een vervolgopleiding op universitair niveau; bij de vrouwelijke doorstromers is dit 53% (vorige meting 48%).

Van de verder studerende hbo'ers (19%) zijn de meeste (84%) tevreden over de aansluiting tussen de door hen gevolgde hbo-opleiding en de gekozen vervolgopleiding. Zij vinden deze aansluiting goed of voldoende. Ook in de twee vorige metingen bleek 84% tevreden te zijn over de aansluiting tussen de hbo-opleiding en de vervolgopleiding. Doorstudeerders met een deeltijd-hbo-diploma zijn nagenoeg even vaak tevreden (83%) als doorstudeerders met een voltijd-hbo-diploma (84%). Binnen het voltijd-hbo zijn de verschillen tussen de sectoren op dit punt klein. De satisfactie over de aansluiting hbo-vervolgopleiding is met 77% het laagst bij het hsao en met 88% het hoogst bij het heo. Bij de overige sectoren is de satisfactie als volgt: hao (81%), kuo (82%), hpo (83%), hto (85%) en hgzo (85%).

De tevredenheid over de aansluiting tussen de gevolgde hbo-opleiding en de gekozen vervolgopleiding blijkt voor mannen en vrouwen nagenoeg gelijk te zijn: 83% van de mannelijke doorstudeerders en 85% van de vrouwelijke doorstudeerders is tevreden over de aansluiting tussen de hbo-opleiding en de vervolgopleiding.

Tabel 2.5 laat zien dat van de verder studerende hbo'ers 11% (vorige meting 10%) de vervolgopleiding voortijdig verlaat. Hierbij doen zich nauwelijks verschillen voor tussen afgestudeerden van het voltijd-hbo die verder studeren (11% studiestakers) en afgestudeerden van het deeltijd-hbo die verder studeren (10% studiestakers). Het percentage studiestakers is onder de verder studerende hsao'ers het hoogst en bij het hao het laagst.

In tabel 2.5 komt verder naar voren dat 15% (vorige meting 21%) van de verder studerenden op het moment van de enquête de vervolgstudie inmiddels met een diploma, getuigschrift of deelcertificaat heeft verlaten. Uit het voltijd-hbo afkomstige doorstudeerders hebben op dat moment twee keer zo vaak de vervolgstudie afgerond dan doorstudeerders die de hbo-opleiding in deeltijd hebben gevolgd. Binnen de groep voltijd-hbo'ers die doorstuderen, hebben afgestudeerden hpo het vaakst en afgestudeerden hgzo het minst vaak hun vervolgstudie op het moment van de enquête voltooid.

Tabel 2.5
Resultaat regulier vervolgonderwijs (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Resultaat (= 100%):										
* nog bezig	74	81	73	74	63	71	83	85	72	65
* afgerond	15	8	16	19	23	21	8	3	10	20
* voortijdig verlaten	11	10	11	7	14	8	9	11	19	15

Gemeten zo'n anderhalf jaar na het afstuderen, hebben vrouwelijke doorstudeerders iets vaker dan mannelijke doorstudeerders hun vervolgopleiding inmiddels voortijdig verlaten: 12% van de vrouwelijke doorstudeerders en 9% van de mannelijke doorstudeerders zijn op het moment van de enquête gestaakt met de vervolgopleiding.

2.3 Deelname aan bijscholing

Niet alleen middels het verder volgen van regulier onderwijs, maar ook door aan bijscholing (cursussen en bedrijfsopleidingen) deel te nemen, blijven hbo-afgestudeerden hun kennis en vaardigheden ook na het afstuderen verder ontwikkelen. Welnu, in de eerste anderhalf jaar na het afstuderen heeft 44% van alle afgestudeerden cursussen of bedrijfsopleidingen gevolgd. In de eind 1997 gehouden meting lag de deelname aan bijscholing op 41% en in de daaraan voorafgaande meting op 38%. De deelname aan bijscholing neemt dus gestaag toe.

Afgestudeerden van het voltijd-hbo volgen vaker bijscholing (45%) dan afgestudeerden die het hbo in deeltijd hebben gevolgd (41% deelname aan bijscholing). Van de afgestudeerden van het voltijd-hbo nemen afgestudeerden heo (55%) en afgestudeerden hto (51%) het vaakst deel aan bijscholing, gevolgd door afgestudeerden van het hgzo (43%), hao (42%) en hsa0 (42%). De deelname aan bijscholing is het laagst onder afgestudeerden hpo (33%) en afgestudeerden kuo (20%).

Mannen blijken vaker dan vrouwen cursussen of bedrijfsopleidingen te volgen. Van de mannen heeft 49% bijscholing gevolgd en van de vrouwen 41%.

Het meest vaak worden cursussen en bedrijfsopleidingen op economisch en technisch gebied gevolgd (tabel 2.6). Geconstateerd kan worden dat afgestudeerden van het hpo, hto, heo en hgzo het vaakst bijscholing volgen in hun eigen vakgebied. Daarentegen volgen afgestudeerden van het hao het vaakst bijscholing buiten hun vakgebied, namelijk op economisch en technisch gebied. Afgestudeerden van het hsa0 en kuo volgen het vaakst cursussen en bedrijfsopleidingen zowel binnen als buiten hun eigen vakgebied: afgestudeerden hsa0 op economisch gebied en op het terrein van gedrag en maatschappij, en afgestudeerden kuo op economisch gebied, op het terrein van kunst en cultuur en op technisch gebied.

Tabel 2.6
Bijscholingssector (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Sector bijscholing (= 100%):										
* landbouw	1	0	1	13	0	0	0	0	0	0
* onderwijs	7	11	7	1	49	0	0	2	2	4
* techniek	27	18	29	24	12	63	19	4	11	24
* economie	35	27	36	42	14	23	63	9	31	35
* gezondheidszorg	10	11	9	2	8	1	0	75	15	2
* gedrag & maatschappij	11	21	9	6	9	5	6	6	30	7
* kunst & cultuur	3	3	3	4	3	2	3	1	2	28
* recht & openbare orde	6	8	5	7	4	3	7	1	10	0
* natuurwetenschappen	1	1	1	2	1	2	0	2	0	0

Binnen de gevolgde bijscholing nemen cursussen en bedrijfsopleidingen op het gebied van 'computer & informatica' met een aandeel van 17% de belangrijkste plaats in, gevolgd door bijscholing op het terrein van 'bedrijfskunde, management & efficiency' (9% van de gevolgde cursussen en bedrijfsopleidingen).

In de meting van 1996 bestond 15% van de gevolgde bijscholing uit cursussen en bedrijfsopleidingen op het gebied van 'computer & informatica'. In de vorige meting was hun aandeel opgelopen naar 16%. Thans hebben deze cursussen, zoals hierboven is vermeld, een aandeel van 17%. Blijkbaar neemt het belang van inzicht in informatie- en communicatietechnologie voor de beroepsuitoefening nog steeds toe.

De meeste cursussen en bedrijfsopleidingen worden verzorgd door de eigen werkgever (29%). Andere belangrijke (aandeel >10%) aanbieders van cursussen en bedrijfsopleidingen voor hbo-afgestudeerden zijn particuliere opleidingsinstituten (17%) en beroeps-/branchegerichte organisaties (14%). De hogescholen zelf hebben een aandeel van 9% in de bijscholingsmarkt voor hbo-afgestudeerden (in de vorige meting bedroeg het aandeel van hogescholen 10%).

Afgestudeerden hao (26%) en kuo (17%) volgen het vaakst bijscholing die wordt verzorgd door particuliere opleidingsinstituten, afgestudeerden hpo bijscholing die wordt verzorgd door hogescholen (23%), en afgestudeerden hsao (43%), heo (32%), hto (27%) en hgzo (27%) bijscholing die wordt verzorgd door de eigen werkgever.

3 Actuele arbeidsmarktpositie van hbo'ers

Dit hoofdstuk beschrijft de positie die de afgestudeerden van examenjaar 1996/1997 eind 1998, dat wil zeggen zo'n anderhalf jaar na het afstuderen, op de arbeidsmarkt innemen. Het hoofdstuk start in paragraaf 3.1 met een beschrijving van de overgang van afgestudeerden van het hbo naar de arbeidsmarkt. De volgende paragrafen van dit hoofdstuk gaan in op de huidige banen van degenen die op het enquêtemoment betaald werk verrichten. Paragraaf 3.2 beschrijft de wijze waarop de afgestudeerde hbo'ers aan hun huidige baan zijn gekomen. In aansluiting daarop wordt in paragraaf 3.3 nagegaan in wat voor werkorganisaties zij terecht komen. Paragraaf 3.4 beschrijft welke eisen aan beginnende hbo'ers worden gesteld in termen van kennis, technieken, vaardigheden en houdingsaspecten. Vervolgens wordt de kwaliteit van het werk aan de hand van een aantal indicatoren in kaart gebracht. Daartoe wordt in paragraaf 3.5 eerst gekeken naar het opleidingsniveau, de opleidingsrichting en de eventuele werkervaring die voor de functie is vereist. De bespreking van de kwaliteit van het werk wordt in paragraaf 3.6 vervolgd aan de hand van een aantal arbeidsvoorwaarden. De beschrijving van de actuele arbeidsmarktpositie wordt in paragraaf 3.7 afgerond met een bespreking van het belang dat afgestudeerde hbo'ers in het algemeen toekennen aan 'werken'. In paragraaf 3.8 worden de belangrijkste bevindingen met betrekking tot de actuele arbeidsmarktpositie per hbo-sector samengevat.

3.1 Zoeken naar werk en arbeidsparticipatie eind 1998

Deze paragraaf beoogt een beeld te geven van de overgang van de hbo-opleiding naar de arbeidsmarkt. Centraal in deze transitiefase staat het zoekgedrag. Welnu, aan de afgestudeerden is de vraag voorgelegd of zij tijdens of na de hbo-opleiding actief hebben gezocht naar betaald werk, vakantiewerk en bijbaantjes niet meegerekend. Tabel 3.1 laat zien welk percentage heeft aangegeven actief te hebben gezocht naar betaald werk. Gebleken is dat iets minder dan een derde (30%; vorige meting 23%) van alle hbo'ers helemaal niet naar betaald werk heeft gezocht. Voor de overgrote meerderheid van deze afgestudeerden geldt dat ze niet hoefden te zoeken, omdat ze tijdens de intredeperiode niet zonder werk hebben gezeten. Omdat afgestudeerden van deeltijdopleidingen vaker al een baan hebben tijdens hun hbo-studie, hoeven zij minder vaak naar werk te zoeken dan afgestudeerden van voltijdopleidingen. Afgestudeerden van het hto, heo en hao hebben minder vaak dan gemiddeld naar werk gezocht of hoeven te zoeken. Afgestudeerden van het hgzo hebben het vaakst actief gezocht (of moeten zoeken).

Tabel 3.1
Actief gezocht naar betaald werk tijdens of na de hbo-opleiding (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Actief gezocht? (=100%):										
* ja	70	53	74	71	76	69	71	84	78	79
* nee	30	47	26	29	24	31	29	16	22	21

Voor degenen die actief hebben gezocht naar betaald werk wordt hieronder eerst nagegaan of zij na het verlaten van de hbo-opleiding vanuit een baan ('on the job') of vanuit een situatie van werkloosheid ('off the job') naar (ander) betaald werk zoeken. Vervolgens wordt nagegaan wanneer zij gestart zijn met actief zoeken naar betaald werk. Tot slot wordt ingegaan op het resultaat van het zoekgedrag.

Zoekgedrag

Aan actief zoeken naar werk zitten twee kanten. Aan de ene kant wordt de kans op het verwerven van werk vergroot. Aan de andere kant zijn aan zoeken kosten verbonden. De zoekkosten bestaan uit zowel directe kosten (bijvoorbeeld informatie zoeken) als indirecte kosten in de vorm van niet-gerealiseerde beloning (de tijd, gespendeerd aan zoeken kan immers niet worden gebruikt om te gaan werken). Welnu, vanuit de 'job search' theorie (zie bijvoorbeeld Mortensen, 1986) kan worden beargumenteerd dat een individu zoekkosten zal maken zolang deze de verwachte opbrengsten niet zullen overtreffen.

Vanwege de gespannen arbeidsmarkt kunnen hbo-afgestudeerden, indien zij dat willen, vrij gemakkelijk een baan krijgen die zij wellicht iets minder geschikt achten (bijvoorbeeld een tijdelijke baan of een baan die niet past bij het niveau en/of de richting van hun opleiding) om van daar uit te zoeken naar een geschikte baan. Afgestudeerden van het hbo kunnen dus kiezen tussen 'on the job' (vanuit een baan) en 'off the job' (vanuit een situatie van werkloosheid) zoeken naar een geschikte baan. Beide zoekstrategieën hebben voor- en nadelen. On the job zoeken heeft als voordeel dat de zoekperiode vrij lang kan zijn omdat de afgestudeerde opbrengsten in de vorm van loon genereert tijdens het zoekproces. Nadeel is de in het algemeen lagere zoekintensiteit. Off the job zoeken heeft als voordeel dat de zoekintensiteit maximaal kan zijn, maar als nadeel dat de periode dat er kan worden gezocht beperkt is. Er zijn immers geen of slechts geringe opbrengsten in die periode. De gekozen zoekstrategie heeft niet alleen repercussies voor de zoekintensiteit en de potentiële duur van de zoekperiode, maar mogelijk ook voor het rendement van de zoekactie. Langdurige werkloosheid kan door een werkgever worden gezien als een negatief kenmerk van de werkzoekende. Dit speelt volgens Meager en Metcalf (1987) vooral bij hoger opgeleiden een rol. Het rendement van off the job zoeken zal daarom na verloop van tijd snel afnemen.

Zoeken ná afstuderen

Het is aannemelijk dat afgestudeerden niet zomaar een baan zoeken, maar specifieke verwachtingen hebben ten aanzien van de voor hen geschikte baan. Zij kunnen er dan voor kiezen om net zo lang te blijven zoeken totdat een geschikte baan zich voordoet (off the job zoeken). Echter, tabel 3.2 laat zien dat de meeste hbo'ers snel een baan accepteren en, wanneer deze niet helemaal voldoet, op zoek gaan (dus on the job) naar een meer geschikte baan. Van alle afgestudeerden kiezen kuo'ers het vaakst voor deze strategie. De andere strategie, namelijk vanuit een situatie van werkloosheid net zo lang zoeken totdat een geschikte baan is gevonden, wordt relatief weinig toegepast.

Tabel 3.2
Zoekgedrag ná de hbo-opleiding (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Zoekgedrag (=100%):										
* uitsluitend off the job gezocht	6	4	6	9	5	7	7	3	12	1
* uitsluitend on the job gezocht	71	77	70	67	65	67	74	76	65	85
* zowel off als on the job gezocht	23	20	23	25	30	27	20	21	23	14

Nemen we het bruto maandloon op het moment van de enquête als maatstaf voor de effectiviteit van de gekozen zoekstrategie, dan blijkt on the job zoeken het grootste nut te genereren, op de tweede plaats gevolgd door de combinatie van zowel on- als off the job zoeken. Het uitsluitend off the job zoeken genereert het laagste nut. Het bruto maandloon van degenen die uitsluitend on the job hebben gezocht bedraagt gemiddeld 3.560 gulden. Degenen die zowel on- als off the job hebben gezocht verdienen gemiddeld 3.410 gulden bruto per maand, terwijl degenen die uitsluitend off the job hebben gezocht gemiddeld 3.210 gulden bruto per maand verdienen.

Voor degenen die ná de hbo-opleiding actief naar werk hebben gezocht, toont tabel 3.3 het aantal maanden dat zij in de eerste anderhalf jaar na afstuderen respectievelijk on the job en off the job zoeken naar werk. On the job zoeken is geoperationaliseerd door het aantal maanden dat een afgestudeerde vanuit een betaalde baan op zoek is naar een andere baan en off the job zoeken door het aantal maanden dat een afgestudeerde vanuit een werkloze arbeidsmarktpositie op zoek is naar betaald werk (zie bijlage 1 voor de definitie van on- en off the job zoekgedrag). Hierbij dient te worden opgemerkt dat de totale zoekduur waarschijnlijk langer zal zijn. Immers, van degenen die op het enquêtemoment werkloos zijn of vanuit een baan nog zoeken naar ander werk is niet bekend hoe lang zij nog zullen zoeken. Overigens moet worden bedacht dat de zoekintensiteit van on the job zoeken waarschijnlijk lager is dan die van off the job zoeken. Mogelijk zelfs hebben afgestudeerden in een tussenliggende periode helemaal niet gezocht.

De resultaten in tabel 3.3 laten zien dat on the job aanmerkelijk langer naar werk wordt gezocht dan off the job. De zoektijd vanuit een betaalde baan bedraagt gemiddeld negen maanden, terwijl vanuit een situatie van werkloosheid gemiddeld nog geen maand naar werk wordt gezocht. Eerder is geconstateerd dat afgestudeerden van deeltijdopleidingen minder vaak naar (ander) werk zoeken dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Echter, wanneer deeltijders op zoek zijn naar (ander) werk zoeken zij aanmerkelijk langer, zowel on the job als off the job, dan afgestudeerden van voltijdopleidingen. Afgestudeerden van het hao, hpo en hsao zoeken langer dan gemiddeld off the job naar betaald werk. Van alle afgestudeerden zoeken hgzo'ers het langst on the job naar ander werk.

Tabel 3.3
On/off the job gezocht naar betaald werk na de hbo-opleiding (maanden)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
On the job zoeken in maanden	9,1	11,7	8,7	9,4	6,7	8,4	9,4	10,0	9,3	8,1
Off the job zoeken in maanden	0,7	0,9	0,7	0,8	0,8	0,7	0,5	0,6	0,8	0,6

Zoeken tijdens de studie

Naast het off the job en on the job zoeken ná afstuderen, beginnen veel hbo'ers al tijdens hun studie actief naar werk te zoeken. Hierdoor blijven de zoekkosten beperkt en kan een periode van werkloosheid tussen afstuderen en de eerste baan wellicht worden vermeden. Tabel 3.4 laat zien in hoeverre de hbo'ers die tijdens of na de hbo-opleiding actief hebben gezocht naar betaald werk, reeds vóór hun afstuderen op zoek zijn gegaan naar werk.

Tabel 3.4
Zoekgedrag voor afstuderen

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Actief zoeken vóór einde studie (%)	59	56	60	69	56	61	63	63	59	38
Aantal maanden vóór einde studie	4.1	8.7	3,6	3,9	3,2	3,1	3,6	3,0	3,8	9,2

De meerderheid van de hbo'ers die actief naar werk hebben gezocht, is daar al vóór het einde van de studie mee begonnen. Afgestudeerden van voltijd-opleidingen beginnen iets vaker al vóór afronding van de studie te zoeken dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo. De meeste afgestudeerden van het kuo beginnen pas ná het afstuderen naar werk te zoeken. Tabel 3.4 laat verder zien dat hbo'ers gemiddeld genomen vier maanden vóór het afstuderen starten met het zoeken naar werk.

Eerder is geconstateerd dat afgestudeerden van deeltijd-opleidingen en afgestudeerden van het kuo relatief minder vaak met zoeken beginnen vóór afronding van de studie. Echter, dié deeltijd- en kuo-afgestudeerden die reeds vóór afstuderen beginnen met zoeken, beginnen daar relatief vroeg mee.

Zoekgedrag en verwachte arbeidsmarktsituatie

Afgestudeerden van opleidingen die mogen verwachten snel een geschikte baan te kunnen vinden, kunnen zich makkelijker permitteren om pas laat te beginnen met zoeken naar werk dan afgestudeerden van opleidingen die verwachten niet snel een geschikte baan te vinden. Verwacht men veel te gaan verdienen, dan kan men zich permitteren om hogere zoekkosten te maken, bijvoorbeeld in de vorm van off the job zoekgedrag of door een minder intensief zoekgedrag dat resulteert in een langere zoekduur. Goede arbeidsmarktperspectieven en een verwachte hoge beloning voorspellen dus dat men afwachtend zal zijn met het accepteren van een baan die niet als ideaal wordt beschouwd. Afgestudeerden zullen in zo'n gunstige situatie pas 'toeslaan' op het moment dat een in hun ogen goede vacature zich aandient (Welters, Willems & Van der Velden, 1999, blz. 8).

Als eerste indicator voor een goede verwachte arbeidsmarktsituatie is eerder in tabel 3.1 het percentage werkzame afgestudeerden gepresenteerd, die niet actief naar werk hebben gezocht (hoeven te zoeken). Afgestudeerden van opleidingen met een goede arbeidsmarktsituatie, zullen immers minder vaak gedwongen zijn om actief te gaan zoeken naar werk. Afgaande op deze indicator is de verwachte arbeidsmarktsituatie van afgestudeerde hbo'ers ten opzichte van de vorige enquête verbeterd: het aandeel van hbo'ers die niet naar betaald werk hebben gezocht (hoeven te zoeken) is

gestegen van 23% naar 30%. Tabel 3.1 heeft laten zien dat afgestudeerden van het hto, heo en hao vaker dan gemiddeld niet actief naar werk hebben gezocht.

Als tweede indicator voor een goede verwachte arbeidsmarktsituatie wordt in tabel 3.5 de verwachte hoge beloning afgemeten aan de beloning van de betaald-werkende afgestudeerden die niet meer op zoek zijn naar een andere baan (blijkbaar hebben zij hun gewenste arbeidsmarktpositie bereikt). Hun beloning wordt vergeleken met de beloning van degenen die wel nog steeds op zoek zijn naar een andere baan. Het verschil tussen beide beloningen vormt de loonwinst die kan worden gerealiseerd door verder te blijven zoeken. De tabel laat zien dat de loonwinst bij verder on the job zoeken voor afgestudeerden van deeltijdopleidingen lager is dan voor afgestudeerden van het voltijd-hbo. Voor afgestudeerden van het kuo, hgzo en hpo zijn de verwachte opbrengsten bij verder on the job zoeken hoger dan gemiddeld.

Als derde indicator voor een goede verwachte arbeidsmarktsituatie bevat tabel 3.5 het procentuele aandeel van betaald-werkende hbo'ers die na het afstuderen slechts één baan hebben gehad en die niet verder op zoek zijn naar een andere baan. Dit kan worden beschouwd als het percentage afgestudeerden voor wie de eerste baan meteen de gewenste baan is. Verwacht mag worden dat opleidingssectoren waarvan relatief veel afgestudeerden niet of nauwelijks naar werk hoefden te zoeken ook hier naar voren komen met relatief hoge percentages. Dit blijkt ook het geval te zijn. De tabel laat zien dat bij hto'ers en heo'ers de eerste baan vaker dan gemiddeld ook meteen de gewenste baan is. Van alle afgestudeerden slagen hgzo'ers er het minst vaak in om meteen de gewenste baan te krijgen.

Tabel 3.5
Indicatoren verwachte arbeidsmarktsituatie

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Beloning in gewenste baan (fl.)	3.690	4.300	3.560	3.560	3.530	3.860	3.650	3.230	3.190	2.730
Beloning in ongewenste baan (fl.)	3.420	4.160	3.270	3.390	3.150	3.710	3.520	2.810	2.900	2.330
Loonwinst bij verder zoeken (fl.)	270	140	290	170	380	150	130	420	290	400
Eerste baan is de goede (%)	32	43	30	*	25	38	33	16	22	*

* Geen cijfer beschikbaar.

Werkloosheid eind 1998

De conjuncturele hausse van de afgelopen jaren en de daaruit resulterende groei van de werkgelegenheid hebben hun uitwerking op de arbeidsmarktpositie van afgestudeerde hbo'ers niet gemist. Tabel 3.6 toont het procentuele aandeel van afgestudeerden die behoren tot de werkloze beroepsbevolking. De tabel laat zien dat het gemiddelde werkloosheidspercentage onder pas-afgestudeerde hbo'ers met 3% uitzonderlijk laag is. Er is dan ook sprake van een gespannen situatie op de arbeidsmarkt voor afgestudeerden van het hbo. Overigens is de werkloosheid ten opzichte van 1997 met 1%-punt gedaald. Deze daling van het werkloosheidspercentage is nog opmerkelijker als wordt bedacht dat in 1996 de werkloosheid onder afgestudeerde hbo'ers nog 7% bedroeg. Dit betekent dat de werkloosheid onder afgestudeerden van het hbo in drie jaar tijd meer dan gehalveerd

is. Het kuo laat een duidelijk hoger dan gemiddeld werkloosheidspercentage onder afgestudeerden zien.

Vrouwen blijken iets vaker werkloos te zijn dan mannen. De grootste verschillen in werkloosheidspercentage tussen mannelijke en vrouwelijke afgestudeerden manifesteren zich bij het kuo en hpo. Bij het kuo zijn de vrouwelijke afgestudeerden iets vaker werkloos en bij het hpo de mannen.

Tabel 3.6
Werkloosheid naar geslacht, eind 1998 (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Mannen	3	3	3	3	5	2	2	3	5	10
Vrouwen	4	4	4	4	3	2	2	2	4	12
Totaal	3	4	3	4	4	2	2	2	5	11

Onvrijwillig deeltijdwerk

Bij de hoge mate van arbeidsparticipatie, geïndiceerd door het lage werkloosheidspercentage, dient de volgende kanttekening te worden geplaatst. Het kan voorkomen dat werkenden² een part-time baan hebben van minder dan 33 uur per week, maar liever meer uren per week zouden willen werken (werken in onvrijwillige deeltijd). Zij zijn dan weliswaar niet werkloos, maar worden wel belemmerd in hun arbeidsparticipatie. Tabel 3.7 laat zien dat een vijfde (21%) van alle werkende hbo'ers onvrijwillig in deeltijd werkt. Vooral voor afgestudeerden van het kuo, hgzo, hsao en in mindere mate hpo vormt onvrijwillig deeltijdwerk een relatief vaak voorkomend probleem.

Vrouwen blijken gemiddeld drie keer vaker in deeltijd te werken dan mannen, namelijk 36% versus 11%. Het feit dat vrouwen vaker in deeltijd werken geschiedt echter niet uit vrije wil. Het blijkt namelijk dat wanneer vrouwen in deeltijd werken zij dit nagenoeg even vaak onvrijwillig doen dan wanneer mannen in deeltijd werken, namelijk 85% versus 88%. Het resultaat van een en ander is dat 30% van de vrouwen onvrijwillig in deeltijd werkt tegen 9% van de mannen. Het is dus niet verwonderlijk dat onvrijwillig deeltijdwerk vaker dan gemiddeld optreedt bij dié opleidingssectoren welke een hoger dan gemiddeld aandeel van vrouwelijke afgestudeerden hebben, namelijk kuo, hgzo, hsao en hpo.

Werkzekerheid

Een tweede kanttekening die kan worden geplaatst bij het lage werkloosheidspercentage, is dat de hoge kans op werk niet noodzakelijkerwijs synoniem is voor een grote werkzekerheid van afgestudeerde hbo'ers. Tabel 3.7 geeft een beeld van de zekerheid van het werk van afgestudeerde hbo'ers, bepaald aan de hand van de aanstellingsduur van hun arbeidscontract. Tweederde van de afgestudeerden, die een betaalde functie hebben, heeft na anderhalf jaar een vaste aanstelling

2. Tot de 'werkenden' worden in dit rapport steeds die afgestudeerden gerekend, die tenminste 12 uur per week betaald werk verrichten.

verworven. Nog eens een kwart heeft naar eigen zeggen uitzicht op een vaste baan. Met andere woorden, bijna alle hbo'ers met betaald werk hebben een vaste aanstelling of hebben daar bij hun huidige werkgever uitzicht op. Hiermee is de werkzekerheid voor hbo'ers ten opzichte van de vorige meting fors toegenomen. Zo steeg het aandeel van vaste aanstellingen van 60% naar 66% en daalde het aandeel van betaald-werkenden zonder uitzicht op een vaste aanstelling van 13% naar 9%.

Afgestudeerden van het deeltijd-hbo - die doorgaans al langer betaald werk verrichten - hebben veel vaker een vaste aanstelling dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Relatief veel afgestudeerden van het kuo hebben een tijdelijke baan zonder uitzicht op een vaste aanstelling.

Tabel 3.7
Aard van de aanstelling (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Onvrijwillige deeltijdaanstelling (%)	21	33	18	8	23	3	6	49	43	51
Duur van de aanstelling (=100%):										
* vast	66	80	63	56	57	67	67	68	55	47
* tijdelijk, met uitzicht op vast	25	15	28	33	30	26	27	20	33	25
* tijdelijk, zonder uitzicht op vast	9	5	10	11	13	7	5	12	12	29

3.2 Wijze van functieverwerving

Zo'n anderhalf jaar na het afstuderen heeft de overgrote meerderheid van de hbo'ers een betaalde baan. Hieronder wordt ingegaan op de belangrijkste kanalen waarlangs zij aan hun huidige baan zijn gekomen. Vervolgens wordt in de volgende paragrafen een aantal kenmerken van deze baan beschreven. Het gaat hierbij om de baan op het moment van enquêteren. De onderzoeksgroep is daarbij beperkt tot degenen die minimaal 12 uur per week betaald werk verrichten. Het gaat steeds om de baan met het grootste aantal betaalde uren.

Aan de afgestudeerden is gevraagd om aan te geven hoe ze aan hun huidige baan zijn gekomen. Ze mochten hierbij slechts één antwoord aankruisen. Grafiek 3.1 geeft voor alle afgestudeerde hbo'ers samen een beeld van deze kanalen.

Het meest gebruikte kanaal bij het vinden van een baan blijkt het reageren op een advertentie. Bijna een kwart van de afgestudeerden die op het moment van de enquête betaald werk verrichten is op deze wijze aan hun baan gekomen. Ook relatief veel afgestudeerden hebben werk gevonden via een uitzendbureau, door het schrijven van een open sollicitatiebrief, of via een stage. Slechts een zeer klein deel van alle afgestudeerden heeft werk gevonden via het arbeidsbureau.

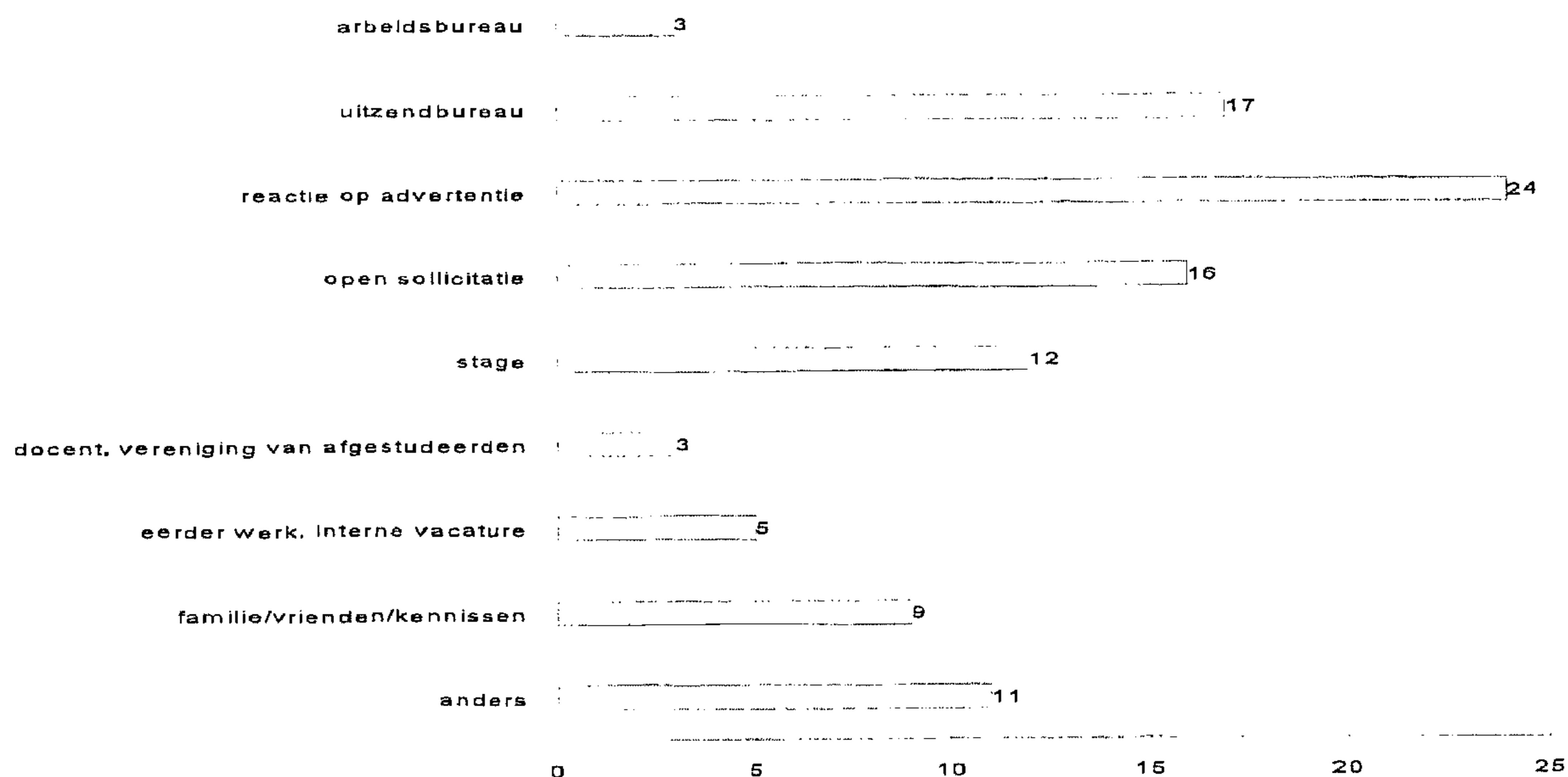
In tabel 3.8 worden de kanalen waarlangs de afgestudeerden aan hun baan zijn gekomen achtereenvolgens gepresenteerd voor het voltijd- en deeltijd-hbo, en binnen het voltijd-hbo voor de zeven onderscheiden opleidingssectoren. Deze kanalen kunnen in twee categorieën worden ingedeeld, namelijk formele- en informele kanalen. Onder formele kanalen wordt hier begrepen het zoeken van een baan via het arbeidsbureau, uitzendbureaus, personeelsadvertenties, open

Actuele arbeidsmarktpositie van hbo'ers

sollicitaties en banenmarkten/ bedrijveninformatiedagen. Informele kanalen omvatten het zoeken van werk via relaties die afgestudeerden hebben opgedaan tijdens hun opleiding, in een werkring of in privé-netwerken. Tabel 3.8 toont dat bijna eenderde van de afgestudeerden via informele kanalen aan de huidige baan is gekomen. Vooral voor afgestudeerden van het kuo zijn dergelijke netwerken relatief belangrijk.

Grafiek 3.1

Wervingskanalen huidige functie, totaal hbo (%)

Tabel 3.8

Wervingskanalen huidige functie (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Wervingskanaal (=100%):										
* arbeidsbureau	3	4	3	1	5	2	2	2	3	4
* uitzend-/bemiddelingsbureau	17	8	19	17	6	25	25	9	20	10
* reactie op advertentie	24	33	23	26	29	20	22	21	22	20
* open sollicitatie	16	18	16	12	14	15	15	26	18	12
* bedrijveninformatiedagen	1	0	1	0	0	1	2	0	1	3
sub-totaal formele kanalen	61	63	61	56	54	63	66	58	64	49
* stage	12	7	13	11	12	15	12	13	16	8
* docent, vereniging afgestudeerden	3	1	3	6	4	3	4	2	1	5
* eerder werk, interne vacature	5	8	4	3	6	3	3	6	5	5
* familie/vrienden/kennissen	9	9	9	11	9	8	9	11	7	14
* zelf bedrijf begonnen/overgenomen	1	1	2	4	1	1	1	1	1	10
sub-totaal informele kanalen	30	26	31	35	32	29	28	34	30	42
* anders	9	11	8	10	14	8	6	8	6	9

Afgestudeerden van deeltijd-opleidingen hebben vaker werk gevonden via een advertentie of via eerder werk dan afgestudeerden van voltijd-opleidingen, en relatief weinig via een uitzendbureau of als gevolg van een gevolgde stage. Afgestudeerden van het hao, hpo, hsao en kuo komen het vaakst aan werk door op advertenties te solliciteren, afgestudeerden van het hto en heo via uitzendbureaus en afgestudeerden van het hgzo via open sollicitaties. Tot slot valt op dat afgestudeerden van het kuo relatief vaak voor zichzelf beginnen of via privé-netwerken aan werk komen en relatief zelden via uitzendbureaus. Werk vinden via uitzendbureaus is eveneens relatief zeldzaam voor afgestudeerden van het hpo en hgzo.

3.3 Typering werkorganisatie

Deze paragraaf typeert de organisaties waarin betaald-werkende hbo'ers zo'n anderhalf jaar na het afstuderen werkzaam zijn naar achtereenvolgens marktsector, grootte en regio.

Marktsector

Een ruime meerderheid (60%; vorige enquête 62%) van alle afgestudeerden komt terecht in de profit sector. Afgestudeerden van het voltijd-hbo werken beduidend vaker in op winst gerichte organisaties dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo: van de betaald-werkende afgestudeerden van het voltijd-hbo werkt 66% in profit organisaties; van de betaald-werkende deeltijd-hbo'ers 'slechts' 30%. Ook tussen de verschillende hbo-sectoren zijn grote verschillen te zien. Terwijl de meerderheid van de betaald-werkende afgestudeerden van het hpo (84%), hgzo (68%) en hsao (60%) in non-profit organisaties werkzaam is, werken de meeste betaald-werkende afgestudeerden van het heo (90%), hto (90%), kuo (85%) en hao (80%) voor profit organisaties.

Bedrijfsomvang

In tabel 3.9 wordt aangegeven hoe de betaald-werkende afgestudeerden verdeeld zijn over organisaties van verschillende omvang. Het gaat hierbij om het aantal werknemers van het totale concern (hoofd- en nevenvestigingen samen), dus niet alleen om de vestiging waar de afgestudeerde zelf werkt.

Tabel 3.9
Bedrijfsomvang (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Bedrijfsomvang (=100%):										
* 1-9 werknemers	8	4	9	13	7	6	7	20	5	41
* 10-99 werknemers	31	31	30	24	60	26	25	15	23	37
* ≥ 100 werknemers	61	65	60	63	32	68	68	65	72	23

Tabel 3.9 toont dat de meeste (61%) betaald-werkende afgestudeerden terecht komen in grote werkorganisaties, dat wil zeggen organisaties waarin 100 of meer mensen in totaal werkzaam zijn. In de vorige meting was 57% in grote organisaties werkzaam. Het belang voor de werkgelegenheid van grote bedrijven en instellingen is dus ten opzichte van vorig jaar iets toegenomen. Bijna een derde

Actuele arbeidsmarktpositie van hbo'ers

(31%; vorige meting 33%) werkt in een middelgroot bedrijf, waarin tussen de 10 en 99 mensen werkzaam zijn, en bijna een tiende (8%; vorige meting 10%) in kleine bedrijven met minder dan 10 werknemers. Wat de werkgelegenheid naar bedrijfsgrootte betreft, nemen vooral hpo'ers en kuo'ers een afwijkende positie in. Afgestudeerden van het hpo werken twee keer vaker dan gemiddeld in middelgrote organisaties, terwijl kuo'ers bijna vijf keer vaker dan gemiddeld in een klein 'bedrijf' werkzaam zijn, vaak als zelfstandige. Ook afgestudeerden van het hgzo werken relatief vaak in kleine organisaties.

Geografische mobiliteit

Geografische mobiliteit duidt op de bereidheid van afgestudeerden om voor een baan te verhuizen of te pendelen. Daarnaast zegt geografische mobiliteit iets over de werkgelegenheidssituatie in de eigen regio: bij onvoldoende geschikte banen in de eigen regio zijn afgestudeerden namelijk genoodzaakt om banen verder van huis te accepteren. Met eigen regio wordt hier bedoeld de provincie waar men heeft gestudeerd of een daaraan grenzende provincie.

Tabel 3.10 laat zien dat de meeste afgestudeerden werk hebben gevonden in dezelfde provincie waar zij hun hbo-opleiding hebben voltooid. Ruim een kwart is gaan werken in een daaraan grenzende provincie. Dit betekent dat de overgrote meerderheid (83%) van de afgestudeerde hbo'ers op de eigen regionale arbeidsmarkt terecht kan.

Tabel 3.10
Geografische mobiliteit (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Werkregio (=100%):										
* zelfde provincie	56	64	54	30	59	51	55	56	65	41
* aangrenzende provincie	27	26	28	36	29	31	26	25	24	26
* overige provincies	15	9	16	29	12	15	16	14	10	29
* buitenland	2	1	3	4	1	3	3	6	1	4

Van geografische mobiliteit is hier sprake wanneer men werkt in een provincie die niet grenst aan de provincie waar de hogeschool is gesitueerd, of wanneer men in het buitenland werkt. Aldus opgevat, is 17% van de betaald-werkende afgestudeerden geografisch mobiel. Afgestudeerden van voltijdopleidingen zijn, geografisch gesproken, twee keer zo mobiel als afgestudeerden van deeltijdopleidingen. Geografisch gezien het meest mobiel zijn afgestudeerden van het hao en kuo, terwijl de geografische mobiliteit het laagst is onder afgestudeerden van het hsao en hpo.

Tot slot laat tabel 3.10 zien dat van alle afgestudeerden de hgzo'ers met 6% nog het vaakst in het buitenland gaan werken. Overigens blijken de afgestudeerden die tijdens hun hbo-opleiding buitenlandervaring hebben opgedaan, ná de opleiding vaker in het buitenland te gaan werken dan de afgestudeerden zonder buitenlandervaring: van de afgestudeerden met buitenlandervaring werkt 9% in het buitenland tegen 1% van degenen zonder buitenlandervaring.

Migratiestromen

In tabel 3.11 wordt het landsdeel waar men is afgestudeerd afgezet tegen het landsdeel waar men thans werkt. Het blijkt dat de meeste hbo'ers gaan werken in hetzelfde landsdeel waarbinnen men is afgestudeerd. Dit is in ieder landsdeel het geval. Afgestudeerden in het noorden des lands blijken geografisch mobieler te zijn dan afgestudeerden in andere landsdelen. In het westen des lands zijn de afgestudeerden geografisch het minst mobiel. Vanwege de concentratie van werkgelegenheid in het westen van Nederland kan worden geconstateerd dat de meeste migratie op dat landsdeel is gericht.

Tabel 3.11
Migratiestromen (%)

	Afstudeerregio				Totaal
	noord	oost	west	zuid	
Werkregio					
noord	3	1	1	0	5
oost	1	14	4	2	19
west	2	4	41	5	52
zuid	0	2	3	16	21
buitenland	0	1	1	1	3
Totaal	6	22	48	24	100

noord: Groningen, Friesland en Drenthe
oost : Overijssel, Gelderland en Flevoland
west : Utrecht, Noord-Holland, Zuid-Holland en Zeeland
zuid : Noord-Brabant en Limburg

3.4 Belang van competenties voor de functie-uitoefening

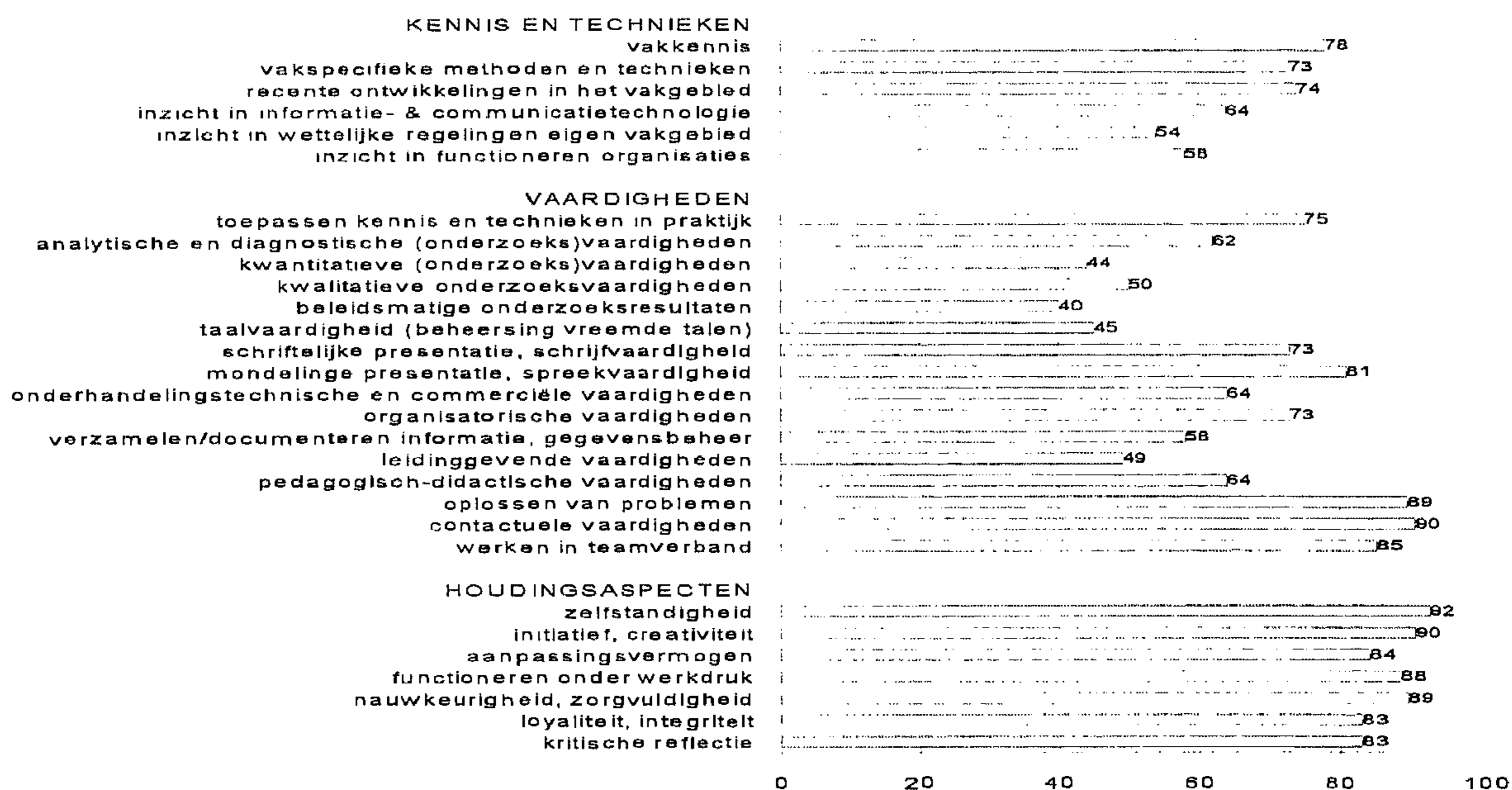
Aan de betaald werkende afgestudeerden zijn 29 kwalificatie-aspecten voorgelegd die voor een goede uitoefening van hun functie van belang kunnen zijn³. De onderzochte kwalificatie-aspecten verwijzen naar eisen ten aanzien van kennis, technieken, vaardigheden en houdingsaspecten, die onder meer zijn ontleend aan literatuur over functie-analyse (zie o.a. Algera, 1991). Deze aspecten lopen uiteen van vakkennis, inzicht in het functioneren van organisaties en organisatorische vaardigheden tot en met sociale vaardigheden zoals leidinggevende vaardigheden en contactuele vaardigheden, en aspecten ten aanzien van de werkhouding zoals aanpassingsvermogen en loyaliteit. De aspecten zijn zo geformuleerd dat zij voor mensen uit verscheidene werkvelden toepasbaar zijn.

Grafiek 3.2 laat voor het hbo als geheel zien welk percentage van de afgestudeerden deze kwalificaties belangrijk of zelfs zeer belangrijk vindt. In paragraaf 5.1 wordt op vergelijkbare wijze gerapporteerd over de mate waarin men vindt dat deze aspecten meer aandacht verdienen tijdens de hbo-opleiding.

3. Voor kuo'ers is deze lijst van aspecten deels aangepast en aangevuld met een aantal opleidingsspecifieke kwalificatie-aspecten op het terrein van onder meer artistieke vaardigheden en expressie. In dit rapport wordt alleen gerapporteerd over aspecten die voor zowel kuo als het overige hbo (zo goed als) hetzelfde zijn.

Uit grafiek 3.2 blijkt dat alle genoemde kwalificatie-aspecten, behoudens kwantitatieve- en kwalitatieve onderzoeksvaardigheden, beleidsmatige vertaling van onderzoeksresultaten, taalvaardigheid (actieve en passieve beheersing van vreemde talen) en leidinggeven door de meerderheid van pas afgestudeerde hbo'ers belangrijk worden geacht voor het vervullen van hun functie. De genoemde aspecten zijn blijkbaar in hoge mate relevant voor het typeren van de kwalificaties die afgestudeerde hbo'ers bij hun arbeidsmarktintrede nodig hebben. Bij 13 van de 29 aspecten vindt zelfs tenminste driekwart van de betaald-werkende afgestudeerden dat dit aspect belangrijk is voor een goede uitoefening van de functie.

Grafiek 3.2
Belang van kwalificaties voor de beroepspraktijk (%)

Door de bank genomen vinden afgestudeerden een juiste werkhouding belangrijker voor het goed kunnen functioneren in het werk dan vaardigheden en kennis & technieken. Van de houdingsaspecten scoort het zelfstandig kunnen werken het hoogst in belangrijkheid. Van de genoemde vaardigheden hecht men het meeste waarde aan sociale vaardigheden (contactuele vaardigheden en werken in teamverband) en het oplossen van problemen. Van de genoemde kennis en technieken wordt vakkennis het meest belangrijk geacht voor de adequate uitoefening van de functie. Kortom, een pas afgestudeerde hbo'er moet beschikken over een gedegen vakkennis en in staat zijn om, zowel in teamverband als zelfstandig, zich aandienende problemen op te lossen.

3.5 Functievereisten

De aansluiting tussen de voltooide opleiding en de uitgeoefende functie geeft een indicatie van de benutting van de capaciteiten van de afgestudeerden (Welters, Willems & Van der Velden, 1999, blz. 13). Afgestudeerde hbo'ers met een functie die niet of onvoldoende aansluit bij hun opleiding lopen het risico de in de studie opgebouwde capaciteiten niet voldoende te benutten. Het begrip aansluiting wordt hier bepaald aan de hand van twee indicatoren, te weten aansluiting naar opleidingsniveau

(betreft het een functie op tenminste hbo-niveau) en aansluiting naar opleidingsrichting (betreft het een functie die aansluit op de gevolgde opleidingsrichting). Wat betreft de aansluiting tussen opleiding en werk is hier gekeken naar de eisen die de werkgever stelt bij het vervullen van de vacature.

Tabel 3.12 geeft een beeld van de eisen wat betreft opleidingsniveau, opleidingsrichting en eventuele werkervaring. Hierbij dient te worden opgemerkt dat het gaat om pas-afgestudeerden die aan het begin staan van hun beroepsloopbaan.

Aansluiting naar niveau

In de enquête is gevraagd naar het opleidingsniveau dat door de werkgever voor de vervulling van de functie werd vereist. Wat het minimaal vereiste opleidingsniveau betreft, kan een hoofdonterscheid worden gemaakt tussen functies waarvoor een opleiding op hbo-niveau niet is vereist en functies waarvoor men een hbo-opleiding moet hebben gevolgd. Wanneer een opleiding op hbo-niveau niet is vereist voor de vervulde functie is er sprake van potentiële onderbenutting van capaciteiten bij de uitoefening van de functie. Zoals eerder is gezegd, gaat het hier om startfuncties. Dit betekent dat doorgroei naar een niveau dat wel aansluit bij de gevolgde opleiding zeer wel mogelijk is.

De economische hoogconjunctuur van de laatste jaren heeft er niet alleen toe bijgedragen dat het vinden van betaald werk voor pas afgestudeerde hbo'ers nauwelijks nog een probleem vormt, maar ook dat het gevonden werk steeds vaker aansluit bij hun opleidingsniveau: vier op de vijf afgestudeerden (80%; vorige meting 79%) werkt na anderhalf jaar in een baan waarvoor een opleiding op minimaal hbo-niveau door de werkgever wordt vereist. Dit is het hoogste percentage sinds 1992! Hierbij manifesteren zich echter grote verschillen tussen de opleidingssectoren, zo blijkt uit tabel 3.12. Het aandeel van betaald-werkenden met banen die qua niveau aansluiten bij de genoten opleiding varieert van 65% bij afgestudeerden van het hso en kuo tot 90% bij afgestudeerden van het hpo.

Aansluiting naar richting

Naast het vereiste opleidingsniveau is in de enquête gevraagd naar de opleidingsrichting die door de werkgever voor de vervulling van de functie werd vereist. De vereiste opleidingsrichting geeft aan of de afgestudeerde al dan niet binnen het 'eigen' beroependomein terecht komt. Van het eigen beroependomein is sprake wanneer voor de desbetreffende functie (uitsluitend) de eigen opleidingsrichting of een daaraan verwante opleidingsrichting werd vereist. Buiten het eigen beroependomein is sprake van concurrentie door afgestudeerden van geheel andere opleidingsrichtingen. Dit is het geval wanneer voor de desbetreffende functie geen specifieke opleidingsrichting of een geheel andere dan de eigen opleidingsrichting werd vereist.

Tabel 3.12 geeft aan hoeveel procent van de betaald-werkende afgestudeerden na anderhalf jaar binnen het eigen beroependomein werkt. Naar voren komt dat vier op de vijf afgestudeerden (79%) werk vindt in het eigen beroependomein. Dit is een lichte daling met 2% ten opzichte van de vorige meting. Afgestudeerden van deeltijdopleidingen hebben vaker werk dat aansluit bij hun opleidingsrichting dan afgestudeerden van het voltijd-hbo. Wat de aansluiting naar opleidingsrichting betreft, tekenen zich grote verschillen af tussen de opleidingssectoren. Zo varieert het aandeel van

Actuele arbeidsmarktpositie van hbo'ers

betaald-werkende afgestudeerden met werk dat aansluit bij hun opleidingsrichting van 67% bij afgestudeerden van het heo en kuo tot 92% bij afgestudeerden van het hgzo.

Aansluiting naar niveau én naar richting

In totaliteit bekleden twee van de drie betaald-werkende hbo'ers (67%) na anderhalf jaar een functie die qua niveau én richting aansluit bij de gevolgde opleiding. Dit is vaker het geval bij afgestudeerden van deeltijdopleidingen dan bij afgestudeerden van het voltijd-hbo. Ook hierbij zijn de verschillen tussen de opleidingssectoren vrij groot. Het aandeel van betaald-werkende afgestudeerden met werk dat aansluit bij het niveau én de richting van hun opleiding varieert van 52% bij het hsao en 56% bij het heo tot 80% bij het hpo en 81% bij het hgzo.

Tabel 3.12
Functievereisten (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Tenminste hbo-niveau vereist	80	81	80	80	90	85	78	85	65	65
Eigen/verwante richting vereist	79	85	77	75	85	81	67	92	76	67
En eigen niveau en eigen/ verwante richting vereist	67	72	66	63	80	71	56	81	52	57
Werkervaring vereist	40	60	35	38	27	28	34	42	55	*

* Niet gevraagd.

Vereiste werkervaring

Het laatste aspect met betrekking tot de eisen die door de werkgever bij de werving en selectie zijn gesteld, betreft het al dan niet vereist zijn van werkervaring. Tabel 3.12 laat zien dat 40% van de betaald-werkende afgestudeerden een baan heeft waarvoor expliciet werkervaring werd vereist door de werkgever. Dit is een daling met 6% ten opzichte van de vorige meting. Deze daling kan samenhangen met de steeds krappere wordende arbeidsmarkt, waardoor werkgevers zich gedwongen zien om minder strenge eisen te stellen bij het aannemen van personeel. Dat afgestudeerden van deeltijdopleidingen vaker banen hebben waarvoor werkervaring is vereist dan afgestudeerden van voltijdopleidingen is niet verwonderlijk. Immers, afgestudeerden van voltijdopleidingen beschikken beduidend vaker al over werkervaring vóór afstuderen (tabel 2.2) dan afgestudeerden van het voltijd-hbo, voor wie het hbo de initiële opleiding is. Binnen de opleidingssectoren van het voltijd-hbo wordt werkervaring het vaakst vereist bij afgestudeerden van het hsao.

3.6 Arbeidsvoorwaarden

In deze paragraaf komt een drietal arbeidsvoorwaarden van de betaald werkende afgestudeerden aan bod, namelijk de aard van het dienstverband, de wekelijkse arbeidsduur en het loon.

Dienstverband

Tabel 3.13 geeft een overzicht van het soort dienstverband waarin de afgestudeerden werken. Met betrekking tot verschillen tussen de opleidingssectoren kan worden geconstateerd dat kuo'ers veel vaker dan gemiddeld als zelfstandige of op freelance basis werkzaam zijn en dat afgestudeerden van het hgzo en hsaio iets vaker dan gemiddeld als oproepkracht werken.

Tabel 3.13
Soort dienstverband (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Dienstverband (=100%):										
* loondienst (incl. uitzendbureau)	93	95	92	91	92	94	96	89	90	69
* oproepkracht	2	1	2	1	3	1	1	6	6	3
* zelfstandig of freelance	2	1	2	5	1	1	1	3	1	26
* ander dienstverband*	3	3	3	3	5	4	2	2	3	3

* Bijvoorbeeld meewerkend gezinslid in ouderlijk bedrijf.

Arbeidsuren en nevenfuncties

Tabel 3.14 laat zien dat meer dan driekwart (76%; vorige meting 77%) van de betaald-werkende afgestudeerden werkzaam zijn in een full-time baan, dat wil zeggen een baan van tenminste 33 uur per week. Afgestudeerden van deeltijdopleidingen zijn minder vaak full-time werkzaam dan afgestudeerden van voltijdopleidingen, hoewel zij wel vaker full-time willen werken (zie tabel 3.7). Tussen de opleidingssectoren zijn grote verschillen te zien. Vrijwel alle hto'ers, heo'ers en hao'ers werken in full-time banen, terwijl de meeste afgestudeerden van het kuo part-time werken in hun hoofdfunctie, dat wil zeggen in de functie met de meeste arbeidsuren. Naast afgestudeerden van het kuo werken afgestudeerden van het hpo, hgzo en hsaio minder vaak dan gemiddeld full-time. Bij deze opleidingssectoren geven de afgestudeerden vaker dan gemiddeld aan dat ze liever full-time zouden willen werken (tabel 3.7).

Een op de tien hbo'ers heeft naast de hoofdfunctie nog een of meerdere betaalde nevenfuncties. Dit is vaker het geval bij afgestudeerden van de deeltijdopleidingen dan bij afgestudeerden van het voltijd-hbo. Afgestudeerden van het hgzo hebben bijna driemaal zo vaak een betaalde nevenfunctie als gemiddeld bij afgestudeerden van het voltijd-hbo het geval is.

Tabel 3.14
Arbeidsuren in de hoofdfunctie en nevenfuncties (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Full-time baan (%)	76	57	80	92	71	97	94	50	54	44
Nevenfunctie (%)	10	14	9	9	12	4	5	24	12	*

* Niet vergelijkbaar.

Beloning

Pas-afgestudeerden die full-time werken verdienen gemiddeld zo'n 3.900 gulden bruto per maand in hun hoofdfunctie (tabel 3.15). Afgestudeerden van het deeltijd-hbo verdienen aanzienlijk meer dan degenen die de opleiding in voltijd hebben gevolgd. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het feit dat de deeltijders al een langere tijd op de arbeidsmarkt zijn dan voltijders. Verschillen in bruto maandloon tussen de opleidingssectoren zijn vrij klein.

Het gemiddelde bruto uurloon van beginnende afgestudeerden van het voltijd-hbo bedraagt 22,50 gulden, waarbij afgestudeerden van het hao één gulden per uur minder verdienen en afgestudeerden van het hgzo één gulden meer.

Tabel 3.15
Beloning in de hoofdfunctie (fl.)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Bruto maandloon full-timers	3.880	4.960	3.710	3.590	3.750	3.860	3.670	3.630	3.510	3.310
Bruto uurloon full-/part-timers	23,90	30,40	22,50	21,30	23,10	22,70	21,90	23,70	21,80	22,50
Standaarddeviatie uurloon	9,50	13,50	7,70	5,40	5,60	7,00	6,00	14,30	7,00	10,90

De spreiding (standaarddeviatie) van het uurloon geeft inzicht in de loonverschillen die bestaan tussen afgestudeerden met dezelfde opleidingsachtergrond. Het blijkt dat met name bij het hgzo en kuo grote loonverschillen bestaan tussen de afgestudeerden. Kleine loonverschillen tussen de afgestudeerden zijn er bij het hao, hpo en heo. Binnen de gemiddeld oudere afgestudeerden van deeltijdopleidingen is de spreiding van het uurloon veel groter dan binnen de gemiddeld jongere afgestudeerden van voltijdopleidingen. Dit duidt er op dat loonverschillen gaandeweg de loopbaan groter worden.

De huidige krapte op de arbeidsmarkt voor afgestudeerden van het hbo blijkt overduidelijk uit de ontwikkeling van het loon. Ten opzichte van de in 1997 gehouden enquête is het bruto uurloon gestegen van fl. 21,95 naar fl. 23,87: een stijging met maar liefst 9%. Voor afgestudeerden van voltijdopleidingen bedraagt de stijging zelfs 10%. Een deel van de loonstijging wordt overigens veroorzaakt door de toegenomen arbeidsduurverkorting.

Voor de hoogte van het loon maakt het overigens nauwelijks iets uit of afgestudeerden in de profit sector werken of in non-profit organisaties. Bij een full-time baan bedraagt het bruto maandloon in profit organisaties gemiddeld 3.870 gulden en in non-profit organisaties 3.920 gulden. In de profit sector wordt dus gemiddeld 50 gulden bruto per maand minder verdiend dan in de non-profit sector.

Verschillen in arbeidsvoorwaarden tussen mannen en vrouwen

Hieronder wordt ingegaan op eventuele overeenkomsten en verschillen in arbeidsvoorwaarden tussen mannelijk en vrouwelijke afgestudeerden. Om hiervan een beeld te krijgen staan in tabel 3.16 voor het

hbo als geheel (dus voltijd en deeltijd samen) de arbeidsvoorwaarden apart vermeld voor mannen en vrouwen.

Tabel 3.16
Arbeidsvoorwaarden, naar sekse

	mannen	vrouwen
Dienstverband (=100%):		
* loondienst	93	92
* oproepkracht	1	3
* zelfstandig of freelance	3	2
* ander dienstverband*	3	4
Aanstelling (=100%):		
* vast (%)	71	62
* tijdelijk, met uitzicht op vast	23	27
* tijdelijk, zonder uitzicht op vast	6	11
Full-time baan (%)	89	64
Nevenfunctie (%)	9	11
Bruto maandloon full-timers (fl.)	4.080	3.650
Bruto uurloon full-/part-timers (fl.)	24,50	23,30
Standaarddeviatie uurloon (fl)	9,20	9,50

* Bijvoorbeeld meewerkend gezinslid in ouderlijk bedrijf.

Tabel 3.16 laat zien dat de aard van het dienstverband en het eventueel hebben van nevenfuncties nauwelijks verschilt tussen mannen en vrouwen. Verschillen in arbeidsvoorwaarden tussen mannen en vrouwen manifesteren zich echter bij de zekerheid van het werk, de lengte van de werkweek en de beloning. Zo hebben mannen vaker dan vrouwen een vaste aanstelling. Verder blijken mannen veel vaker dan vrouwen full-time te werken en in full-time banen gemiddeld meer te verdienen, ook wanneer wordt gecorrigeerd voor verschillen in lengte van de werkweek.

Tabel 3.17
Verschillen in werkzekerheid, lengte van de werkweek en beloning tussen mannen en vrouwen

	hao	hpo	hto	heo	hgzo	hsao	kuo
Aandeel vaste aanstellingen (%):							
* mannen	63	67	70	75	75	71	57
* vrouwen	42	59	55	63	73	62	44
Full-time baan (%):							
* mannen	93	73	98	96	67	69	49
* vrouwen	87	60	93	92	45	46	40
Bruto maandloon full-timers (fl.):							
* mannen	3.670	4.350	4.000	4.090	4.550	4.360	3.650
* vrouwen	3.530	3.810	3.530	3.580	3.650	3.740	3.180
Bruto uurloon full-/part-timers (fl.):							
* mannen	21,70	26,50	23,50	24,30	28,40	26,90	25,00
* vrouwen	21,30	24,70	21,30	21,70	24,50	23,90	22,00

De geconstateerde verschillen in arbeidsvoorwaarden tussen mannen en vrouwen kunnen het gevolg zijn van de verschillen in opleidingskeuze tussen mannen en vrouwen (zie tabel 1.2). Immers, arbeidsvoorwaarden variëren tussen de verschillende opleidingssectoren (zie tabel 3.7, 3.14 en 3.15). Teneinde na te gaan of de verschillen in arbeidsvoorwaarden tussen mannen en vrouwen ook blijven bestaan indien rekening wordt gehouden met de verschillen in opleidingskeuze tussen mannen en vrouwen, vermeldt tabel 3.17 per opleidingssector (voor voltijd-en deeltijdopleidingen samen) die arbeidsvoorwaarden waarbij verschillen tussen mannen en vrouwen zijn geconstateerd. Welnu, bij iedere opleidingssector kan steeds worden geconstateerd dat mannen meer werkzekerheid hebben, vaker full-time werken en meer verdienen dan vrouwen. Verschillen in arbeidsvoorwaarden tussen mannen en vrouwen resulteren blijkbaar uit een sekse-effect en niet uit een opleidingseffect.

3.7 Belang dat hbo'ers toekennen aan werk

Aan alle hbo'ers - dus ook aan degenen die geen betaald werk verrichten - zijn 10 aspecten voorgelegd, die verbonden zijn aan 'werken in het algemeen'. De afgestudeerden is gevraagd om, los van hun huidige situatie, voor elk aspect aan te geven hoe belangrijk zij dit in het algemeen vinden. Zij konden het belang aangeven op een vijfpuntschaal, variërend van 'zeer onbelangrijk' tot 'zeer belangrijk'. Tabel 3.18 toont per aspect het procentuele aandeel van de afgestudeerden die te kennen hebben gegeven dat zij het desbetreffende aspect van 'werk' belangrijk of zeer belangrijk vinden.

Meer dan driekwart van alle hbo'ers vindt afwisseling, uitdaging, zelfstandigheid, omgaan met collega's, verantwoordelijkheid en creativiteit belangrijke aspecten van werken. De aspecten beloning, maatschappelijk nut, combineren van werk en privéleven alsmede werkzekerheid scoren iets minder hoog in belangrijkheid, hoewel deze aspecten toch nog altijd door meer dan de helft van alle hbo'ers belangrijk worden gevonden.

Tabel 3.18
Belang van aspecten van 'werk' (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Zelfstandigheid	91	93	90	88	91	89	90	91	91	93
Vaste baan	70	70	70	71	82	66	72	78	67	33
Afwisseling	92	89	92	92	90	93	94	91	93	87
Hoog inkomen	56	54	56	48	52	60	65	52	47	33
Verantwoordelijkheid	84	89	83	80	83	81	85	83	85	75
Creativiteit	81	85	80	76	86	80	74	78	79	94
Uitdaging	92	91	92	90	93	91	91	90	93	93
Maatschappelijk nut	62	74	60	56	81	50	47	78	73	51
Omgang met collega's	88	85	88	84	91	87	89	92	91	71
Combinatie 'werk-privé'	67	73	66	59	64	61	69	73	71	63

Bij drie werkaspecten doen zich grote verschillen (tenminste 5%-punten) in waardering voor tussen afgestudeerden van deeltijdopleidingen en afgestudeerden van het voltijd-hbo. Voor afgestudeerden van deeltijdopleidingen zijn het maatschappelijk nut van het werk, het combineren van werk en privéleven en creativiteit door de bank genomen belangrijker dan voor afgestudeerden van voltijdopleidingen. Wellicht speelt hier de gemiddeld hogere leeftijd van afgestudeerden van deeltijdopleidingen een rol.

Bij de aspecten werkzekerheid, beloning, creativiteit, maatschappelijk nut en omgang met collega's wijken sommige opleidingssectoren aanzienlijk (tenminste 10%-punten) af van het gemiddelde voor voltijdopleidingen. Zo vinden afgestudeerden van het hpo vaker dan gemiddeld dat werkzekerheid en maatschappelijk nut belangrijke aspecten van werk zijn. Maatschappelijk nut is ook van meer dan gemiddeld belang voor afgestudeerden van het hgzo en hsao. Het maatschappelijk nut van werk is daarentegen relatief onbelangrijk voor afgestudeerde heo'ers en hto'ers. Vergeleken met anderen vinden afgestudeerden van het kuo werkzekerheid, beloning en omgang met collega's niet zo belangrijk. Daarentegen is creativiteit voor kuo'ers van meer dan gemiddelde importantie.

Bij twee werkaspecten, namelijk het hebben van een vaste baan en het verwerven van een hoog inkomen, is het mogelijk om het subjectieve belang dat afgestudeerden hieraan toekennen af te zetten tegen hun feitelijke situatie. Met betrekking tot de werkzekerheid van de betaald-werkende afgestudeerden komt het volgende beeld naar voren: de helft (50%) vindt werkzekerheid belangrijk en is er ook in geslaagd om een vaste baan te krijgen. Bijna een kwart (23%) vindt eveneens werkzekerheid belangrijk, maar is er nog niet in geslaagd om vast werk te krijgen. Een op de zeven betaald-werkende afgestudeerden (16%) vindt werkzekerheid onbelangrijk, terwijl zij wel een vaste baan hebben. Tot slot blijkt dat een op de acht betaald-werkende afgestudeerden (12%) werkzekerheid onbelangrijk vindt, terwijl zij een tijdelijke aanstelling hebben.

Op basis van het bruto maandloon in hun hoofdfunctie, kunnen de betaald-werkende afgestudeerden in twee groepen worden ingedeeld: zij die feitelijk minder dan gemiddeld verdienen en zij die feitelijk meer dan gemiddeld verdienen. Welnu, ruim een kwart (29%) vindt een hoog inkomen belangrijk en is er ook in geslaagd om een hoger dan gemiddeld loon te verwerven. Ruim een kwart (28%) vindt eveneens een hoog inkomen belangrijk, maar is er nog niet in geslaagd om een hoger dan gemiddeld loon te verwerven. Een op de zeven betaald-werkende afgestudeerden (16%) vindt een hoog inkomen onbelangrijk, terwijl zij feitelijk meer dan gemiddeld verdienen. Tot slot blijkt dat ruim een kwart (26%) van de betaald-werkende afgestudeerden een hoog inkomen onbelangrijk vindt, terwijl zij minder dan gemiddeld verdienen.

Tabel 3.19
Belang van aspecten van 'werk', naar sekse (%)

	mannen	vrouwen
Zelfstandigheid	89	92
Vaste baan	67	72
Afwisseling	92	91
Hoog inkomen	61	51
Verantwoordelijkheid	82	85
Creativiteit	80	81
Uitdaging	91	92
Maatschappelijk nut	53	70
Omgang met collega's	84	90
Combinatie 'werk-privé'	62	72

Er is ook nagegaan of mannen andere aspecten van werk belangrijk vinden dan vrouwen. Tabel 3.19 geeft hiervan voor het hbo als geheel (dus voltijd- en deeltijdopleidingen samen) een beeld. Naar voren komt dat bij vijf van de tien aspecten zich duidelijke verschillen (tenminste 5%-punten)

aftekenen tussen mannen en vrouwen. Zo blijkt het maatschappelijk nut van werken, de combinatie van werk en privéleven, de omgang met collega's en werkzekerheid voor vrouwen veel belangrijker te zijn dan voor mannen. Voor mannen is daarentegen een hoog inkomen duidelijk belangrijker dan voor vrouwen.

Uit tabel 3.19 is gebleken dat mannen het maatschappelijk nut van werk, de combinatie werk-privé, de omgang met collega's, een hoog inkomen en werkzekerheid anders waarderen dan vrouwen. Echter, deze verschillen in waardering kunnen samenhangen met verschillen in opleidingskeuze tussen mannen en vrouwen (zie tabel 1.2). Immers, het belang dat hbo'ers toekennen aan aspecten van 'werk' varieert tussen de verschillende opleidingssectoren (zie tabel 3.18). Teneinde na te gaan of de verschillen in waardering van werk tussen mannen en vrouwen ook blijven bestaan indien rekening wordt gehouden met de verschillende opleidingskeuze van mannen en vrouwen, toont tabel 3.20 per opleidingssector (voor voltijd- en deeltijdopleidingen samen) dié aspecten van werk waarbij grote verschillen (tenminste 5%-punten) in waardering tussen mannen en vrouwen zijn geconstateerd.

Tabel 3.20
Verschillen in belang van aspecten van 'werk' tussen mannen en vrouwen (%)

	hao	hpo	hto	heo	hgzo	hsao	kuo
Vaste baan:							
* mannen	68	79	66	71	76	63	30
* vrouwen	76	80	69	72	77	67	34
Hoog inkomen:							
* mannen	52	57	62	69	59	55	36
* vrouwen	41	52	50	60	50	47	31
Maatschappelijk nut:							
* mannen	53	76	48	45	79	67	47
* vrouwen	63	84	58	51	78	76	53
Omgang met collega's:							
* mannen	80	85	85	85	88	82	72
* vrouwen	90	92	93	92	91	91	70
Combinatie 'werk-privé':							
* mannen	57	55	59	66	66	67	62
* vrouwen	63	70	72	73	75	74	64

Welnu, met betrekking tot het grotere belang dat vrouwen toekennen aan werkzekerheid lijkt sprake te zijn van een opleidingsaspect: vrouwen kiezen relatief vaak voor die sectoren (in dit geval hpo en hgzo) waarvan zowel de mannelijke als de vrouwelijke afgestudeerden in vrijwel gelijke mate relatief veel waarde hechten aan werkzekerheid.

Bij de bevinding dat mannen een hoog inkomen belangrijker vinden dan vrouwen is sprake van een sekse-effect. Immers, bij iedere opleidingssector kan steeds worden geconstateerd dat mannen meer waarde hechten aan een hoog inkomen dan vrouwen.

Sekse-verschillen en niet opleidingsverschillen blijken eveneens een rol te spelen bij de bevinding dat vrouwen door de bank genomen meer waarde toekennen aan het maatschappelijk nut van werk, het omgaan met collega's en het combineren van werk en privéleven. Immers, deze bevinding gaat op

voor iedere opleidingssector, behoudens voor het numeriek kleine hgzo (maatschappelijk nut van werk) en het numeriek kleine kuo (omgaan met collega's en combineren werk-privé).

3.8 Hoofdbevindingen per hbo-sector

Hieronder wordt achtereenvolgens voor de zeven opleidingssectoren een aantal bevindingen met betrekking tot de kans op werk en kwaliteit van het werk samengevat.

hao

Onder afgestudeerden van het hao bedraagt de werkloosheid op het enquêtemoment 4%. Een op de twaalf afgestudeerden (8%) werkt onvrijwillig in deeltijd. Het aandeel van betaald-werkende afgestudeerden met werk dat aansluit bij het niveau én de richting van hun opleiding bedraagt 63%. Het gemiddelde bruto uurloon bedraagt 21,30 gulden en is daarmee het laagst van alle afgestudeerden.

hpo

Zo'n anderhalf jaar na het afstuderen bedraagt de werkloosheid onder afgestudeerden van het hpo 4%. Bijna een kwart (23%) werkt onvrijwillig in deeltijd. De overgrote meerderheid (80%) van de betaald-werkende hpo'ers bekleedt een functie die qua niveau én richting aansluit bij de gevolgde hbo-opleiding. Per uur verdienen hpo'ers gemiddeld 23,10 gulden bruto.

hto

Op het moment van de enquête is 2% van de hto-afgestudeerden werkloos; 3% werkt in deeltijd maar zou liever meer uren per week werken. De meeste (71%) betaald-werkende hto'ers hebben banen die aansluiten bij het niveau én de richting van hun hbo-opleiding. Afgestudeerden van het hto verdienen gemiddeld 22,70 gulden bruto per uur.

heo

Gemeten zo'n anderhalf jaar na het afstuderen bedraagt de werkloosheid onder afgestudeerden van het heo 2%. Onvrijwillig deeltijdwerk komt bij 6% voor. Ruim de helft (56%) van de betaald-werkende heo'ers heeft werk dat aansluit bij het niveau én de richting van hun opleiding. Het gemiddelde bruto uurloon ligt op 21,90 gulden.

hgzo

De werkloosheid op het enquêtemoment bedraagt onder afgestudeerden van het hgzo 2%. Bijna de helft (49%) werkt echter onvrijwillig in deeltijd. Daar staat tegenover dat de overgrote meerderheid (81%) van de betaald-werkende hgzo'ers werk heeft gevonden dat aansluit bij het niveau én de richting van hun opleiding. Verder verdienen zij per uur gerekend het meest van alle afgestudeerden, namelijk 23,70 gulden bruto.

hsao

Op het enquêtemoment is een op de twintig (5%) afgestudeerden van het hsao die tot de beroepsbevolking behoren werkloos. Een niet onaanzienlijk deel (43%) van de betaald-werkende hsao'ers heeft een onvrijwillige deeltijdaanstelling. Daarbij werken zij van alle afgestudeerden het minst vaak (52%) in functies die passen bij het niveau én de richting van hun opleiding. Hun bruto uurloon bedraagt gemiddeld 21,80 gulden.

kuo

Het kuo laat het hoogste werkloosheidscijfer onder hbo-afgestudeerden zien, namelijk 11%. Daarbij komt dat de helft (51%) van de betaald-werkende kuo'ers een onvrijwillige deeltijdaanstelling heeft. Ruim de helft (57%) van de betaald-werkende kuo'ers heeft werk dat aansluit bij het niveau én de richting van hun opleiding. Hun gemiddeld bruto uurloon komt exact overeen met het gemiddelde van het totale hbo-voltijd, namelijk 22,50 gulden.

4 Ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie in de jaren negentig

4.1 Arbeidsmarktrisico van hbo-opleidingstypen

Dit hoofdstuk geeft een beeld van de ontwikkelingen in de transitie van hogeschool naar werk over de afgelopen acht jaar. Dit gebeurt aan de hand van de ontwikkelingen met betrekking tot achtereenvolgens de kans op werk, zekerheid van het werk, aansluiting opleiding-werk en beloning. Additioneel hieraan wordt ingegaan op de ontwikkeling van het belang van het midden- en kleinbedrijf voor de werkgelegenheid van hbo-afgestudeerden in de afgelopen acht jaar. Voor een typering van de verwachte arbeidsmarktperspectieven van hbo-opleidingstypen voor de komende drie jaar wordt verwezen naar bijlage 2.

Voordat wordt ingegaan op de ontwikkelingen in de transitie van hogeschool naar werk over de afgelopen acht jaar, wordt eerst een indicatie gegeven van de arbeidsmarktrisico's die de keuze voor een bepaalde opleiding met zich mee brengt. Het arbeidsmarktrisico van een bepaalde opleidingskeuze komt in de eerste plaats tot uiting in de mate waarin de werkgelegenheid van degenen met de desbetreffende opleidingsachtergrond onderhevig is aan conjuncturele fluctuaties. Ook de mate waarin afgestudeerden afhankelijk zijn van de werkgelegenheid in slechts een beperkt aantal beroepen of bedrijfssectoren is een belangrijke risicofactor. Dit risico is vooral groot bij opleidingen die specifiek zijn gericht op functies in een bepaalde vakdeelmarkt. Daarentegen kunnen afgestudeerden van opleidingen waarmee men in diverse beroepen en bedrijfssectoren terecht kan, als de werkgelegenheid in een bepaalde beroepsgroep minder gunstig is betrekkelijk gemakkelijk uitwijken naar beroepen met een gunstigere werkgelegenheid. Overigens is het volgen van een brede opleiding niet altijd positief. Wanneer er sprake is van veel uitwijkmogelijkheden impliceert dit immers ook dat de afgestudeerden op de arbeidsmarkt meer concurrentie zullen ondervinden van afgestudeerden van andere opleidingstypen. Bovendien kan door een geringere specialisatie de productiviteit c.q. de directe inzetbaarheid van de afgestudeerden verminderen. Het belang van uitwijkmogelijkheden op de arbeidsmarkt moet daarom vooral worden gezien in relatie tot het risico op een niet stabiele werkgelegenheidsontwikkeling (ROA, 1997, blz. 41-43).

Figuur 4.1 geeft een overzicht van de mate waarin de werkende afgestudeerden van een bepaald hbo-opleidingstype worden geconfronteerd met de beide bovengenoemde arbeidsmarktrisico's. De gegevens waarop deze figuur is gebaseerd, zijn ontleend aan het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt van het ROA (ROA, 1998). Hierbij dient te worden opgemerkt dat de in het informatiesysteem gehanteerde indeling in hbo-opleidingstypen afwijkt van de in het hbo gangbare indeling in opleidingsectoren.

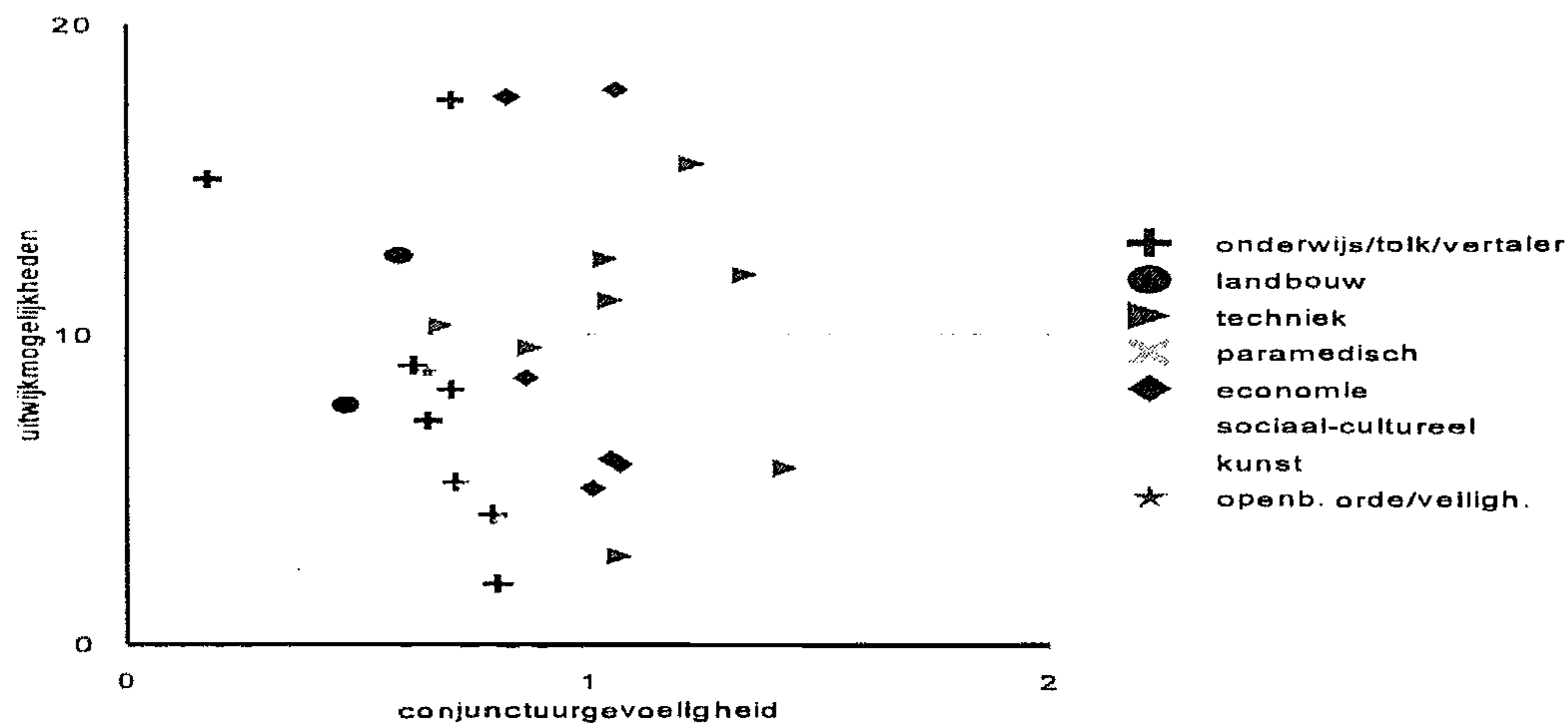
De figuur is ingedeeld in vier vakken. Het vak *rechtsonder* heeft betrekking op de opleidingstypen waarvoor de arbeidsmarktrisico's het grootst zijn. Bij deze opleidingstypen is sprake van zowel een hoge conjunctuurgevoeligheid als een gering aantal uitwijkmogelijkheden naar beroepen op hbo-

niveau. Dit is het geval bij twee technische en drie economische hbo-opleidingstypen, namelijk bouwkunde, informatica, accountancy & bedrijfseconomie, commerciële economie en secretariaat.

Daartegen worden de opleidingstypen in het vak *linksboven* nauwelijks geconfronteerd met beide arbeidsmarktrisico's. Er is immers sprake van zowel een lage conjunctuurgevoeligheid als een groot aantal uitwijkmogelijkheden naar beroepsgroepen waarvan het functieniveau aansluit bij het behaalde opleidingsniveau. Deze gunstige risico-positie doet zich voor bij vijf hbo-opleidingstypen, namelijk lerarenopleiding economie & maatschappij, tolk & vertaler, milieukunde & levensmiddelentechnologie, vervoer & logistiek en recht & bestuur.

Figuur 4.1

Arbeidsmarktrisico's voor afgestudeerden van hbo-opleidingstypen op basis van conjunctuurgevoeligheid en beroepenspreiding, gemiddelde 1996-1997

Voor de overige opleidingstypen kan geen eenduidige uitspraak worden gedaan over de arbeidsmarktrisico's die men met de desbetreffende opleidingsachtergrond loopt. Bij de opleidingstypen in het vak *linksonder* zijn de uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen op een aansluitend functieniveau gering. Dit geringe uitwijkpotentieel zal echter doorgaans niet bezwaarlijk zijn, gezien de relatief stabiele werkgelegenheidsontwikkeling in het beroependomein van deze opleidingstypen. De volgende hbo-opleidingstypen hebben een lage conjunctuurgevoeligheid in combinatie met weinig uitwijkmogelijkheden: zes pedagogische opleidingstypen (lerarenopleiding basisonderwijs, lerarenopleiding talen, lerarenopleiding natuur & techniek, lerarenopleiding lichamelijke opvoeding, lerarenopleiding medisch & verzorging, lerarenopleiding expressie), een agrarisch opleidingstype (landbouw & vee-teelt), een technisch opleidingstype (laboratorium), alle onderscheiden paramedische opleidingstypen (verpleegkunde, (fysio)therapie, voeding, radiologie), een economisch opleidingstype (toerisme & recreatie), alle onderscheiden sociaal-culturele opleidingstypen (communicatie & journalistiek, maatschappelijk werk & hulpverlening, personeelswerk, bibliotheek & documentatie), alsmede de opleidingstypen uitvoerende & beeldende kunsten en openbare orde & veiligheid.

De opleidingstypen in het vak *rechtsboven* worden daarentegen geconfronteerd met een sterk conjunctuurgevoelige werkgelegenheidsontwikkeling. Een ongunstige werkgelegenheidssituatie kan

evenwel waarschijnlijk enigszins worden opgevangen doordat men betrekkelijk gemakkelijk kan uitwijken naar andere beroepen op een aansluitend niveau. Deze situatie doet zich voor bij vier technische hbo-opleidingstypen en een economisch hbo-opleidingstype, namelijk civiele techniek, werktuigbouwkunde, elektrotechniek, chemische technologie en bedrijfskunde.

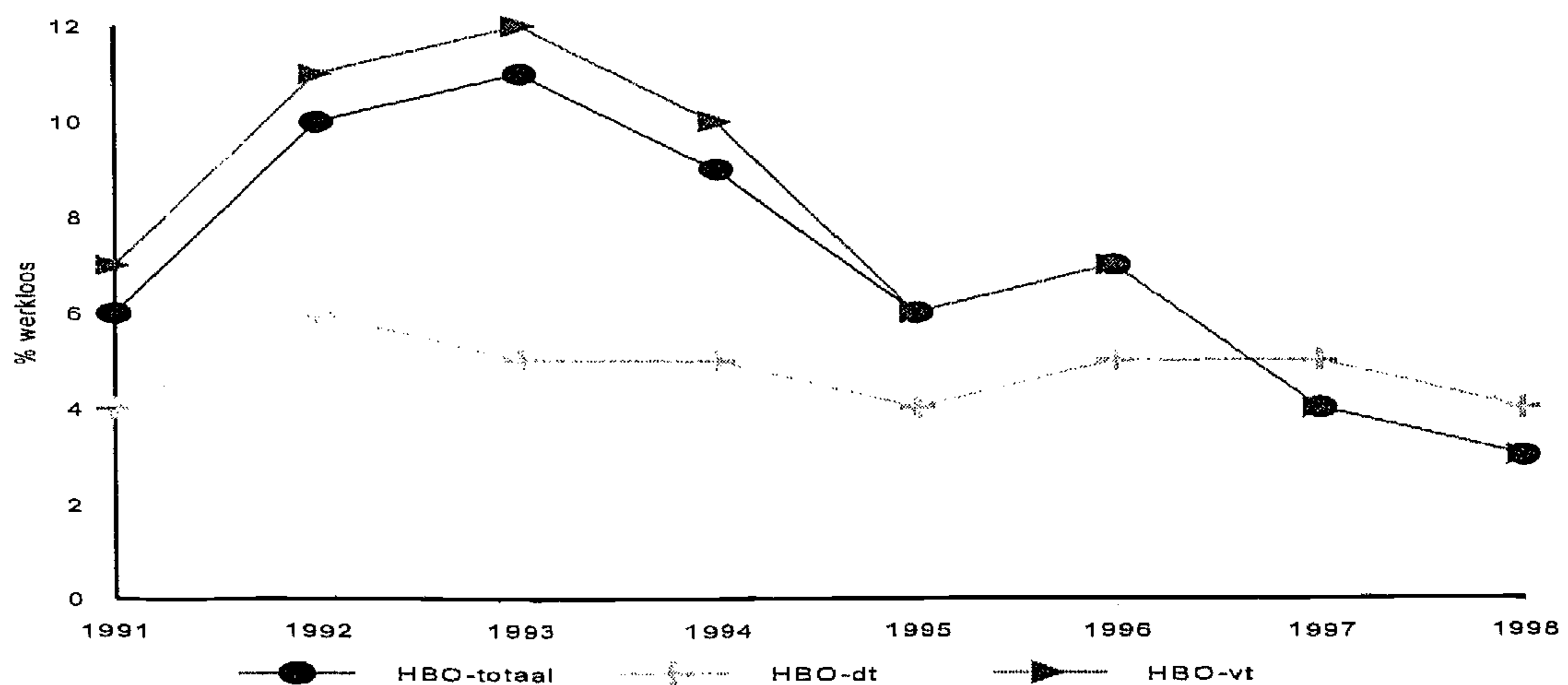
4.2 Ontwikkeling van de werkloosheid

De ontwikkeling van de kans op werk over de afgelopen acht jaar wordt in deze paragraaf geschetst aan de hand van de ontwikkeling van het procentuele aandeel van afgestudeerden die behoren tot de werkloze beroepsbevolking. Grafiek 4.1 toont de ontwikkeling van de werkloosheid in de afgelopen acht jaar voor het totale hbo, het deeltijd-hbo en het voltijd-hbo.

Bij de ontwikkeling van de werkloosheid dient te worden bedacht dat de eerste helft van de jaren negentig minder gunstige omstandigheden bood om de arbeidsmarkt te betreden dan de tweede helft van de jaren negentig. In de eerste helft van de jaren heeft de gemiddelde jaarlijkse groei van het aantal baanopeningen voor nieuwkomers - ondanks de conjuncturele opleving - namelijk geen gelijke tred kunnen houden met de omvangrijke gemiddelde jaarlijkse groei van het aantal afgestudeerden. De tweede helft van de jaren negentig wordt gekenmerkt door aan de ene kant een verdere toename van zowel de groei van de werkgelegenheid als de arbeidsmarktuitstroom van werkenden en aan de andere kant een teruglopende instroom van afgestudeerden op de arbeidsmarkt (ROA, 1997, blz. v).

Bovengeschetste algemene ontwikkelingen wijzen op een sterke omslag in de landelijke arbeidsmarkt-situatie in de loop van de jaren negentig, die in de ontwikkeling van de werkloosheid onder afgestudeerden van het hbo tot uiting is gekomen. Zo laat grafiek 4.1 zien dat tot en met 1993 de werkloosheid fors is gestegen. Daarna vertoont de werkloosheid een continue dalende trend. De trendonderbreking van 1996 hangt samen met een wijziging in de definitie van de werkloosheid. Tot dat jaar gold namelijk als eis dat werklozen bij het arbeidsbureau moesten zijn geregistreerd. Vanaf 1996 is deze eis van registratie losgelaten.

Grafiek 4.1
Ontwikkeling werkloosheid, 1991-1998 (%)

Ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie in de jaren negentig

Nieuwkomers op de arbeidsmarkt reageren sterker op veranderingen in de arbeidsmarktsituatie dan de zittende beroepsbevolking. Dit verklaart waarom afgestudeerden van het voltijd-hbo arbeidsmarktgevoeliger reageren dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo, die vaak al een baan tijdens studie hebben en dus al tot het reeds werkzame deel van de beroepsbevolking behoren. De laatste twee jaar is werkloosheid onder voltijders zelfs lager dan onder deeltijders.

Tabel 4.1 geeft een overzicht van de ontwikkeling van het werkloosheidspercentage voor achtereenvolgens het voltijd- en deeltijd-hbo, en binnen het voltijd-hbo voor de zeven opleidingssectoren. Als algemeen beeld komt naar voren dat de verschillen in werkloosheid tussen de opleidingssectoren aanzienlijk zijn, zowel wat de absolute hoogte als de omvang van de fluctuaties betreft.

De werkloosheid is steeds het hoogst geweest onder afgestudeerden van het kuo en vaak het laagst onder afgestudeerden van het hgzo. De laatste 3 jaar is de werkloosheid onder afgestudeerden van het heo en hto net zo laag of zelfs lager geweest dan onder hgzo'ers.

De grootste fluctuaties in werkloosheid hebben zich voorgedaan bij afgestudeerden van het hto, kuo, hsao en heo, zij het dat de afgestudeerden van het kuo en hsao ook bij de krapte op de arbeidsmarkt van de laatste twee jaar een relatief grote kans hebben om werkloos te zijn.

Tabel 4.1
Werkloosheid* op enquêtemoment, 1991-1998 (%)

	% werkloos							
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
hbo-tot	6	10	11	9	6	7	4	3
hbo-dt	4	6	5	5	4	5	5	4
hbo-vt	7	11	12	10	6	7	4	3
hao-vt	8	10	11	9	9	9	5	4
hpo-vt	6	11	7	8	7	8	5	4
hto-vt	7	12	16	14	7	6	3	2
heo-vt	5	9	11	8	5	4	3	2
hgzo-vt	3	7	7	7	3	5	4	2
hsao-vt	8	11	14	9	8	9	7	5
kuo-vt	20	23	18	17	12	18	9	11

* Inclusief werkenden <12 uur per week.

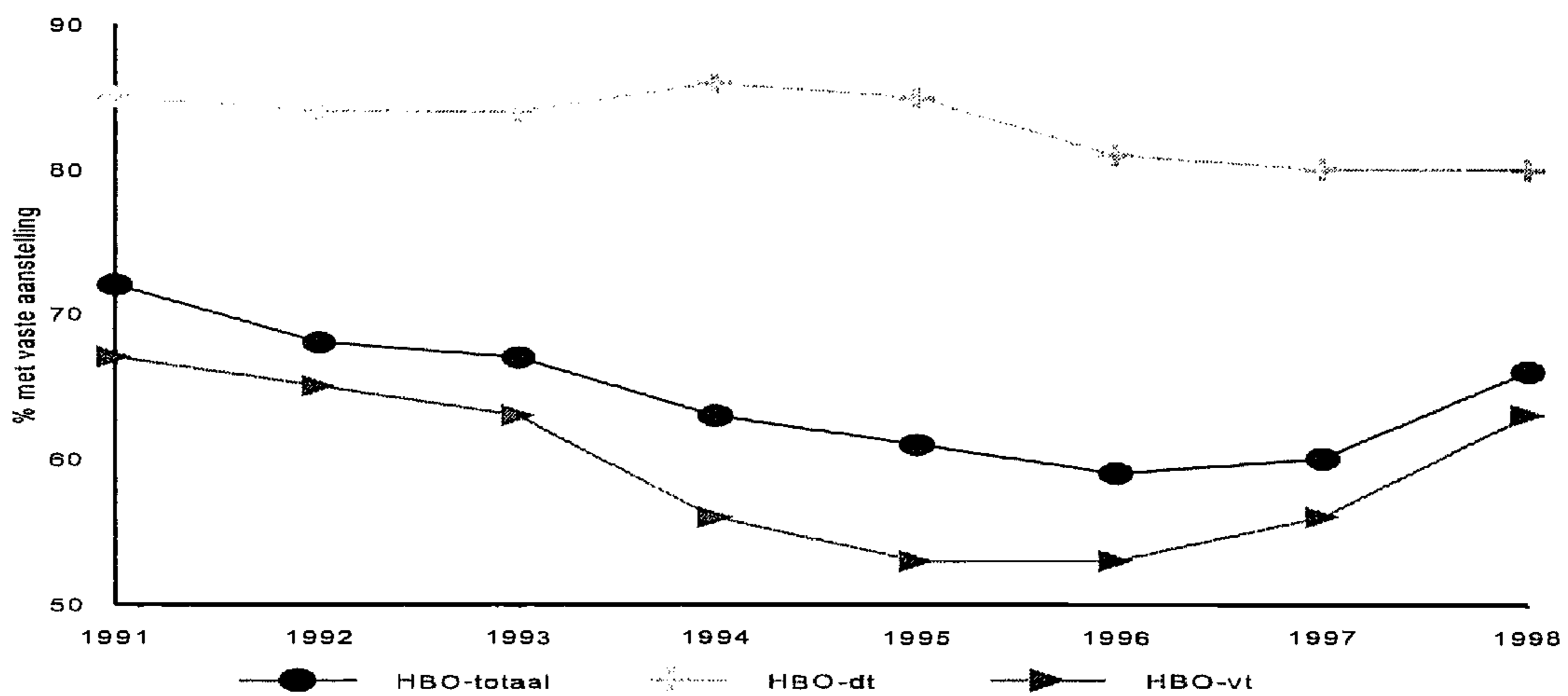
4.3 Ontwikkeling van de werkzekerheid

Deze paragraaf schetst de ontwikkeling van de werkzekerheid aan de hand van de ontwikkeling van het procentuele aandeel van betaald-werkende afgestudeerden met een vaste aanstelling. Grafiek 4.2 toont de ontwikkeling van de werkzekerheid in de afgelopen acht jaar voor het hbo als geheel, het deeltijd-hbo en het voltijd-hbo.

De eerder vermelde omslag in de landelijke arbeidsmarktsituatie in de loop van de jaren negentig, is niet alleen tot uiting gekomen in de ontwikkeling van de kans op werk maar ook in het verloop van de zekerheid van het werk van afgestudeerde hbo'ers. Grafiek 4.2 laat zien dat in de eerste helft van de jaren negentig, toen de groei van het aantal baanopeningen voor nieuwkomers teniet werd gedaan

door de omvangrijke groei van het aantal afgestudeerden, een trend naar toenemende 'flexibilisering' is opgetreden: het percentage hbo'ers met een vaste aanstelling daalde in deze periode gestaag. Dit verschijnsel bleef overigens beperkt tot afgestudeerden van voltijd hbo-opleidingen. Voor het deeltijd-hbo bleef het percentage constant op een hoger niveau. Dit duidt erop dat nieuwkomers op de arbeidsmarkt sterker reageren op veranderingen in de arbeidsmarktsituatie dan de zittende beroepsbevolking c.q. waarom afgestudeerden van het voltijd-hbo arbeidsmarktgevoeliger reageren dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo, die vaak al een baan tijdens studie hebben en dus al tot het reeds werkzame deel van de beroepsbevolking behoren. Als gevolg van de zeer krappe arbeidsmarkt van de laatste twee jaar wordt een duidelijke kentering zichtbaar: het percentage voltijd-hbo'ers met een vaste baan stijgt fors. Het lijkt alsof de toenemende krapte op de arbeidsmarkt ertoe leidt dat werkgevers vaker een vaste aanstelling moeten bieden om aan voldoende personeel te komen. Vreemd genoeg daalt in dezelfde periode het percentage deeltijd-hbo'ers met een vaste aanstelling licht.

Grafiek 4.2
Ontwikkeling werkzekerheid, 1991-1998 (%)

Tabel 4.2
Werkenden met een vaste aanstelling, 1991-1998 (%)

	% met vast werk							
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
hbo-tot	72	68	67	63	61	59	60	66
hbo-dt	85	84	84	86	85	81	80	80
hbo-vt	67	65	63	56	53	53	56	63
hao-vt	61	56	53	47	45	43	49	56
hpo-vt	50	51	57	55	49	45	45	57
hto-vt	73	63	59	50	52	55	59	67
heo-vt	71	67	65	56	56	58	60	67
hgzo-vt	72	75	72	68	64	66	65	68
hsao-vt	67	62	64	59	52	47	47	55
kuo-vt	55	47	56	54	48	47	43	47

Het beeld dat in grafiek 4.2 naar voren komt, wordt bevestigd en genuanceerd door de cijfers per sector in tabel 4.2. Alle sectoren laten eerst een daling en daarna een stijging zien. Interessant daarbij is dat het keerpunt tamelijk sterk verschilt per sector: 1995: hto, 1996: heo en hgzo, 1997: hao en tenslotte pas in 1998: hpo, hsa0 en kuo. Het lijkt alsof bij toenemende krapte op de arbeidsmarkt, werkgevers er vooral bij afgestudeerden van relatief sterk conjunctuurgevoelige opleidingssectoren als het hto en heo sneller toe overgaan om hen een vaste aanstelling aan te bieden, teneinde zo de werving van voldoende personeel veilig te stellen.

4.4 Ontwikkeling van de aansluiting opleiding-werk

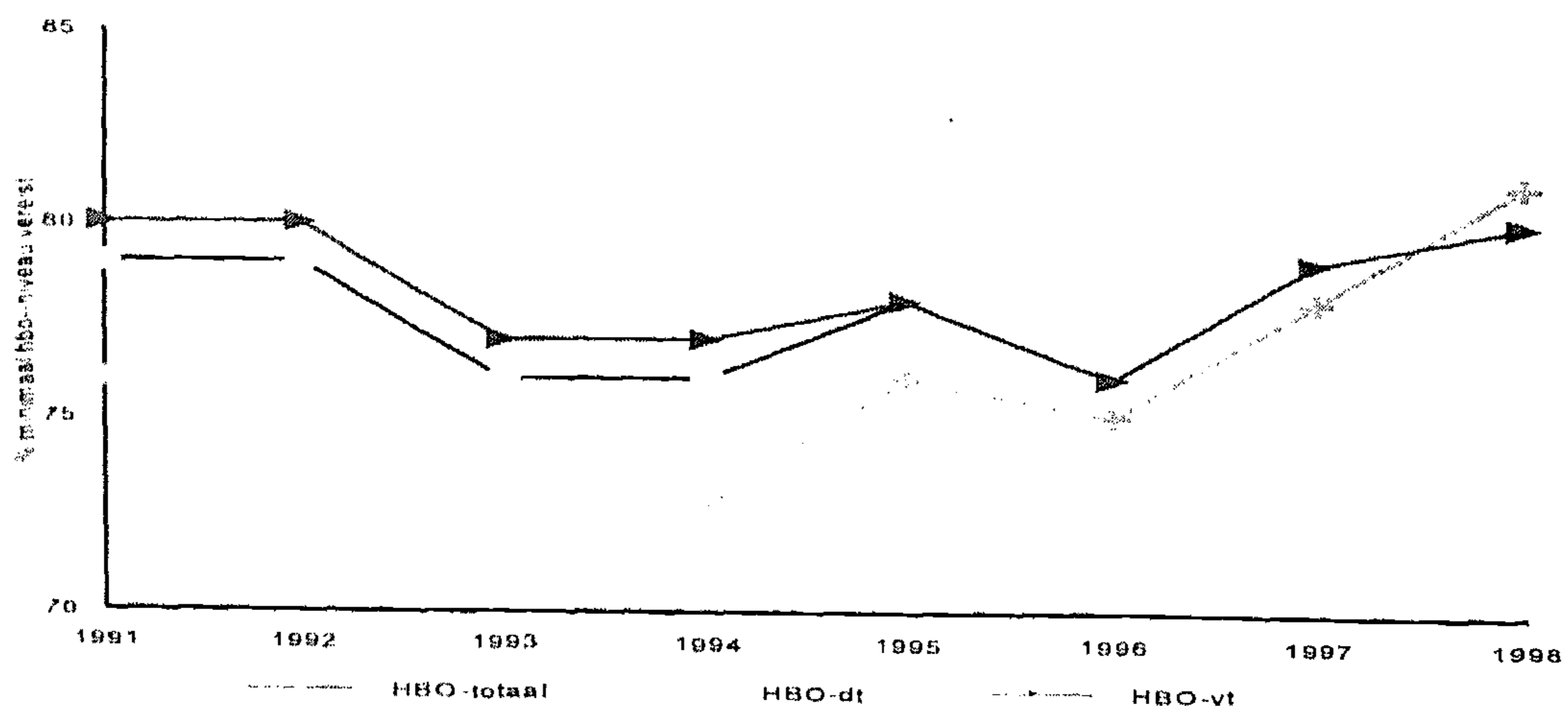
Deze paragraaf geeft een beeld van de ontwikkelingen in de aansluiting opleiding-werk over de afgelopen acht jaar. Dit gebeurt aan de hand van de ontwikkeling van de aansluiting tussen de gevolgde hbo-opleiding en het uitgeoefende werk naar achtereenvolgens niveau en richting.

Aansluiting naar opleidingsniveau

Eerder is aangegeven dat zich in de loop van de jaren negentig een sterke omslag in de landelijke arbeidsmarktsituatie heeft voltrokken, die tot uiting is gekomen in de ontwikkeling van de kans op werk en zekerheid van het werk van hbo-afgestudeerden. Ook de ontwikkeling van de aansluiting opleiding-werk naar niveau van hbo-afgestudeerden heeft in de jaren negentig een kentering te zien gegeven, zij het pas laat in de jaren negentig. Grafiek 4.3 geeft hiervan een beeld.

Zowel bij afgestudeerden van het voltijd-hbo als bij afgestudeerden van het deeltijd-hbo laat de ontwikkeling van het niveau van het werk tot 1997 een wisselend verloop zien. Vanaf 1996 neemt het aandeel van niveau-passend werk toe bij zowel afgestudeerden van het voltijd-hbo als afgestudeerden van het deeltijd-hbo. Bij het voltijd-hbo ligt het aandeel van afgestudeerden met werk dat past bij hun opleidingsniveau thans weer op het niveau van 1991 en 1992.

Grafiek 4.3
Ontwikkeling aansluiting werk-opleidingsniveau, 1991-1998 (%)

Tabel 4.3 geeft een overzicht van de ontwikkeling van het niveau van het werk voor achtereenvolgens het voltijd- en deeltijd-hbo, en binnen het voltijd-hbo voor de zeven opleidingssectoren. Het algemeen beeld is dat er aanzienlijke verschillen tussen de opleidingssectoren zijn, zowel wat de absolute hoogte als de omvang van de fluctuaties betreft. Zo fluctueert het aandeel van afgestudeerden met werk dat aansluit bij hun opleidingsniveau bij het kuo en vooral hgzo gedurende de gehele periode.

Bij afgestudeerden van het hao, hto en hsao laat de ontwikkeling van het niveau van het werk tot 1997 een wisselend verloop zien. Vanaf dat jaar neemt het aandeel van niveau-passend werk bij deze afgestudeerden toe.

Na eerst vier jaar te zijn gestegen en vervolgens twee jaar te zijn gedaald neemt het aandeel van niveau-aansluitend werk bij afgestudeerden van het hpo vanaf 1997 weer toe. Bij het heo daalde het aandeel van afgestudeerden met niveau-passend werk tussen 1991 en 1993, waarna het gedurende twee jaar gelijk bleef. Aan de in 1996 ingezette stijging lijkt het afgelopen jaar een einde te zijn gekomen.

Tabel 4.3
Werkenden met een baan op minimaal hbo-niveau, 1991-1998 (%)

	% met baan op minimaal hbo-niveau							
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
hbo-tot	79	79	76	76	78	76	79	80
hbo-dt	76	74	72	73	76	75	78	81
hbo-vt	80	80	77	77	78	76	79	80
hao-vt	x	x	75	67	69	67	70	80
hpo-vt	82	86	88	90	89	84	87	90
hto-vt	87	87	81	81	84	81	84	85
heo-vt	81	79	73	74	74	76	78	78
hgzo-vt	80	79	81	81	84	82	82	85
hsao-vt	60	56	61	60	61	58	64	65
kuo-vt	71	80	82	78	72	63	69	65

x Geen cijfer beschikbaar.

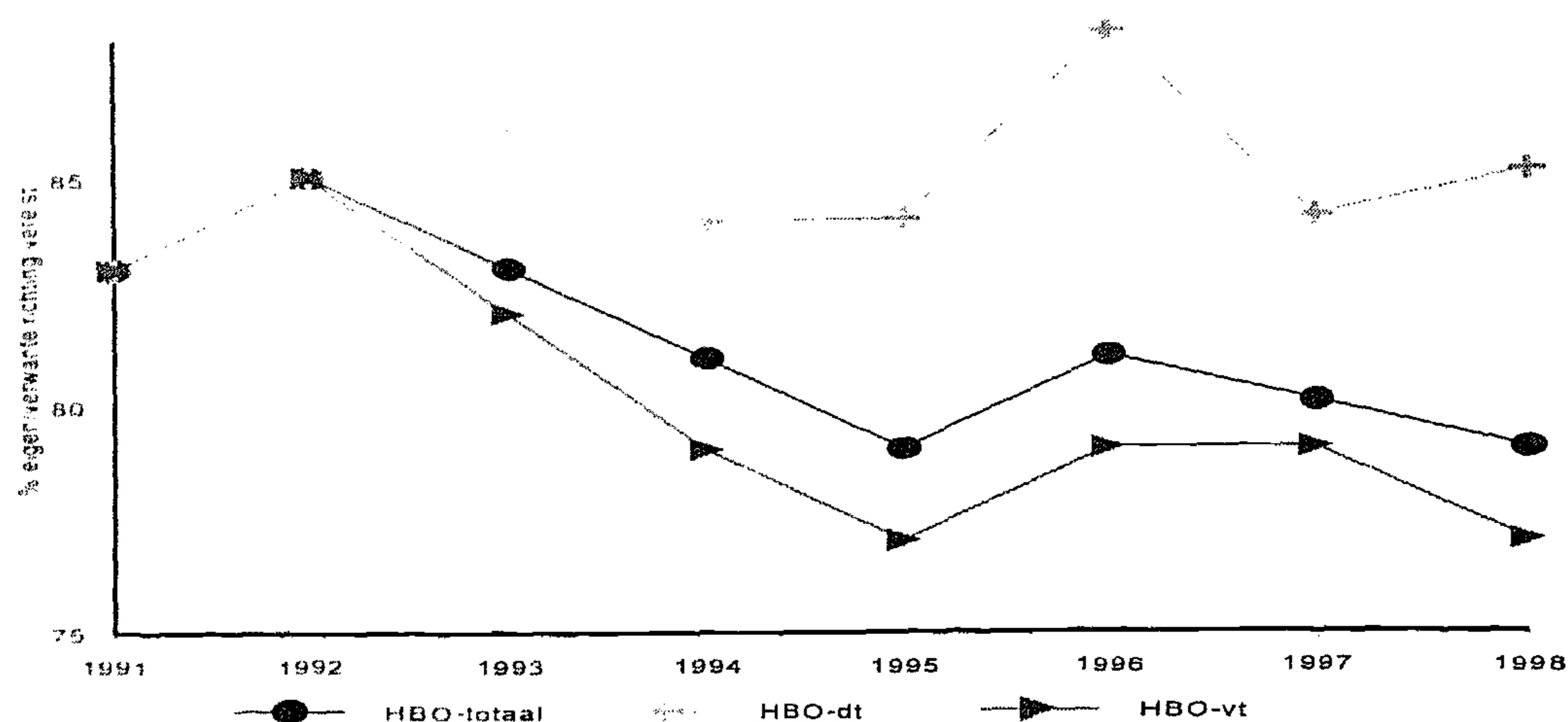
Aansluiting naar opleidingsrichting

Grafiek 4.4 toont de ontwikkeling over de afgelopen acht jaar van de aansluiting naar richting tussen de gevolgde hbo-opleiding en het uitgeoefende werk. De grafiek laat zien dat tussen 1992 en 1995 steeds meer afgestudeerden van het voltijd-hbo buiten de eigen vakrichting gingen werken. In 1996 leek hierin een kentering te komen. Echter, thans is het aandeel met werk binnen de eigen vakrichting weer gedaald naar het niveau van 1995. Wellicht zien werkgevers zich gedwongen om minder streng te selecteren op opleidingsrichting, gezien de huidige krapte op de arbeidsmarkt. Daarbij komt dat de grenzen tussen beroepen steeds meer vervagen. Hoe het ook zij, de cijfers in tabel 4.4 laten zien dat deze ontwikkeling zich vooral heeft afgetekend onder afgestudeerden van het hao, hto, hsao en kuo. In de beschouwde periode bleef het aandeel van afgestudeerden met werk in de eigen vakrichting bij het deeltijd-hbo blijft rond 85% schommelen.

Ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie in de jaren negentig

Grafiek 4.4

Ontwikkeling aansluiting werk-opleidingsrichting, 1991-1998 (%)

Tabel 4.4

Werkenden met een baan waarvoor de eigen of verwante opleidingsrichting werd vereist, 1991-1998 (%)

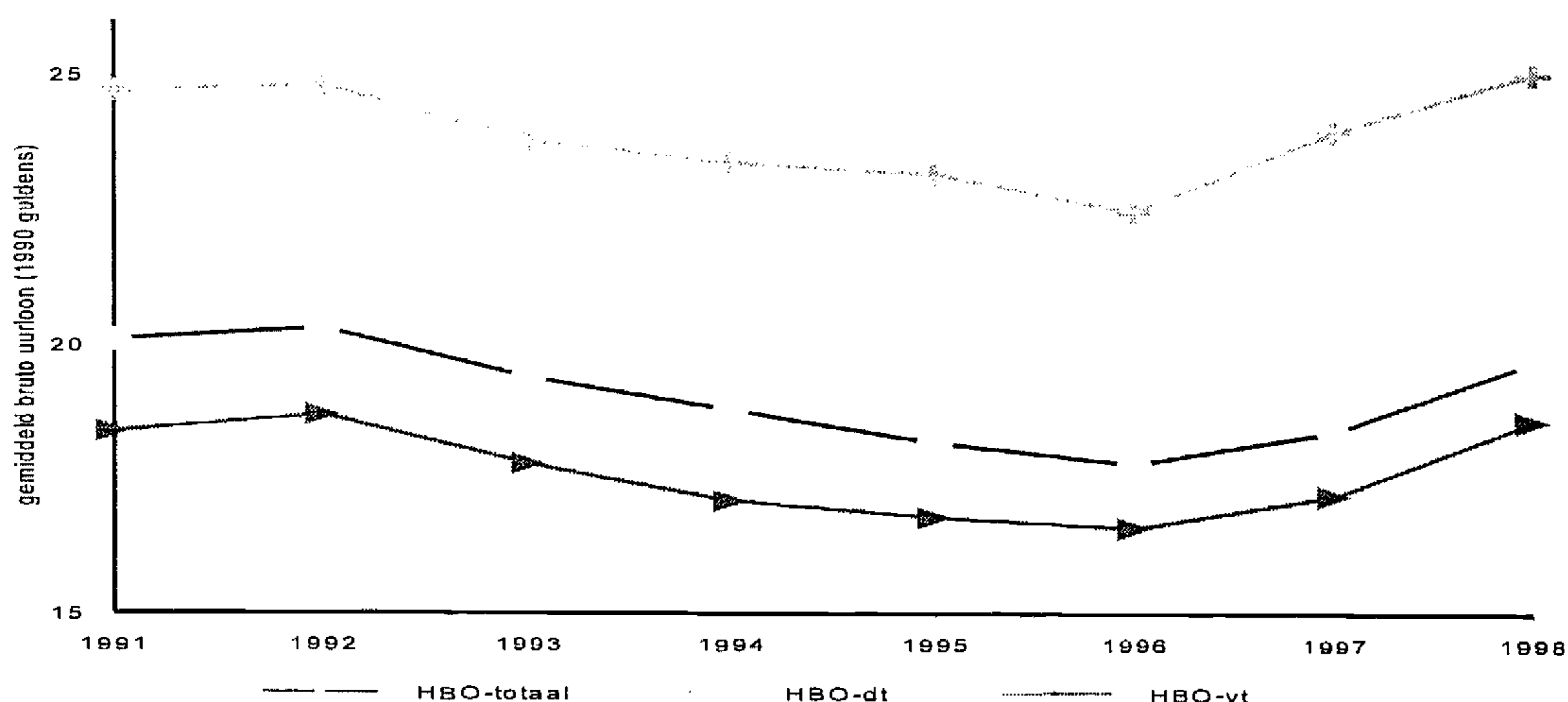
	% met baan in eigen/verwante richting							
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
hbo-tot	83	85	83	81	79	81	80	79
hbo-dt	83	85	86	84	84	88	84	85
hbo-vt	83	85	82	79	77	79	79	77
hao-vt	*	85	77	76	63	74	74	75
hpo-vt	81	82	88	87	85	83	84	85
hto-vt	89	90	84	83	82	83	84	81
heo-vt	72	73	71	68	67	72	71	67
hgzo-vt	92	94	95	93	92	94	93	92
hsao-vt	84	84	83	83	76	79	75	76
kuo-vt	74	80	82	74	76	71	71	67

* Geen cijfer beschikbaar.

4.5 Ontwikkeling van de beloning

De in grafiek 4.5 en tabel 4.5 gepresenteerde uurlonen van hbo-afgestudeerden betreffen reële lonen. Dat wil zeggen nominale lonen die zijn gecorrigeerd op basis van de ontwikkeling van het prijsindexcijfer voor gezinsconsumptie van het Centraal Bureau voor de Statistiek (op basis van 1990 consumentenprijzen). Grafiek 4.5 toont dat de eerder aangegeven omslag in de landelijke arbeidsmarktsituatie ook in de ontwikkeling van de reële (voor inflatie gecorrigeerde) lonen tot een kentering heeft geleid. In 1992 stegen de reële lonen van afgestudeerde hbo'ers nog licht. Tussen 1992 en 1993 kwam een vrij abrupte verandering hierin: vanaf 1992 zijn de nominale lonen min of meer gelijk gebleven, waardoor de reële lonen een forse daling lieten zien. In 1996, het dieptepunt wat beloning betreft, verdiende de gemiddelde hbo'er slechts 88% zoveel als in 1992. Na 1996 zijn de reële lonen van beginnende hbo'ers sterk gaan stijgen. Dit geldt voor zowel afgestudeerden van het voltijd-hbo als afgestudeerden van deeltijdopleidingen.

Grafiek 4.5
Ontwikkeling beloning, 1991-1998

Tabel 4.5 laat zien dat alle opleidingssectoren een overeenkomstige loonontwikkeling te zien geven als eerder voor het totale hbo is geschetst.

Tabel 4.5
Gemiddeld reëel bruto uurloon (in 1990 prijzen) van werkenden (excl. nevenfuncties), 1991-1998 (guldens)

	gemiddelde (in guldens; 1990 prijzen)							
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
hbo-tot	20,10	20,30	19,40	18,80	18,20	17,80	18,40	19,70
hbo-dt	24,70	24,80	23,80	23,40	23,20	22,50	24,00	25,10
hbo-vt	18,40	18,70	17,80	17,10	16,80	16,60	17,20	18,60
hao-vt	17,80	17,50	17,20	16,30	16,00	15,90	16,40	17,60
hpo-vt	17,50	16,80	16,30	16,40	16,80	16,60	18,10	19,10
hto-vt	18,70	18,70	17,80	17,00	16,90	17,00	17,40	18,80
heo-vt	18,00	18,40	17,40	16,50	16,20	16,60	16,80	18,10
hgzo-vt	19,90	21,00	19,30	19,20	18,80	17,80	18,00	19,60
hsao-vt	17,80	17,80	18,00	17,50	16,50	16,30	17,00	18,00
kuo-vt	20,10	20,70	18,60	17,40	17,00	15,50	15,50	18,60

4.6 Ontwikkeling van de werkgelegenheid naar bedrijfsgrootte

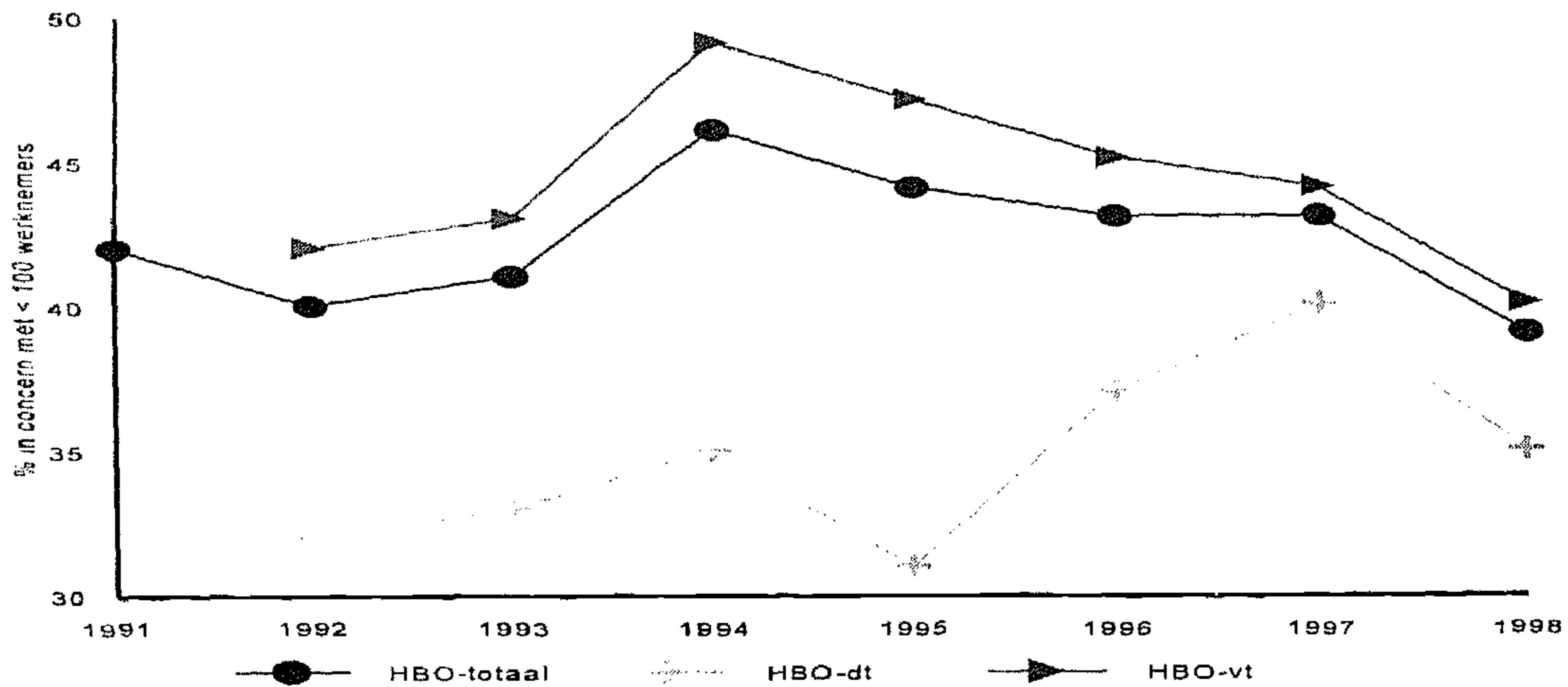
Grafiek 4.6 schetst het belang van kleine en middelgrote organisaties voor de werkgelegenheid van hbo-afgestudeerden in de afgelopen acht jaar. Met kleine en middelgrote organisaties worden werkorganisaties bedoeld waarin minder dan 100 mensen werkzaam zijn. Tot en met meting 1992 ging het om het aantal werknemers in de vestiging waar de afgestudeerden zelf werkzaam waren. Vanaf 1993 gaat het om het aantal werknemers in het hele concern. Grafiek 4.6 toont dat kleine en middelgrote organisaties gedurende de gehele periode steeds belangrijker zijn geweest voor afgestudeerden van het voltijd-hbo dan voor afgestudeerden van deeltijdopleidingen. Bij laatstgenoemden geeft het aandeel van kleine en middelgrote organisaties in de werkgelegenheid een sterk fluctuerend verloop te zien. Bij afgestudeerden van voltijdopleidingen was in de periode 1992-1994 sprake van een

Ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie in de jaren negentig

toenemend belang van kleine en middelgrote organisaties voor de werkgelegenheid. Na 1994 worden kleine en middelgrote organisaties steeds minder belangrijk voor afgestudeerden van het voltijd-hbo. Opmerkelijk is dat bij afgestudeerden van het voltijd-hbo, het aandeel van kleine en middelgrote organisaties in de werkgelegenheid met een jaar vertraging de ontwikkeling van de kans op werk volgt.

Grafiek 4.6

Ontwikkeling van het aandeel van kleine en middelgrote organisaties in de werkgelegenheid, 1991-1998 (%)

Tabel 4.6 laat zien dat kleine en middelgrote organisaties steeds belangrijker zijn geweest voor hpo'ers en kuo'ers dan voor afgestudeerden van andere opleidingssectoren. Gedurende de beschouwde periode is de meerderheid van de hpo'ers en kuo'ers steeds in kleine en middelgrote organisaties terecht gekomen. Bij de afgestudeerden van het hto, heo, hgzo en hsao is de meerderheid steeds in grote organisaties gaan werken.

Tabel 4.6

Werkenden naar personeelsomvang werkorganisatie, 1991-1998 (%)

	% werkenden in concern met < 100 werknemers							
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
hbo-tot	42	40	41	46	44	43	43	39
hbo-dt		32	33	35	31	37	40	35
hbo-vt		42	43	49	47	45	44	40
hao-vt		*	50	57	57	36	42	37
hpo-vt		81	84	81	77	75	75	68
hto-vt		43	37	42	39	39	35	32
heo-vt		37	39	43	40	39	36	32
hgzo-vt		30	29	38	34	32	36	35
hsao-vt		43	34	39	40	32	33	28
kuo-vt		77	75	74	78	83	81	77

* Geen cijfer beschikbaar.

In de werkgelegenheid van afgestudeerden van het hao, heo en kuo laat het aandeel van kleine en middelgrote organisaties een fluctuerend verloop zien, zonder dat er sprake is van een duidelijk stijgende of dalende trend. Bij afgestudeerden van het hpo, hto en hsao is sprake van een lichte trend naar grotere organisaties (bij het hpo waarschijnlijk als gevolg van schoolfusies). Het hgzo laat een tegenovergestelde trend zien.

4.7 Resumé

In de loop van de jaren negentig heeft zich een sterke omslag in de landelijke arbeidsmarktsituatie voor afgestudeerden voorgedaan. In de eerste helft van de jaren negentig werd de groei van het aantal baanopeningen voor nieuwkomers teniet gedaan door de omvangrijke groei van het aantal afgestudeerden. De tweede helft van de jaren negentig wordt gekenmerkt door aan de ene kant een verdere toename van het aantal baanopeningen voor nieuwkomers en aan de andere kant een teruglopende instroom van afgestudeerden op de arbeidsmarkt.

Aangezien nieuwkomers op de arbeidsmarkt sterker op veranderingen in de algemene arbeidsmarktsituatie reageren dan de zittende beroepsbevolking, worden afgestudeerden van het voltijd-hbo sterker door de opgetreden omslag in de landelijke arbeidsmarktsituatie beïnvloed dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo, die vaak al een baan hebben tijdens studie. Zo heeft de ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het voltijd-hbo laten zien dat:

- * de werkloosheid na de piek van 1993 snel en gestaag daalt;
- * de werkzekerheid, na tot 1996 gestaag te zijn gedaald, de laatste twee jaar flink toeneemt;
- * het aandeel van niveau-passend werk de laatste twee jaar flink stijgt;
- * de reële lonen, na eerst te zijn gedaald, de laatste twee jaar fors stijgen.

Het lijkt erop dat kenmerken van werk zich met enige vertraging aanpassen aan veranderingen in de kans op werk. Pas vanaf 1996 is een duidelijke verbetering zichtbaar in termen van vaste aanstellingen, werk op eigen niveau en uurloon. De ontwikkeling van de aansluiting van het werk naar opleidingsrichting lijkt zich in veel mindere mate aan te passen aan de ontwikkeling van de kans op werk. Wellicht speelt hier een rol dat de grenzen tussen beroepen steeds vager worden en dat de eisen vooral bij nieuwe beroepen worden bijgesteld. De toename in het afgelopen jaar van afgestudeerden die buiten de eigen vakrichting gaan werken, kan verband houden met de huidige krapte op de arbeidsmarkt waarbij werkgevers zich gedwongen zien om minder streng te selecteren op opleidingsrichting. Opmerkelijk is dat het aandeel van het Kleine en middelgrote organisaties in de werkgelegenheid met een jaar vertraging de ontwikkeling van de kans op werk volgt.

Afgestudeerden van het deeltijd-hbo lijken minder direct te worden beïnvloed door veranderingen in de algemene arbeidsmarktsituatie dan afgestudeerden van voltijddopleidingen. Dit heeft vrijwel zeker te maken met het gegeven dat veel deeltijders al een baan hebben tijdens hun opleiding. Zo is de werkloosheid onder afgestudeerden van deeltijddopleidingen gedurende de beschouwde periode nagenoeg gelijk gebleven en is de zekerheid van hun werk veel minder aan veranderingen onderhevig geweest dan bij afgestudeerden van het voltijd-hbo. Dit laat onverlet dat de omslag in de landelijke arbeidsmarktsituatie wel indirect gevolgen heeft gehad voor afgestudeerden van deeltijddopleidingen, en wel voor het niveau van hun werk en hun beloning. Met het verder aantrekken van de economie neemt het aandeel van afgestudeerde deeltijders met een baan op het eigen opleidingsniveau sneller toe dan bij afgestudeerde voltijders. Dit wijst in de richting van een inhaalslag. De ontwikkeling van de

Ontwikkeling van de arbeidsmarktpositie in de jaren negentig

lonen van afgestudeerden van het deeltijd-hbo vertoont eenzelfde patroon als bij afgestudeerden van voltijdopleidingen, maar dan op een hoger niveau.

5 Thema: Oordeel afgestudeerden over hbo-opleiding

5.1 Tevredenheid over studiekeuze en oordeel over de opleiding

Evenals voorgaande jaren wordt ook dit jaar een specifiek thema behandeld. In overleg met de HBO-Raad is dit jaar het oordeel van de afgestudeerden over de gevolgde hbo-opleiding als thema gekozen. Meer specifiek gaat het om de vraag of afgestudeerde hbo'ers achteraf bezien opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen. Het antwoord op deze vraag kan worden beschouwd als een indicatie van hun algemene tevredenheid over de gevolgde hbo-opleiding.

Het hoofdstuk start in paragraaf 5.1 met een beschrijving van het oordeel van afstudeerjaargang 1996/1997 over de genoten hbo-opleiding. Hierbij wordt eerst nagegaan hoe zij de opleiding sec beoordelen. Vervolgens wordt ingegaan op hun oordeel over de gevolgde hbo-opleiding in relatie tot het uitgeoefende werk. Paragraaf 5.2 beschrijft hoe de tevredenheid van afgestudeerden over de hbo-opleiding zich in de loop van de jaren negentig heeft ontwikkeld, en in paragraaf 5.3 wordt onderzocht welke factoren hierbij een rol hebben gespeeld.

Studiekeuze, achteraf bezien

Tabel 5.1 laat zien dat veruit de meeste (80%; vorige meting 79%) hbo'ers achteraf blij zijn met de destijds gemaakte studiekeuze: zij zouden opnieuw voor dezelfde opleiding aan dezelfde hogeschool kiezen (68%) of voor dezelfde opleiding maar dan aan een andere hogeschool (13%). Eén op iedere vijf afgestudeerden (20%) betreurt de destijds genomen studiekeuze: zij zouden, achteraf bezien, een andere hbo-opleiding hebben gekozen (13%), een opleiding buiten het hbo zijn gaan volgen (6%) of niet zijn gaan studeren maar bijvoorbeeld direct zijn gaan werken (1%).

Tabel 5.1
Studiekeuze, achteraf bezien (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Alumnus zou achteraf bezien (= 100%):										
* zelfde opleiding aan zelfde hogeschool kiezen	68	73	66	72	64	70	68	64	58	69
* zelfde opleiding aan andere hogeschool kiezen	13	13	13	6	18	10	8	17	17	19
* andere hbo-opleiding kiezen	13	10	14	16	13	13	16	12	19	9
* opleiding buiten hbo kiezen	6	4	6	5	5	6	9	6	5	2
* niet zijn gaan studeren	1	1	1	1	1	1	1	1	0	1

Thema: Oordeel afgestudeerden over hbo-opleiding

Afgestudeerden van het voltijd-hbo zouden iets vaker dan afgestudeerde deeltijd-hbo'ers achteraf een andere hbo-opleiding zouden hebben gekozen. Van de voltijd-hbo'ers zijn afgestudeerden van het kuo het vaakst tevreden over de destijds gemaakte studiekeuze. Achteraf bezien, zouden afgestudeerden van het hsoo iets vaker dan afgestudeerden van andere sectoren een andere hbo-opleiding hebben gekozen. Afgestudeerden van het heo zouden iets vaker dan anderen een opleiding buiten het hbo kiezen.

Hieronder wordt nagegaan hoe de afgestudeerden bepaalde aspecten van de gevolgde hbo-opleiding beoordelen. Eerst worden de gemiddelde 'rapportcijfers' gepresenteerd die door de afgestudeerden aan een zevental aspecten van hun opleiding zijn toegekend, alsmede hun oordeel over de moeilijkheidsgraad en de mate van specialisatie van hun opleiding. Vervolgens wordt ingegaan op hun oordeel over de gevolgde opleiding in relatie tot het werk dat zij hebben.

Rapportcijfers voor opleidingsaspecten

Aan alle afgestudeerden, dus ook degenen die niet betaald-werken, is gevraagd om een 'rapportcijfer' (een afgerond cijfer, variërend van 1 tot 10) te geven aan elk van de zeven hieronder genoemde opleidingsaspecten:

- samenhang tussen de vakken;
- keuzemogelijkheden in de studie;
- studiebegeleiding;
- kwaliteit van de docenten;
- voorbereiding op de beroepspraktijk;
- voorlichting over de arbeidsmarktsituatie;
- opleiding als geheel.

Tabel 5.2

Gemiddeld 'rapportcijfer' voor een aantal aspecten van de hbo-opleiding

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Samenhang tussen vakken	6,7	6,7	6,7	6,7	6,5	6,8	6,9	6,9	6,7	6,5
Keuzemogelijkheden in studie	6,4	6,3	6,4	7,0	6,2	6,6	6,5	5,8	6,1	6,7
Studiebegeleiding	6,3	6,3	6,3	6,4	6,3	6,3	6,2	6,4	6,3	6,2
Kwaliteit docenten	6,7	6,9	6,7	6,5	6,8	6,6	6,6	6,8	6,6	6,9
Vorbereiding op beroepspraktijk	6,4	6,4	6,5	6,5	6,7	6,5	6,5	6,4	6,4	5,3
Voorlichting over arbeidsmarktsituatie	5,9	5,7	5,9	6,1	5,9	6,0	6,0	5,9	5,8	4,7
Opleiding als geheel	6,8	6,8	6,8	6,9	6,7	6,9	6,9	6,8	6,7	6,7

Tabel 5.2 toont dat de opleiding als geheel, de coherentie van het studieprogramma en de kwaliteit van het docentenkorps het best worden beoordeeld. De afgestudeerden zijn minder goed te spreken over de voorlichting over de arbeidsmarktsituatie. Verschillen tussen de opleidingssectoren manifesteren zich vooral bij de keuzemogelijkheden in de studie, de voorbereiding op de beroepspraktijk en de arbeidsmarktvoorlichting. Van alle afgestudeerden zijn hao'ers het best en hgzo'ers het slechtst te

spreken over de keuzemogelijkheden in hun studie. In tegenstelling tot andere afgestudeerden vinden kuo 'ers de voorbereiding op de beroepspraktijk en de voorlichting over de arbeidsmarkt onvoldoende.

Overigens werd de voorbereiding door het hbo op de beroepspraktijk twee jaar geleden (in meting 1996) eveneens met een gemiddeld rapportcijfer van 6,4 beoordeeld. Vergeleken met twee jaar geleden oordelen de afgestudeerden wel iets positiever over de voorlichting over de arbeidsmarktsituatie. Het gemiddeld rapportcijfer hiervoor steeg van 5,6 naar 5,9.

Oordeel over moeilijkheidsgraad en mate van specialisatie

Aan de afgestudeerden is gevraagd of de moeilijkheidsgraad van de gevolgde opleiding naar hun mening precies goed, niet hoog genoeg of wellicht te hoog is. Men is ook gevraagd of de opleiding naar hun mening te specialistisch is, of dat de mate van specialisatie van de opleiding precies voldoende dan wel onvoldoende is.

Tabel 5.3 laat zien dat de mate waarin de opleiding is gespecialiseerd volgens de meeste (59%; vorige meting eveneens 59%) afgestudeerden niet hoeft te worden bijgesteld. Dit laat onverlet dat nog altijd een op de drie (36%) afgestudeerden vindt dat de opleiding meer gespecialiseerd zou moeten zijn, terwijl 'slechts' 4% de opleiding te specialistisch vindt. Afgestudeerden van het voltijd-hbo vinden iets vaker dan afgestudeerden van het deeltijd-hbo dat hun opleiding onvoldoende is gespecialiseerd. Vooral afgestudeerden van het hso vinden dit. Afgestudeerden van het kuo vinden iets vaker dan anderen dat zij te specialistisch worden opgeleid.

Tabel 5.3
Oordeel over mate van specialisatie en moeilijkheidsgraad van de hbo-opleiding (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hsao vt	kuo vt
Mate van specialisatie (= 100%):										
* onvoldoende	36	33	37	33	37	29	37	42	54	35
* precies voldoende	59	64	58	64	59	66	59	52	42	56
* te specialistisch	4	3	5	3	5	5	4	6	4	10
Moeilijkheidsgraad (= 100%):										
* niet hoog genoeg	44	37	46	46	55	39	42	34	63	48
* precies goed	55	61	53	53	44	60	57	64	37	50
* te hoog	1	2	1	1	1	1	1	2	1	2

Evenals de mate waarin de opleiding is gespecialiseerd hoeft ook de zwaarte van de opleiding volgens de meeste afgestudeerden niet te worden bijgesteld. Dit laat onverlet dat 44% van de afgestudeerden van mening is dat de opleiding zwaarder zou mogen zijn, terwijl vrijwel niemand (1%) zegt dat de opleiding te moeilijk is. Hierbij dient te worden opgemerkt dat dit de mening van de afgestudeerden betreft, dus van degenen die de hbo-opleiding met diploma hebben voltooid. Wellicht denken de uitvallers hier heel anders over. Overigens is het aandeel van afgestudeerden die vinden dat het hbo best wat zwaarder zou mogen zijn in de afgelopen drie jaar gestaag toegenomen, namelijk van 41% in meting '96 naar 42% in meting '97 tot 44% nu.

Thema: Oordeel afgestudeerden over hbo-opleiding

Afgestudeerden van het voltijd-hbo vinden vaker dan deeltijd-hbo'ers dat de hbo-opleiding niet zwaar genoeg is, namelijk 46% versus 37%. Hierbij kan een rol spelen dat nogal wat deeltijd-hbo'ers hun studie met een baan combineren, hetgeen een zwaardere hbo-opleiding minder gewenst maakt. Van de voltijd-hbo'ers vinden de afgestudeerden van het hso het vaakst dat de hbo-opleiding zwaarder zou mogen zijn. Afgestudeerden van het hgzo zijn het minst vaak deze mening toegedaan.

Oordeel over de hbo-opleiding in relatie tot het werk

Hieronder wordt eerst aangegeven hoe pas afgestudeerde hbo'ers de aansluiting tussen hun opleiding en hun werk over het geheel genomen beoordelen. Vervolgens wordt nagegaan of verschillende beroepsrelevante kwalificaties naar hun mening wel voldoende aan bod zijn gekomen tijdens de hbo-opleiding.

De overgrote meerderheid (84%) van de betaald-werkende afgestudeerden beoordeelt de aansluiting tussen de gevolgde hbo-opleiding en hun werk als goed of voldoende. De tevredenheid over de aansluiting hbo-werk is de afgelopen drie jaar gestaag toegenomen. Het aandeel van afgestudeerden die de aansluiting als goed of voldoende kwalificeren, is gestegen van 79% in meting '96 naar 81% in meting '97 tot 84% nu.

Afgestudeerden van het deeltijd-hbo en afgestudeerden van het voltijd-hbo zijn nagenoeg even vaak tevreden over de aansluiting tussen het werk dat zij hebben en de hbo-opleiding die zij hebben gevolgd: 83% van de deeltijd-afgestudeerden en 84% van de voltijd-afgestudeerden kwalificeert deze aansluiting als goed of voldoende. Binnen het voltijd-hbo varieert het percentage dat tevreden is over de aansluiting tussen de hbo-opleiding en het werk van 69% bij het kuo, 81% bij het hao, 82% bij het hso, 84% bij het heo, 85% bij het hpo en hto tot 88% bij het hgzo.

Door het volgen van opleidingen moeten mensen die kwalificaties leren die nodig zijn om meer of minder gespecialiseerde arbeidsprestaties te kunnen leveren. Vanuit de arbeidsmarkt bezien, moet een opleiding derhalve in de juiste mate aandacht besteden aan kwalificaties die van belang zijn voor een goede beroepsuitoefening. In paragraaf 3.4 is nagegaan hoe belangrijk verschillende soorten kennis, technieken, vaardigheden en houdingsaspecten zijn voor een goede beroepsuitoefening van hbo'ers. Hieronder wordt nagegaan of deze kwalificaties wel voldoende aan bod zijn gekomen tijdens de hbo-opleiding. Zoals eerder is aangegeven, is aan de betaald-werkende afgestudeerden een aantal kwalificatie-aspecten voorgelegd die voor een goede uitoefening van hun functie van belang kunnen zijn. Bij elk kwalificatie-aspect konden de afgestudeerden niet alleen aangegeven in hoeverre zij het genoemde aspect van belang achten voor een goede vervulling van hun huidige werkzaamheden, maar ook of in de door hen gevolgde opleiding meer, evenveel of minder aandacht aan dit aspect moet worden besteed dan tijdens hun hbo-opleiding het geval was. Hierbij moet worden opgemerkt dat afgestudeerden niet altijd rekening houden met het feit dat meer aandacht voor het ene aspect, bij een gelijkblijvende studieduur, minder aandacht voor een ander aspect betekent.

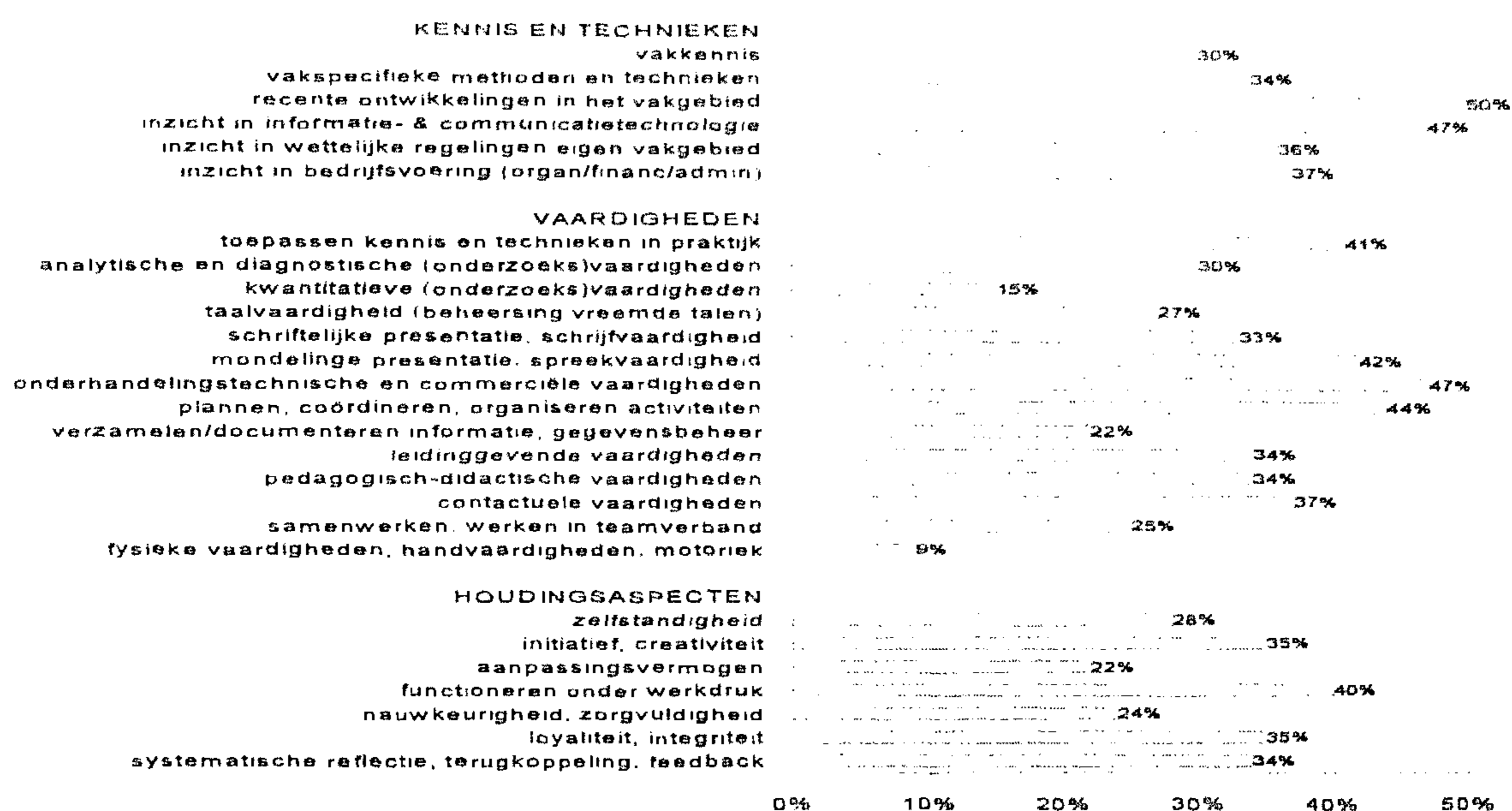
In grafiek 5.1 wordt voor het hbo als totaal weergegeven of de onderscheiden competenties volgens de afgestudeerden wel voldoende aan bod zijn gekomen tijdens hun hbo-opleiding. Tenminste 40% van de afgestudeerden vindt dat het hbo tekortschiet ten aanzien van het bijhouden van recente ontwikkelingen in het vakgebied, het verschaffen van inzicht in informatie- en communicatietechnolo-

gie, de praktische toepassing van kennis, mondeling presenteren, onderhandelings-technische en commerciële vaardigheden, organisatorische vaardigheden, het kunnen oplossen van problemen en het kunnen functioneren onder werkdruk.

Volgens de afgestudeerden worden onderzoeksgelateerde vaardigheden (kwantitatieve- en kwalitatieve onderzoeksvaardigheden alsmede de beleidsmatige vertaling van onderzoeksresultaten) en aanpassingsvermogen voldoende ontwikkeld tijdens de hbo-opleiding. Minder dan een kwart van de hbo'ers vindt dat hieraan meer aandacht moet worden besteed.

Grafiek 5.1

Gewenste aandacht voor kennis en technieken, vaardigheden en houdingsaspecten (% meer aandacht gewenst in hbo-opleiding)

5.2 Tevredenheid over studiekeuze in de jaren negentig

Zoals eerder is gezegd kan het antwoord op de vraag of afgestudeerde hbo'ers achteraf gezien opnieuw dezelfde opleiding zouden kiezen worden beschouwd als een indicatie van hun algemene tevredenheid over de gevolgde hbo-opleiding. Tabel 5.4 geeft een beeld van de tevredenheid van hbo'ers over hun opleiding in de periode 1992 t/m 1998, geïndiceerd door het aandeel van afgestudeerden die - achteraf gezien - opnieuw voor dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen.

Nadat de tevredenheid van de afgestudeerden over het hbo als totaal in de periode 1992-1994 licht is gestegen, blijft deze in de afgelopen vier jaar rond 79% schommelen. De tevredenheid over het deeltijd-hbo in de jaren negentig laat de volgende ontwikkeling zien: een schommeling rond 81% in de periode 1992-1994, gevolgd door een lichte toename in de jaren 1995 en 1996 waarna het niveau van de tevredenheid lijkt te stabiliseren op 85%. De tevredenheid over het voltijd-hbo is in de jaren 1992-1994 gestegen van 76% naar 78%. In de afgelopen drie jaar bedraagt deze constant 79%.

Binnen het voltijd-hbo geeft de ontwikkeling van de tevredenheid over de afzonderlijke opleidingssectoren het volgende beeld te zien.

- Bij het hao blijft het aandeel van afgestudeerden die tevreden zijn over de destijds gemaakte studiekeuze in de jaren negentig rond 78% fluctueren.
- * De tevredenheid over het hpo is in de jaren 1992-1994 aanvankelijk toegenomen. Na een daling in 1995 is de tevredenheid over het hpo het laatste jaar weer terug op het hoge niveau van 1994.
- De tevredenheid over het hto schommelde in de periode 1992-1995 tussen 77% en 78%. Aan de in 1996 ingezette stijging lijkt het afgelopen jaar een einde te zijn gekomen.
- * De tevredenheid over het heo daalde in 1993 met 2%-punt. In de daaropvolgende drie jaar steeg de tevredenheid van 71% naar 76%, waarna zich een stabilisatie heeft afgetekend.
- De eerste drie jaar van de beschouwde periode was zo'n 80% van de afgestudeerde hgzo'ers tevreden over de destijds gemaakte studiekeuze. Het jaar 1995 vormde met 83% een piek in de tevredenheid over het hgzo. Aan de in 1996 ingezette daling van de tevredenheid over het hgzo is het laatste jaar een einde gekomen.
- * In de periode 1992-1994 nam de tevredenheid over het hso jaarlijks toe. De laatste twee jaar daalt echter het aandeel van tevreden afgestudeerden.
- De tevredenheid over het kuo nam aanvankelijk (in de periode 1992-1994) jaarlijks toe. Na een kleine tijdelijke daling in 1995 is de tevredenheid van kuo'ers in de daaropvolgende twee jaar weer verder toegenomen om het laatste jaar te stabiliseren op 88%, het hoogste percentage van alle hbo-sectoren.

In het verloop van de jaren negentig zijn de afgestudeerden van het deeltijd-hbo waren steeds tevredener geweest dan de afgestudeerden van het voltijd-hbo. Binnen het voltijd-hbo zijn de afgestudeerden van het kuo steeds (in 1992 samen met hgzo'ers) het meest tevreden geweest.

Tabel 5.4

Aandeel van afgestudeerden die, achteraf bezien, opnieuw dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen (%)

	hbo-tot	hbo dt	hbo vt	hao vt	hpo vt	hto vt	heo vt	hgzo vt	hso vt	kuo vt
Meetjaar 1992	77	82	76	*	78	78	73	80	73	80
Meetjaar 1993	78	81	77	78	81	77	71	81	74	82
Meetjaar 1994	79	81	78	79	82	78	73	80	78	86
Meetjaar 1995	79	83	78	78	79	77	75	83	77	84
Meetjaar 1996	80	85	79	79	81	79	76	82	78	86
Meetjaar 1997	79	84	79	77	81	81	75	79	76	88
Meetjaar 1998	80	85	79	79	82	80	76	81	75	88

* Geen cijfer beschikbaar.

5.3 Tevredenheid over studiekeuze en arbeidsmarktpositie

Tabel 5.4 heeft getoond dat het aandeel van afgestudeerden die, achteraf bezien, opnieuw voor dezelfde opleiding zouden kiezen in de loop der jaren licht is gestegen. Verder maken de cijfers in deze tabel duidelijk dat er tamelijk duurzame verschillen in tevredenheid lijken te bestaan tussen de opleidingssectoren. De vraag is welke factoren van invloed zijn op de kans dat men achteraf tevreden is met de destijds gemaakte opleidingskeuze of deze juist betreurt. Deze kans zou bijvoorbeeld mede kunnen afhangen van *persoonkenmerken* van de afgestudeerden zelf, zoals leeftijd en geslacht. Op

basis van het specifieke opleidingstraject dat iemand heeft afgelegd, zou een afgestudeerde vaker of juist minder vaak spijt kunnen hebben van de opleidingskeuze. Om deze reden is het denkbaar dat *kwalificatiekenmerken* de kans op spijt beïnvloeden. Wellicht is het zinvol om hierbij een onderscheid te maken tussen enerzijds individuele verschillen in bijvoorbeeld vooropleiding of studieduur en anderzijds systematische verschillen op het niveau van opleidingen of zelfs opleidingssectoren. Daarnaast is waarschijnlijk de *arbeidsmarktpositie* die men op het enquêtemoment inneemt - of men betaald werk verricht, studerend of werkzoekend is, of iets anders doet - in sterke mate bepalend voor de vraag of men achteraf bezien opnieuw voor dezelfde opleiding zou kiezen.

Met behulp van een multi-level analyse is nagegaan wat de eventuele invloed is van deze kenmerken op de kans dat, wanneer afgestudeerde hbo'ers opnieuw zouden mogen kiezen, zij niet opnieuw voor dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen. De analyse is beperkt tot afgestudeerden van het voltijd hbo. De resultaten van deze analyse staan vermeld in bijlage 3. Voor een overzicht van de gebruikte variabelen wordt verwezen naar bijlage 4.

Eerst is nagegaan in hoeverre de kans op spijt significant verschilt van jaar tot jaar en van opleiding tot opleiding. Uit de analyse is naar voren gekomen dat de eerder geconstateerde kleine verschillen tussen de meetjaren in het percentage afgestudeerden dat spijt heeft van de opleidingskeuze statistisch niet significant zijn. Met andere woorden, deze verschillen zijn niet groter dan men op basis van toevallige fluctuaties zou mogen verwachten. De sterk verbeterde arbeidsmarktpositie van hbo-afgestudeerden in de jaren negentig heeft dus niet geleid tot meer tevredenheid over de opleidingskeuze.

Wel zijn de verschillen tussen opleidingen sterk significant. Het blijkt dus verschil te maken welke specifieke opleiding men heeft gekozen voor de kans dat men achteraf spijt heeft van de destijds gemaakte opleidingskeuze. Dit beeld wordt bevestigd door de cijfers per studiecluster die in de tabellen 1.17, 2.17, 3.17, 4.17, 5.17, 6.17 en 7.17 van het Statistisch Supplement staan. Het percentage afgestudeerden van een voltijd-hbo studiecluster die opnieuw voor dezelfde hbo-opleiding zouden kiezen, varieert van 50% tot 100%.

Vervolgens zijn de bovengenoemde persoonskenmerken, kwalificatiekenmerken en de positie die men op de arbeidsmarkt inneemt in de analyse opgenomen om te zien of deze mede kunnen verklaren waarom iemand spijt van de opleidingskeuze krijgt, en voor de verklaring van de ongelijke verdeling van de kans op spijt over de opleidingen. De belangrijkste resultaten van deze analyse zijn samengevat in overzicht 5.1, waarbij slechts de significante effecten zijn weergegeven. De meeste resultaten spreken voor zich. Opvallend is het effect van leeftijd: zelfs wanneer rekening wordt gehouden met zaken zoals studieduur, vooropleiding en huidige maatschappelijke positie blijken oudere afgestudeerden vaker spijt van hun opleidingskeuze te hebben dan hun jongere studiegenoten.

Wat betreft de maatschappelijke positie valt op dat niet alleen werklozen maar ook afgestudeerden die verder zijn gaan studeren of op het enquêtemoment iets anders doen, minder vaak tevreden zijn dan de betaald-werkenden. Het lijkt alsof sommige afgestudeerden de gevolgen van een verkeerde keuze proberen te verzachten door middel van een vervolgopleiding. Wellicht zit hier ook een stuk verborgen werkloosheid in. Verder blijkt dat, los van de vraag of men zelf werkloos is, afgestudeerden vaker spijt hebben van hun opleidingskeuze wanneer de werkloosheid bij hun opleiding hoger is.

Afgestudeerden van het kuo zijn het vaakst tevreden over hun studiekeuze, ondanks het feit dat hun arbeidsmarktpositie op een aantal 'objectieve' kenmerken wat minder goed scoort dan gemiddeld.

Overzicht 5.1

Invloed van kenmerken op kans dat men spijt heeft van de opleidingskeuze, afgestudeerden hbo-voltyd, meetjaren 1992-1998

Op individueel niveau	
<i>Persoonskenmerken</i>	
•	Leeftijd: hoe ouder hoe groter de kans op spijt
<i>Kwalificatiekenmerken</i>	
•	Studieduur: hoe langer men over de studie heeft gedaan, hoe groter de kans op spijt
•	Vooropleiding: mensen met vwo als hoogste vooropleiding hebben een grotere kans op spijt, en mensen met mbo als hoogste vooropleiding een lagere kans op spijt dan voormalige havisten
<i>Huidige situatie</i>	
•	Maatschappelijke positie: mensen die op het enquêtemoment betaald werk verrichten hebben een kleinere kans op spijt dan mensen die werkloos zijn, studeren of iets anders doen
Op opleidingsniveau	
<i>Sector</i>	
•	Opleidingssector: ten opzichte van hbo'ers hebben kuo'ers, gevolgd door hgo'ers en hao'ers, minder vaak spijt
<i>Arbeidsmarkt</i>	
•	Percentage werkloos: hoe hoger het percentage werklozen onder de afgestudeerden van een opleiding, hoe groter de kans dat de afgestudeerden van die opleiding spijt hebben van hun opleidingskeuze

Slechts 20% van de variantie tussen de opleidingen wordt verklaard door de bovengenoemde kenmerken, inclusief de opleidingssector. Teneinde meer zicht hierop te krijgen, is een tweede analyse uitgevoerd waarin enkele additionele kenmerken van de opleiding en de huidige situatie van de afgestudeerden zijn opgenomen. Omdat veel interessante kenmerken niet (op vergelijkbare wijze) over alle jaren zijn gemeten, heeft deze analyse alleen betrekking op meetjaar 1998. Omdat het ook interessant is om specifieke kenmerken van het werk bij de analyse te betrekken, is hierbij alleen naar betaald werkende afgestudeerden gekeken. Evenals in de vorige analyse zijn de persoonskenmerken leeftijd en geslacht, de kwalificatiekenmerken netto studieduur en opleidingssector en het percentage werkloze afgestudeerden van een opleiding in deze analyse opgenomen. Daarnaast is het oordeel van de afgestudeerden over de moeilijkheidsgraad en mate van specialisatie van de opleiding opgenomen, evenals het vereiste opleidingsniveau en -richting. Voor een aantal aspecten van werk zijn discrepanties tussen de gewenste en feitelijke werksituatie berekend, en als verklarende variabelen in de analyse opgenomen. Deze variabelen geven aan dat men het desbetreffend werkaspect (zeer) belangrijk vindt, maar dit niet goed weet te realiseren in de huidige werksituatie. Het gaat om de aspecten vaste baan, hoog inkomen, zelfstandigheid, creativiteit, omgang met collega's en arbeidsuren (waarbij zowel te veel als te weinig arbeidsuren als discrepantie gelden).

De belangrijkste resultaten van deze tweede analyse zijn in overzicht 5.2 samengevat. Net als bij de eerste analyse zijn hierbij slechts de significante resultaten weergegeven. De volledige resultaten zijn opgenomen in bijlage 3 en een overzicht van de gebruikte variabelen in bijlage 4.

Overzicht 5.2

Invloed van kenmerken op kans dat men spijt heeft van de opleidingskeuze, betaald werkende afgestudeerden hbo-voltijd, meetjaar 1998

<p>Op individueel niveau <i>Persoonskenmerken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • 	<p>Leeftijd: hoe ouder hoe groter de kans op spijt</p>
<p><i>Kwalificatiekenmerken</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • • • 	<p>Studieduur: hoe langer men over de studie heeft gedaan, hoe groter de kans op spijt</p> <p>Moeilijkheidsgraad van de opleiding: mensen die de opleiding te gemakkelijk vonden, hebben een grotere kans op spijt dan mensen die dit niet vonden</p> <p>Mate van specialisatie van de opleiding: mensen die de opleiding te algemeen vonden, hebben een grotere kans op spijt dan mensen die dit niet vonden</p>
<p><i>Aansluiting tussen opleiding en werk</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • • 	<p>Minimaal hbo-niveau vereist: mensen die in een baan werken waarvoor minimaal een hbo-opleiding is vereist, hebben een kleinere kans op spijt dan mensen die werken in een baan waarvoor een lager opleidingsniveau is vereist</p> <p>Eigen/verwante richting vereist: mensen die in een baan werken waarvoor de eigen of een verwante vakrichting is vereist, hebben een kleinere kans op spijt dan mensen die werken in een baan waarvoor een andere of helemaal geen specifieke richting is vereist</p>
<p><i>Discrepanties tussen feitelijke en gewenste werksituatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • • 	<p>Inkomen: mensen die een hoog inkomen (zeer) belangrijk vinden maar minder dan gemiddeld verdienen, hebben een grotere kans op spijt dan mensen die geen discrepantie naar inkomen ervaren</p> <p>Arbeidsuren: hoe meer uren mensen werken boven wat ze het liefst zouden willen, hoe groter de kans op spijt.</p>
<p>Op opleidingsniveau <i>Sector</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • 	<p>Opleidingssector: ten opzichte van heo'ers hebben kuo'ers een kleinere kans op spijt</p>

Voor een deel komen de bevindingen overeen met die van de eerste analyse. De sterkste effecten zijn te zien bij een aantal van de 'nieuwe' kenmerken die in de tweede analyse zijn toegevoegd. Deze effecten hebben betrekking op zowel de opleiding zelf als de aansluiting van de opleiding op de beroepspraktijk. Afgestudeerden die hun opleiding te gemakkelijk of te algemeen vonden, hebben veel vaker spijt van hun opleidingskeuze dan mensen die niet vonden dat hun opleiding te gemakkelijk of te algemeen was. Afgestudeerden die werk hebben dat aansluit bij het niveau of de richting van hun opleiding blijken veel minder vaak spijt te hebben van de gekozen opleiding dan mensen waarbij de aansluiting naar niveau respectievelijk richting minder gunstig uitpakt. Afgestudeerden die een hoog inkomen belangrijk vinden terwijl ze minder verdienen dan gemiddeld, hebben significant vaker spijt dan afgestudeerden die geen discrepantie in hun inkomenssituatie ervaren. De enige andere discrepantie met een significant effect op de kans op spijt betreft het aantal arbeidsuren. Interessant genoeg zijn het juist de afgestudeerden die zeggen te veel uren te werken die vaker spijt hebben van de opleidingskeuze. Afgestudeerden die meer uren zouden willen werken zijn niet significant minder tevreden met hun gekozen opleiding dan afgestudeerden die geen discrepantie ervaren in hun aantal arbeidsuren. Bij elkaar verklaren de opgenomen kenmerken ongeveer 43% van de variantie tussen de opleidingen wat de tevredenheid over de opleidingskeuze betreft.

Literatuur

Algera, J.A. (redactie, 1991), *Analyse van arbeid vanuit verschillende perspectieven*, Swets & Zeitlinger, Amsterdam/Lisse.

Meager, N., H. Metcalf (1987), *Recruitment of the Long Term Unemployed*, Institute of Manpower Studies, IMS Report no. 138.

Mortensen, D.T. (1986), Job Search and Labor Market Analysis, in: Ashenfelter, O.C. & R. Layard (eds), *Handbook of Labor Economics*, 1986, Volume 2.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (1997), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002*, ROA-R-1997/9, Maastricht, 1997.

Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (1998), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2002, Statistische Bijlage, Actualisering 1998*, ROA-R-1998/9B, Maastricht.

Welters, R.A.M.H.M., E.J.T.A. Willems, R.K.W. van der Velden (1999), *Economen op de arbeidsmarkt 1997. WO-Monitor Economie*, ROA-R-1999/2, Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Maastricht.

Bijlage 1

Bepaling van on- en off the job zoekgedrag

Tot on the job zoekgedrag worden alle maanden gerekend die een respondent heeft gewerkt tussen het moment van afstuderen en het enquête-moment bij (een) vorige werkgever(s) (als hij nu ander werk heeft) of bij alle vorige werkgevers inclusief de laatste werkgever (als hij nu werkloos is). Geeft de respondent bovendien aan dat hij, ondanks dat hij op het enquêtemoment werk heeft, toch nog zoekt naar ander werk, dan telt ook het aantal maanden in de huidige functie mee als on the job zoekgedrag.

Voorbeeld (zie schema 1): Stel een respondent studeert af in januari en wordt geënquêteerd in december. De eerste twee maanden is hij werkloos, vervolgens vindt hij in maart een baan (werkgever 1). In september verruilt hij deze functie voor een andere functie (werkgever 2). In december is de respondent nog steeds werkzaam bij werkgever 2.

Schema 1

	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec
maats. positie	wl	wl	w1	w1	w1	w1	w1	w1	w2	w2	w2	w2
wl	= werkloos											
w1	= eerste werkgever											
w2	= tweede werkgever											

De zoektijd kan nu als volgt worden onderverdeeld in on the job en off the job zoekgedrag. Het aantal maanden dat deze persoon off the job heeft gezocht, bedraagt 2 maanden. Het aantal maanden dat deze persoon on the job heeft gezocht, is afhankelijk van zijn huidige status. Geeft de persoon aan dat hij nog steeds actief zoekt naar ander werk, dan gelden ook de maanden die hij bij werkgever 2 heeft gewerkt als zoekmaanden en wel als on the job zoekmaanden. Geeft de persoon aan niet meer verder te zoeken naar ander werk op het enquêtemoment, dan heeft de persoon zijn zoekproces beëindigd vanaf het moment dat hij in dienst trad bij de huidige werkgever. Het on the job zoekgedrag bestaat dan slechts uit de maanden die hij bij de eerste werkgever heeft gewerkt (6 maanden).

In de enquête is niet expliciet aan de afgestudeerde gevraagd in welke maand naar werk werd gezocht. Daarom is verondersteld dat als een afgestudeerde baan A inruilt voor baan B, hij de gehele periode die hij in baan A actief was, gezocht heeft naar ander werk (dat hij uiteindelijk ook gevonden heeft, namelijk baan B). Het kan echter ook zijn dat de afgestudeerde pas na een bepaalde periode actief te zijn geweest in baan A is gaan zoeken naar ander werk. In dit geval is hij dus niet de gehele periode dat hij actief is geweest in baan A zoekende geweest naar ander werk. Omdat wij hier wel de gehele periode(s) bij (de) vorige werkgever(s) kwalificeren als on the job zoekgedrag moet het gepresenteerde aantal maanden on the job zoekgedrag gezien worden als het maximale aantal maanden dat de afgestudeerde in de eerste anderhalf jaar na afstuderen vanuit een functie naar werk heeft gezocht (Welters, Willems & Van der Velden, 1999, blz. 37-38).

Bijlage 2

Arbeidsmarktperspectieven van hbo-opleidingen

In de eerste helft van de jaren negentig heeft de groei van de vraag naar schoolverlaters geen gelijke tred kunnen houden met de groei van de arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters. Echter, voor de periode 1997-2002 wordt een gemiddelde jaarlijkse groei van de werkgelegenheid verwacht van 1,7% per jaar, tegenover 1,4% in de periode 1992-1996. Voor de komende jaren wordt een gemiddelde jaarlijkse uitstroom van werkenden verwacht van 3,3%. In de afgelopen jaren bedroeg deze uitstroom jaarlijks 3,0% van het aantal werkenden. Er zal de komende jaren dus sprake zijn van een toename van zowel de groei van de werkgelegenheid als de arbeidsmarktuitstroom van werkenden. Tegenover deze toename van de vraag naar nieuwkomers op de arbeidsmarkt staat een afname van de jaarlijkse arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters van 5,6% in de afgelopen jaren naar 4,2% in de jaren 1997-2002.

Bovengeschetste algemene ontwikkelingen wijzen op een sterke omslag in de landelijke arbeidsmarktsituatie in de loop van de jaren negentig, die in de actuele situatie van afgestudeerden reeds tot uiting is gekomen. Door aan de ene kant een verdere toename van zowel de groei van de werkgelegenheid als de arbeidsmarktuitstroom van werkenden en aan de andere kant een teruglopende instroom van afgestudeerden op de arbeidsmarkt, zal de arbeidsmarktsituatie voor met name hoger opgeleiden de komende jaren duidelijk verbeteren. Zo wordt op hbo-niveau voor bijna alle opleidingstypen een goed tot zeer goed arbeidsmarktperspectief verwacht (ROA, 1997, blz. v).

Hieronder wordt nadere informatie gepresenteerd over de arbeidsmarktperspectieven van hbo-opleidingstypen tot het jaar 2002. De gepresenteerde gegevens zijn ontleend aan het informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt van het ROA (ROA, 1998). Opgemerkt moet worden dat de in het informatiesysteem gehanteerde indeling in hbo-opleidingstypen afwijkt van de in het hbo gangbare indeling in opleidingsectoren.

Technische toelichting

Het gepresenteerde arbeidsmarktperspectief – uitgedrukt in een kwalificatie, variërend van zeer goed tot slecht – is de resultante van prognoses over de vraag en het aanbod op de arbeidsmarkt tot het jaar 2002. De vraag naar nieuwe arbeidskrachten (baanopeningen) wordt daarbij gevormd door enerzijds de uitbreidingsvraag als gevolg van een eventueel toenemende werkgelegenheid en anderzijds de vervangingsvraag, die ontstaat doordat werkenden zich tijdelijk of voorgoed uit het arbeidsproces terugtrekken. Het aanbod van nieuwkomers bestaat uit de afgestudeerden die de komende jaren op de arbeidsmarkt zullen instromen, alsmede het nog 'boven de markt zwevende' aanbod van (kortdurig) werklozen. Door de vraag naar nieuwkomers (het aantal baanopeningen) te confronteren met het aanbod van nieuwkomers (de instroom van afgestudeerden) wordt een arbeidsmarktperspectief van het betreffende opleidingstype verkregen.

Bijlage

Typering arbeidsmarktperspectieven hbo-opleidingstypen tot 2002

	Baanopeningen	Instroom van afgestudeerden	Perspectief
<i>HBO Onderwijs en tolk en vertaler</i>			
HBO lerarenopleiding basisonderwijs	gemiddeld	laag	goed
HBO lerarenopleiding talen	gemiddeld	laag	goed
HBO lerarenopleiding natuur en techniek	gemiddeld	laag	goed
HBO lerarenopleiding economie en maatschappij	gemiddeld	laag	zeer goed
HBO lerarenopleiding lichamelijke opvoeding	laag	laag	goed
HBO lerarenopleiding medisch en verzorging	gemiddeld	erg laag	goed
HBO lerarenopleiding expressie	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO tolk en vertaler	gemiddeld	laag	goed
<i>HBO Landbouw</i>			
HBO landbouw en veeteelt	hoog	hoog	zeer goed
HBO milieukunde en levensmiddelentechnologie	gemiddeld	hoog	matig
<i>HBO Techniek</i>			
HBO laboratorium	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO bouwkunde	gemiddeld	gemiddeld	zeer goed
HBO civiele techniek	gemiddeld	laag	goed
HBO werktuigbouwkunde	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO elektrotechniek	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO informatica	gemiddeld	gemiddeld	zeer goed
HBO chemische technologie	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO vervoer en logistiek	gemiddeld	laag	zeer goed
<i>HBO Paramedisch</i>			
HBO verpleegkunde	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO (fysio)therapie	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO voeding	gemiddeld	hoog	goed
<i>HBO Economie</i>			
HBO accountancy en bedrijfseconomie	gemiddeld	hoog	goed
HBO commerciële economie	hoog	erg hoog	redelijk
HBO toerisme en recreatie	hoog	erg hoog	redelijk
HBO recht en bestuur	hoog	erg laag	zeer goed
HBO secretariaat	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO bedrijfskunde	gemiddeld	erg hoog	goed
<i>HBO Sociaal-cultureel</i>			
HBO communicatie en journalistiek	gemiddeld	hoog	goed
HBO maatschappelijk werk en hulpverlening	gemiddeld	gemiddeld	goed
HBO personeelswerk	laag	erg hoog	slecht
HBO bibliotheek en documentatie	gemiddeld	gemiddeld	goed
<i>HBO Kunst</i>			
HBO uitvoerende en beeldende kunsten	gemiddeld	hoog	goed
<i>HBO Openbare orde en veiligheid</i>			
HBO openbare orde en veiligheid	gemiddeld	gemiddeld	goed

Bijlage 3

Multi-level logistische regressie-analyse van de kans dat men spijt heeft van de opleidingskeuze, afgestudeerden hbo-voltime, enquêtejaren 1992-1998

	model 0 ('leeg')		model 1	
	β	SE	β	SE
Individueel niveau				
<i>Persoonskenmerken</i>				
- leeftijd			0,004**	,001
- geslacht (vrouw)			0,002	,003
<i>Kwalificatiekenmerken</i>				
- netto studieduur			0,002**	,000
- vooropleiding (referentiecategorie havo)				
- vwo			0,034**	,004
- mbo			-0,011**	,004
- anders			0,000	,006
<i>Huidige situatie</i>				
Maatschappelijke positie (referentiecategorie betaald werk)				
- studerend			0,041**	,004
- werkloos			0,131**	,006
- anders			0,042**	,007
<i>Constante</i>	0,227**	,005	0,061**	,019
Opleidingen niveau				
<i>Opleidingssector (referentiecategorie heo)</i>				
- hao			-0,045*	,018
- hpo			-0,020	,019
- hto			-0,031	,015
- hgzo			-0,052**	,018
- hsao			-0,025	,019
- kuo			-0,152**	,015
<i>Arbeidsmarkt</i>				
- percentage werkloos			0,002**	,000
<i>Random variantie</i>	0,005**	,001	0,004**	,000
Jaren niveau				
<i>Random variantie</i>	0,000	,000	0,000	,000

* Significant op 1%-niveau

** Significant op 0,1%-niveau

Multi-level logistische regressie-analyse van de kans dat men spijt heeft van de opleidingskeuze, betaald werkenden 1998

	model 0 ('leeg')		model 1	
	β	SE	β	SE
Individueel niveau				
<i>Persoonskenmerken</i>				
- leeftijd			0,006**	,001
- geslacht (vrouw)			-0,007	-,007
<i>Kwalificatiekenmerken</i>				
- netto studieduur			0,001**	,000
- opleiding te makkelijk			0,116**	,007
- opleiding te algemeen			0,120**	,007
<i>Aansluiting tussen opleiding en werk</i>				
- minimaal hbo-niveau vereist			-0,040**	,009
- eigen/verwante richting vereist			-0,160**	,009
<i>Discrepanties tussen feitelijke en gewenste werksituatie</i>				
- vaste baan			-0,010	,008
- inkomen			0,026**	,008
- zelfstandigheid			0,066	,034
- creativiteit			-0,020	,037
- omgang met collega's			0,017	,026
- te weinig arbeidsuren			0,001	,001
- te veel arbeidsuren			0,003**	,001
<i>Constante</i>	0,209**	,009	0,284**	,045
Opleidingen niveau				
<i>Opleidingssector (referentiecategorie heo)</i>				
- hao			-0,024	,028
- hpo			0,008	,030
- hto			0,005	,022
- hgzo			0,010	,029
- hsao			-0,042	,034
- kuo			-0,143**	,029
<i>Arbeidsmarkt</i>				
- percentage werkloos			0,003	,002
<i>Random variantie</i>	0,007**	,001	0,004**	,001

* Significant op 1%-niveau

** Significant op 0,1%-niveau

Bijlage 4

Definitie van variabelen

Individueel niveau:

Afhankelijke variabele

Spijt van studiekeuze dummy = 1 indien respondent achteraf gezien niet opnieuw dezelfde opleiding zou kiezen.

Verklarende variabelen

Geslacht: vrouw dummy = 1 indien respondent vrouw is.

Leeftijd leeftijd in jaren op het moment van enquêteren.

Vooropleiding:

* *havo* havo als hoogst voltooide vooropleiding (referentiecategorie);
* *vwo* dummy = 1 indien vwo als hoogst voltooide vooropleiding;
* *mbo* dummy = 1 indien mbo als hoogst voltooide vooropleiding;
* *andere vooropleiding* dummy = 1 indien niet havo/vwo/mbo als hoogst voltooide vooropleiding.

Netto studieduur Aantal maanden tussen begin en beëindiging van hbo-opleiding (excl. eventuele studie-onderbrekingen).

Maatschappelijke positie:

* *betaald werk* dummy = 1 indien huidige maatschappelijke positie van afgestudeerde 'betaald werk' is (referentiecategorie);
* *studerend* dummy = 1 indien huidige maatschappelijke positie van afgestudeerde 'studerend' is;
* *werkloos* dummy = 1 indien huidige maatschappelijke positie van afgestudeerde 'werkloos' is;
* *anders* dummy = 1 indien huidige maatschappelijke positie van afgestudeerde niet 'betaald werk', 'studerend' of 'werkloos' is.

Opleiding te gemakkelijk dummy = 1 indien afgestudeerde de opleiding achteraf gezien als onvoldoende moeilijk beoordeelt.

Opleiding te algemeen dummy = 1 indien afgestudeerde de opleiding achteraf gezien als onvoldoende specialistisch beoordeelt.

Minimaal hbo-niveau vereist dummy = 1 indien afgestudeerde werkzaam is in een baan waarvoor door de werkgever minimaal een hbo-opleidingsniveau is vereist.

Bijlage

Eigen/verwante richting vereist dummy = 1 indien afgestudeerde werkzaam is in een baan waarvoor door de werkgever dezelfde of een verwante opleidingsrichting als die van de afgestudeerde is vereist.

Discrepanties tussen feitelijke en gewenste werksituatie:

* *vaste baan* dummy = 1 indien afgestudeerde aangeeft een vaste baan (zeer) belangrijk te vinden terwijl hij een tijdelijke aanstelling heeft;

* *inkomen* dummy = 1 indien afgestudeerde aangeeft een hoog inkomen (zeer) belangrijk te vinden terwijl hij een lager dan gemiddeld maandinkomen heeft;

* *zelfstandigheid* dummy = 1 indien afgestudeerde aangeeft zelfstandigheid in een baan (zeer) belangrijk te vinden terwijl hij in een baan werkt waarin zelfstandigheid (zeer) onbelangrijk is voor een goede uitoefening van de functie;

* *creativiteit* dummy = 1 indien afgestudeerde aangeeft creativiteit in een baan (zeer) belangrijk te vinden terwijl hij in een baan werkt waarin initiatief en creativiteit (zeer) onbelangrijk zijn voor een goede uitoefening van de functie;

* *omgang met collega's* dummy = 1 indien afgestudeerde aangeeft de omgang met collega's in een baan (zeer) belangrijk te vinden terwijl hij in een baan werkt waarin werken in teamverband (zeer) onbelangrijk is voor een goede uitoefening van de functie;

* *te weinig uren* indien de afgestudeerde meer uren zou willen werken dan feitelijk het geval is, bestaat de variabele uit het verschil tussen gewenste en feitelijke aantal uren; indien afgestudeerde niet meer uren zou willen werken krijgt hij de score 0;

* *te veel uren* indien de afgestudeerde minder uren zou willen werken dan thans het geval is, bestaat de variabele uit het verschil tussen feitelijke en gewenste uren; indien afgestudeerde niet minder uren zou willen werken krijgt hij de score 0.

Opleidingen niveau:

hbo-sector:

- * *hao* dummy = 1 indien hao-opleiding gevolgd;
- * *hpo* dummy = 1 indien hpo-opleiding gevolgd;
- * *hto* dummy = 1 indien hto-opleiding gevolgd;
- * *heo* heo-opleiding gevolgd (referentiecategorie);
- * *hgzo* dummy = 1 indien hgzo-opleiding gevolgd;

* *hsao*

dummy = 1 indien hsao-opleiding gevolgd;

* *kuo*

dummy = 1 indien kunstopleiding gevolgd.

Percentage werkloos

Werkloze afgestudeerden van een opleiding als percentage van de afgestudeerden van de desbetreffende opleiding die tot de beroepsbevolking behoren.